

R 496
1991/12

ISSN 0134-2207

غزستان
ГУЛИСТОН

12
1991

5

Гулистон туманида ижарага ер олиб 200 тонна маккажўхирин
 донин етиштирган бободехкон Ахрор Мираев хирмонида.

№ 12 (502)

ЖАДДИЙ

(ДЕКАБР)

1991

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бoshлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Қўмитаси
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

Таҳрир хайъати:
М. АБДУЛЛАЕВ,
Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИБРОХИМОВ,
Х. ЗИЁЕВ,
ШУКРУЛЛО,
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
Ҳ. МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Э. МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Саҳифаловчи
Б. Боймуродов
Мусаҳҳих
М. Қиёмов.

Манзилгоҳимиз:
Тошкент—П, 700000, «Правда»
рўзномаси кўчаси, 41.

Муҳарририят телефонлари: бош муҳаррир — 33-35-20; бош муҳаррир ўринбосари—33-35-90; масъул котиб—32-58-33; ижтимоий-сиёсий бўлим—33-36-02; адабиёт ва санъат, фан ва маданият бўлимлари—33-36-59; мусаввирлар бўлими — 32-58-77; мусаҳҳих — 32-58-78.

Мустақил Ўзбекистон давлати билан ҳамкорлик қилаётган республикалар сони тобора кўпаймоқда. Суратларда: (юқорида) Ўзбекистон ва Украина, (қуйида) Ўзбекистон ва Озарбайжон ҳукумат раҳбарларининг ўзаро ҳамкорлик тўғрисидаги шартномаларни имзолаш пайти.

Сураткашлар А. ЗУФАРОВ,
Р. НУРИДДИНОВ (ЎзТАГ)

БУ СОНДА:

Зоҳир АЪЛАМ:

Омон МУХТОРОВ:

Турмуш давом этаркан — партияларнинг мавжудлиги ҳам давом этади. Партиялар йўқ бўлади деб ўйлаш навбатдаги утопиядир. Одамлар ҳеч қачон бир хилда фикр юритишлари мумкин эмас...

Мен қўрқаман, сўнмасин руҳ, сўнмасин, деб шам,
Тикиламан юз-кўзингга, ҳовучлаб юрак.
Бахт шумикан? Полапонга ўхшаган ҳуркак —
Қуз кунда келиб қолган девона кўклам...

«ЭРК» ЭРКИНЛИК ТАРАФДОРИ

**«ЭРК» ДЕМОКРАТИК ПАРТИЯСИНИНГ МАФКУРАВИЙ
ИШЛАР КОТИБИ, ЕЗУВЧИ ЗОХИР АЪЛАМНИНГ
«ГУЛИСТОН» ОЙНОМАСИ МУХБИРЛАРИ
САВОЛЛАРИГА ЖАВОБИ**

— «Эрк» Демократик партиясининг расмий рўйхатта олингани билан унинг ташаббускорларини табриклаймиз!

Айтинг-чи, Эрк ДП фаолияти давомида қайси «изм»ларга асосланади? Унинг асосий таянч фалсафаси, таркибий тараққиёти қандай бўлади?

— Раҳмат! Энди саволингизга ўтсак. Саволда «изм»га алоҳида урғу берилгани учунгина шу сўз қўйимчасини ишлатишга мажбурман. Эрк ДП ўз фаолиятида гуманизмга — инсонпарварликка асосланади. Бу эса ўз навбатида инсонни бошқа ҳар қандай «изм»лардан озод қилишни тақозо этади. XX аср инсоният тараққиётида «изм»ларнинг, бошқача тил билан айтганда, гуруҳбозлигининг ниҳоятда илдиз отгани билан маълум. Гуруҳбоз «изм»чилик эса албатта одамларни гуруҳларга бўлишга асосланади. Бир «изм»нинг лўттибозлари ҳокимиятни эгаллаб олади-да, ҳамма раҳбарлик лавозимларга ўз шайқасининг вакиллари қўйиб, бошқаларнинг ҳуқуқларини чеклаб қўйишади. Бизнинг «изм»дан бошқаси яшашга ҳаққи йўқ, деб эълон қилади. Бунинг остида эса ўз лўттибозларининг «изм»га ёки «ист»га яхши маишат яратишдан бошқа нарсаси йўқ. Фашизм, коммунизм — буларга мисол бўла олади.

Бир ғоя, бир «изм»ни устун қўйиш, бошқа ғоя, бошқа «изм»ларни бўғиш, йўқотиш эса — шу халқнинг инквизицияси, охири-оқирбатда кул бўлишга ва эҳтимол қирилиб кетишига ҳам сабаб бўлади. XX аср бошларига келиб мусулмон дунёсининг ҳамма мамлакатлари христиан дунёсига кул бўлиб қолганининг асосий сабаби ҳам фақат битта ғояга яшаш ҳуқуқини бериб, бошқасини қуриб юборганликдир. Хуллас, Эрк ДП — ана шу гуруҳ «изм» бир гуруҳ лўттибозларнинг мутлақ ҳоким бўлиб олувчи шароитига қарши курашади.

— «Эрк» Демократик партиясини тузиш нима учун зарур бўлди?

— «Эрк» ғоялари «Бирлик»дан ўсиб чиққан. Саволингизга жавоб бериш жуда чуқурлашмасдан «Бирлик» тузилган пайтдаги Ўзбекистон шароитига ўзбек халқининг аҳолига назар ташласак, етарли бўлар, деб ҳисоблайман. Усмонхўжаев ва Нишонновлар Анишчев қўлида қўғирчоқ эдилар. Ўзбекистон раҳбарий идораларида, вазирликларида, обком, райкомларда, милиция, прокуратура идораларида ўзбеклар жуда кам ишларди. Менда ўша даврга оид баъзи маълумотлар бор. Мана, айримлари: Ички ишлар вазирлигида ўзбеклар 13 фоизни, Савдо вазирлигида 11, «Средизугол» деган бошқармада 2 фоизни (бу ҳам борбон ва қорувлар ҳисобига ва ҳоказо) ташкил этарди. Яъни, Ўзбекистон тақдирини бошқа миллат вакиллари ҳал этарди. (Менинг, ўзбек ёзувчисининг Сурияга бориш ёки бормаслигини олти ойга кечиктирган одам — Челябинскдан келган бир хотин бўлган). Ўзбек миллати учун юқори малака талаб этувчи заводларнинг ҳам эшиклари ёппиқ эди. Масалан, Авиация ишлаб чиқариш бирлашмасига назар ташлайлик. У ерда директор бор, бош инженер бор, директорнинг 11 ўринбосари, бош инженернинг 11 ўринбосари бор. Ана шу 24 раҳбардан фақат биттаси — у ҳам кадрлар билан ишловчиси ўзбек.

Худди шунингдек, ўзбек тилла қонлари ҳам бошқа миллатларнинг қўлида. 20 миллионлик ўзбек миллатида битта — «Зенит» заводи учун етарли малакали ишчи топиб бўлмайди. Яъни, ўзбек миллати ёппасига касбсиз, малакасиз (юқори малака маъносига) миллатга айлантирилганди. Ва бу нарсаси режалар равишида қилинганди.

Хуллас, юқори малака талаб этадиган гулдек шахарларимизга Россиядан одам жойлаштирилиб, ўзбек миллатига эса чўл ўзлаштирилиб, Россиянинг ташлаб кетилган ботқоқ қишлоқларини ўзлаштиришни «пешонасига ёшиб» қўйишганди. Ўзбек миллати ўз

юртида уйсиз эди, ўз юртида малакасиз эди, ўз юртида тилсиз эди.

«Эрк» демократик партияси ана шу мустамлака сиёсатини тутатиш истагини тузилган.

— Эрк ДП фаолиятини қайси маблаг ҳисобига қўлади? Аъзолик тўловлари миқдори қандай бўлади?

— Бу саволга бизнинг дастур низомимизда тўла жавоб берилган, деб ҳисоблайман.

— Вақт келиб Эрк ДП ҳам КПСС сингари якка ҳокимликка интилмайди? У ўз фаолиятини қандай назорат қилади?

— Йўқ. «Эрк» партияси якка ҳокимликка интилмайди. Чунки партиямиз демократик тузум учун курашади. Демократик тузум эса бир неча ҳуқуқли партияларни назарда тутати. Демократик тузумнинг лўнда мазмунини шундайки, унда милиция, армия, хавфсизлик комитети, суд, прокуратура, матбуот биронта партияга ҳам, биронта шахсга ҳам бўйсунмайди. Аксинча, бу олти орган қонунни назорат қилади ва қонун бузилдиган бўлса ўз ихтиёри билан вазифа сифатида уни тўзатади. (АҚШ президенти Никсоннинг терговга қақрилиб президентликдан олинганини эсланг). Модомики, шундай бўлмас экан, модомики олти орган бир партия ёки кимсаннинг «ол, киши!» дейиши билан бир томонга қараб ирғишлар экан, бу демократия эмас, тоталитар-ҳарбий режим, диктатура бўлади. Сталин, Брежнев даврида шундай режим ҳумкрон эди. Аммо улар ўзини демократиянинг чўққиси деб аташарди. Яъни бўри ўз устига қўйнинг терисини ёпиб, мен қўйман, деб атарди. Атрофидаги шогол, тулки, қарга ва бошқалар баравар шақилларди — сиз демократсиз деб. Лекин бу билан режим демократик бўлиб қолмайди-ку!

Жаҳон афкор оммаси барибир ҳақиқатни айтиди. Бўрига бўридек муомала қилади.

Хуллас, «Эрк» партияси оқоридаги олти органнинг мутлақо эркин, ҳеч кимга бўйсунмаган

қонун асосида ҳукм чиқарадиган, қонун асосида тергайдиган ташкилотлар бўлиши учун курашади. Ҳар бир партиянинг ўз матбуоти бўлиши учун курашади. Матбуотдаги танқидга эътибор билан эмас, матбуот билан зарба берадиган тузум учун курашади.

Энди «Эрк» партияси ўз фаолиятини қандай назорат қилади, деган саволга ўтсак. Бу саволга қисман демократик тузум ҳақидаги фикрларим жавоб беради. Аммо, барибир, партия ўзини назорат қилолмайди, деб ўйлайман. Айниқса, у ҳокимият тепасида бўлса. Шунинг учун ҳам партияни назорат қилувчи қонунлари бўлиши, айниқса эса партияни назорат қилувчи бошқа тенг ҳуқуқли партиялар бўлиши керак. Шундан хулоса қилиб айтман-ки, «Эрк» демократик партияси ўзини назорат қилишни қонунларга ва бошқа партияларга топширади.

— Эрк ДП ташаббускорларидан кўпчилиги дастлаб «Бирлик» чилар эди. «Бирлик» норасмий ташкилоти ҳам тан олинди. Бу ҳақда фикрингиз қандай?

— Ҳа, «Бирлик»ни бизлар тузгандик. Бошқа жумҳуриятлардаги халқ ҳаракатлари ҳақида маълумотлар, хабарлар, интервьюлар бериб халқимиз қалбига чўғ ташлагандик. Сўнг Болтиқбўйига, Кавказ орти жумҳуриятларига бориб тажрибаларини ўргатгандик. У пайтлар жуда кийин эди, шивирлаб овоз қақиради одамлар. Эсимда, Фахридин Худойкулов, Ислам Холбошев каби йигитлар Катталаримиздан бирига бориб, шуни тўзайлик, деганда қўрқувдан қалтираб: «Йўқ, бизда мумкин эмас!» деганди. Кейин биз ташаббускор ёзувчиларни чиқариб юборишди. Мажлисларда: «Ёзувчилар «Бирлик» раҳбариятида 25 фойздан ошмасин», деган тақлифлар билан ҳам чиқишди. Лекин ҳаёт қонуни шунча экан. То тан олингунча у ерда яшириниб юрганлар тан олингандан кейин, рухсат этилгандан кейин раҳбарликни эгал-

лаб олишаркан. Лекин биз бундан афсусланмаймиз. Эсимда, «Бирлик» дан бўшатиладиганидан кейин Аҳмад Аъзам, Муҳаммад Солих учоғимиз елкамиздан тоғ ағдарилгандек ўзимизни енгил хис қилгандик. «Бирлик» ни олиб кетадиган кучлар туғилибди, деб бошимиз осмонга етганди. Лекин одамлар яна бизнинг атрофимизга тўпланиб, сизларсиз «Бирлик» да иштирок этмаймиз, дейишди.

«Бирлик» ташкилоти ўша пайтда ҳар бир туркистонликнинг юрагига кириб борганди. Энг чекка қишлоқларда ҳам тарафдорлари бор эди. «Бирлик» ҳозирги кунда ҳам ҳар бир ўзбекининг қалбида ёшлликдаги гўзал бир лавҳадек, биринчи муҳаббатдек садо бериб туради. «Бирлик» халқимизнинг тарихидаги саҳифа, севиқли саҳифадир. Тушуниб олаверингиз, бу севиқли саҳифага, халқ қалбидаги садога қарши курашган, уни ёмонлаган одам калтабинлик қилган, ўзига ўзи душманлик қилган бўлади. Халқда обрў тополмайди. «Бирлик»нинг расмий партия сифатида тан олиниши бу фақат фойдадан ҳоли эмас. Эси бор сиёсатчи бу халқ ҳаракатига ёрдам бериши зарур. Чунки бу билан ўзига ҳам фойда ортиради.

— Эрк ДП нинг асосий мақсади Ўзбекистон жумҳуриятини мутлоқ мустақиллиги учун курашиш эканлиги бизга маълум. Маана тақдир тақозоси билан, аввало Ўзбекистон ҳукуматининг мардона кураши натижасида Республикамиз мустақиллиги эълон қилинди. Мустақиллигини мустаҳкамлаш, уни сақлаб қолиш учун Эрк ДП бўлажак халқ демократик партияси билан ҳамкорлик қилишимиз?

— Албатта, Ўзбекистон ҳукуматининг бу қадами аввалги ҳукуматларга қараганда катта жасорат. Эрк ДП буни чин дилдан табриқлайди. Лекин шунинг билан бирга бизнинг партиямиз ва бизга хайрихоҳ бўлган зиёлилар бу ҳаракатнинг бутун Иттифоқ бўйича бўлаётган жараён эканлигини ҳам тушунади. Дарҳақиқат, ССЖИда мустақиллик

эълон қилмаган биронта миллий бирлашма ҳам қолмади.

Эндиги вазифа эълон қилинган мустақилликнинг тағига пойдевор қуришдан иборат. Бу ишда етакчилик қилмоқчи бўлган кучга албатта бутун халқ ёрдам бериши керак.

Пойдевор деганимизнинг мазмунида, бизнингча, қуйидаги сиёсий ва иқтисодий вазифалар ётади:

а) Ўзбекистон фуқаролиги тўғрисида қонун қабул қилиш. Зероки, Ўзбек ёки ўзбекистонлик киши ўз давлатининг паспорти билан юриши керак. Бу нарса шаҳарларимиз дарвозасини миллитимиз, жумҳуриятимиз қўлига ўтказди. Ҳозирги ҳукм сураётган ССЖИ қонунлари ва қонунларни бажараётган кишилар шаҳарларимизга четдан хали-хали минглаб одамларни келтириб, ўзимизнинг қишлоқ ўзебларига тўсиқ бўлиб турибдилар. Бу қонун божхоналар яратилиши тақозо этади. Ҳозирги ахволда вагон-вагон нима кетаётганини ҳатто давлат бошлиғи ҳам билмайди. Темир йўл, ҳаво йўли Москванинг қўлида. Миллий гвардия эмас, миллий армия тузишга ўтиш керак. Армиясиз миллат, армиясиз давлат ўлимга маҳкум.

б) Чин маънодаги демократиклини, матбуот эркинлигини ўрнатиш керак.

в) Зудлик билан қазилма бойликларнинг Москвага сув текинга оқилиши тўхтатиш. Валюта жамғармасини ташкил қилиш. (Ҳозир ҳатто интурист валютаси ҳам марказга кетмоқда). Зудлик билан Ўзбекистон пулини жорий қилиш. Чунки мустақил давлат иккинчи давлатнинг пулида иш қўради, дейиш кулгили ёки инақа давлат йўқ дегани.

г) Нарх-навои қайтадан кўриш. Россия ўзида чиқадиған мато, ёғоч, қоғоздан тортиб мураккаб техник жиҳозларгача нархни беш-олти, ҳатто ўн карра оширди. Визлар буларни кўриб-била туриб сотиб олмақдамиз. Пул Россияга селдек оқиб бормоқда. Шунинг эвазига Россиядаги энг паст маош беш юз сўмга чиқди.

д) Ўзбек тилини давлат идораларининг ҳужжатларига, заводларга, корхоналарга жорий қилишни амалга ошириш. Бизнинг бу жараён тўхтаб қолди. Тез ёрдам, телефон, ўт ўчириш, аэрофлот, темир йўл хизматларига Ўзбек тили хали ҳам бош суққани йўқ. Ишонмасангиз хозирроқ телефон қўлиб Ўзбек тилида гапириб кўринг.

Хуллас, Ўзбекистон ҳукумати олдида шу каби жиддий вазифалар турибди. Юқоридаги пунктлар ва бошқа ростмана мустақилликка олиб боровчи амалиётда биз унга чин дилдан кўмакдошимиз.

— Умуман келажакда давлатларнинг иқтисодий жиҳатдан мустақиллигини бозор сиёсати белгилайди. Эрк ДП нинг иқтисодий сиёсатга муносабати қандай? Жумҳурият иқтисодининг идоралиқ ишларига аралашадими ва у қайси тартибда бўлади?

— Эрк ДПнинг иқтисодий сиёсатга муносабати, дастурда кўрсатилгандек, мулкни халққа қайтариб беришдан бошланади. Ҳукумат халқни боқилиши керак, деган гап ғирт коммунистча калондимоғлик билан айтилган сохта даъводир. Худо яратган ва инсоният юз минг йиллардан бери амал қилиб тўқ-фаровон яшаган ва ҳозирда ҳам (чет элларда) тўқ-фаровон яшаётган йўл бор. Бу йўл мулкнинг давлатда эмас, халқдалиги. Халқ ўзи экин, ўзи сотсин. Халқ ўзини ҳам боқадди, солиқ тўлаш воситасида ҳукуматни ҳам, армияни ҳам, санъаткорни ҳам боқадди. Эрк ДП ана шу табиий жараён тарафдоридир. Табиий йўлга қўйиб юборилган иқтисодда ҳукумат учун ҳам, партия учун ҳам (шу жумладан «Эрк» учун ҳам) аралашинишга ҳеч қандай ўрин қолмайди. Социализм (давлат эгалиги), капитализм (халқ эгалиги), ўртасидаги 70 йиллик кураш ва турмуш натижаси социализмнинг нотўғри, ҳаётий бўлмаган система эканлигини кўрсатди.

— Эрк ДП Мустақил Ўзбекистон Республикаси келажакига қандай қарайди, уни ташвишлантираётган ҳолатлар?

— Эрк ДП Ўзбекистон — Туркистон келажакига ишонч туйғусида туғилган. Ташвишлантираётган нарса — мустақиллик йўлидаги қадамларда демократияни ўрнатишда Болтиқбўйи, Кавказ ва Молдова жумҳуриятларидан орқада қолаётганлигидир.

— Ҳозирги пайтда Эрк ДП нинг сафларида ижтимоий гуруҳларнинг қайси қатлами кўпчиликини ташкил этади?

— Эрк ДП да ҳар бир нормал партияда қонуний равишда бўлганидек ўқимшли одамлар кўпчиликини ташкил этади.

— Эрк ДП нинг келажакда энг оммавий партиялардан бири бўлишига ишонасизми? Мабодо вақт келиб жамиятда ҳеч қандай партияларнинг етакчилигига ўрин қолмаса, Эрк ДП нинг ўз фаолиятини тутатиши учун нима асос бўлиши мумкин?

— Эрк ДПнинг сафлари кенгайишига ишонаман (Агар яна диктатура ўрнатилиб ёпиб қўйилмаса). Чунки Ўзбекистоннинг мустақиллик сари боровчи йўлида Эрк ДПнинг ҳаракати халқнинг ишончини қозонади, деб ўйлайман. Халқ демократик партияси янги ном олгандлари билан хали халқ кўнглига йўл топишлари учун кўп ишлар қилиши керак, акс ҳолди ҳақиқий мустақиллик одимларини қўйишга жазм қилолмайдилар, деб ўйлайман. Бу албатта менинг фикрим, — агар у келажакда янглиш чикса, хурсанд бўлардим, холос.

Турмуш давом этаркан — партияларнинг мавжудлиги ҳам давом этади. Партия йўқ бўлади, деб ўйлаш давлатдаги утопиядир. Одамлар ҳеч қачон бир хилда фикр юритишлари мумкин эмас.

— Маъмулий суҳбатингиз учун раҳмат. Эрк ДПнинг халқ фаровонлиги йўлидаги эзгу ниятларига тилакдошимиз.

Абдураззоқ КАРИМ,
Уктам МИРЗАЕР,
«Гулистон» ойномасининг
махсус муҳбирлари

Гиламчиларнинг ит йигиришлари ҳам бир санъат.
Сураткаш Р. Нурибоев

Узбекистон мустақил давлат бўлди. Жумҳурият Олий Кенгаши «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида» Қонун қабул қилиб, халқнинг ўз диёрида ўзининг, табиий бойликлари ва ресурсларининг мустақил ва тўла ҳуқуқли хўжайини бўлиши ҳақидаги асрий орузи ва иродасини рўйга чиқарди.

Ниҳоят бир асрдан ортиқ давом этган мустамаккачилик истибдодидан қутулиб, истиқлол йўлига кириб келдик. Мустақиллик йўли эса узок ва машаққатли, унга осонлик билан эришиб бўлмаслиги ҳаммага аён.

Айниқса жуда катта моддий-иқтисодий салоҳиятга эга бўлган жумҳуриятнинг мустақил бўлиши Москвадаги маъмурларга кўп ҳам ёқавермаслиги ўз-ўзидан аёндыр. Улар турли йўللار билан жумҳуриятимиздаги аҳволни беқарорлаштиришга, миллат ва фуқаролар тотувлигига раҳна солишга, жумҳурият раҳбарларини обрўсизлантиришга қаратилган ўзига хос маънавий террорчилик ҳаракатини аллақачон бошлаб юбордилар.

Марказ ҳокимлигини қўлдан чиқаришни истамаётган, эски тоталитар режимни кўмсаётган «оголар» айниқса Ўзбекистонга зулукдек ёпишиб олдилар. Чунки жумҳуриятимиз худудидан сув текинга олиб кетилаётган ҳадсиз хомашё Россия саноатини юргизётган эди-да. Катта бойликдан ажраллиб қолиш эса ўз-ўзидан шимоллик корчалонларни васвасага солиб қўйди. Шунинг учун улар, қандай бўлмасин, ўзбек халқининг мустақиллигини тан олмасликка зўр бериш, унинг конституцион ҳақ-ҳуқуқини камситиш, турли жанжал ва тўполонлар чиқаришга зўр бериб уринмоқдалар. Пировард мақсадлари Ўзбекистоннинг марказга қарамлигини қўлдан чиқармасликдан иборат.

Улар шу мақсадда сиёсий иғвогарликларини, фитна ва тўхматларини амалга оширишда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланмоқдалар. Кенг халқ оммасининг фикрини чағлотишда эса, бу усул доимо қўл келган, синалган усулди.

Маълумки, жумҳуриятимизнинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий турмушда туб ўзгаришлар рўй бермоқда. Халқнинг тинч ва фаровон турмуш кечириши учун амалий тадбирлар белгиланмоқда, омма руҳан тиклик билан келажакка умид боғлаб турипти. Масалан, жумҳуриятимизда 1,5 миллионга яқин кишлоқ оиласи ўз томорқасини кенгайтириб, уй-жой қуриш учун қўшимча ер олди. Ёки аҳолининг даромадлари кам табақаларининг ижтимоий жиҳатдан муҳофаза қилинишини мустаҳкамлаш учун маҳаллий бюджет ҳисобидан қўшимча равишда 142 миллион сўм пул ажратилди. Шунингдек нон ва нон маҳсулотларининг жумҳуриятимизда нархи оширилмаганлиги, аҳолига дон маҳсулотлари (бугдой) сотилишининг йўлга қўйилиши меҳнаткашларга кўрсатилаётган ғамхўрликнинг амалдаги ифодасидир.

Афсуски, бу ижобий тадбирларни мосқал ҳаммасбларимиз кўрмаётирлар ёки кўрсалар ҳам ғайирликлар келиб, тан олишни истамаётирлар. Бўлмаса Москвада чиқадиган «Мегаполис — экспресс» номли аллақандай халқаро ҳафтанома ўзининг Ўзбекистон ҳақида тўхмат сўзлардан иборат ўнлаб мақолаларида жумҳуриятдаги ижтимоий-иқтисодий аҳволни бузиб талқин қилмас эди. Уларнинг ёзишича, Ўзбекистонда халқ жуда ночор кун кечираётган эмиш, унинг раҳбарияти амалга ошираётган ишлар эса иқтисодий бўҳрондан чиқишга ҳеч қандай имконият яратмас эмиш.

Тўғри, Ўзбекистонда аҳоли жон бошига даромад Иттифокда энг кейинги ўринлардан бирида эди. Ҳали ҳам 9 миллиондан ошди аҳоли ночор аҳволда яшамоқда. Лекин халқимизни шу даражада қашшоқ аҳволга солган кимлар? Ўтган етмиш уч йил давомида барча халқларни тинқасини қўриб, чор-ночор аҳволга солганлар ўша Марказ

«ОҚ АЙИҚ».

НЕГА ТАЖАНГ?

эмасми? Шу пайтгача бизни бой-бадавлат қилишга имкониятлари бор эди-ку? Фақат хомашё етиштирувчи ўлка бўлишни олдиндан режалаб, орзу қилганлар ҳам Кремл салтанатидагилар эмасмидилар?

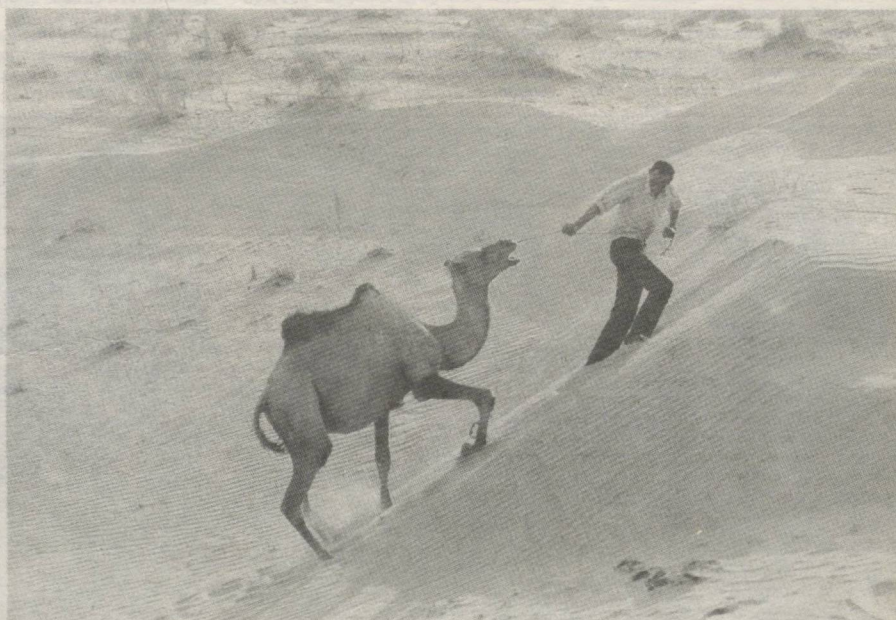
Ҳозирги ҳукуматнинг халқнинг турмуш даражасини ошириш учун амалга оширган тадбирларидан аниқ бир мисол келтирмоқчиман. Жумҳуриятимиз бўйича ўтган йилнинг 1 декабригача шахсий ёрдамчи хўжаликларга 58 минг 101 қорамол, 347 минг 470 бош қўй ва эчки, 32 минг 887 бош чўчка боласи, 7 миллион 563 минг 800 та паранда сотилди. Бу марказнинг машғум режаси оқибатида хонавайрон бўлган деҳқон-чорвадор хўжалигини тиклаш учун қилинган катта иш эканлигини эътироф қилмоқ керак. Чунки кишлоқ оилалари ниҳоятда ночор аҳволга тушиб қолган эди. Бу ҳам Москвадаги раҳбарларнинг маъмурий-буйруқбозликлари, кўр-кўрона қарор ва фармонлар чиқариши билан боғлиқ. Биз истеъмолда 70-йиллардан бошлаб гўшт ва сут танқислигини сеза бошлагандик. Вунга Хрущёвнинг фармони билан шахсий хўжаликларда чорва молларини боқишни чеклаб қўйиш сабабчи бўлган эди (Ҳатто безиён, беминнат хизмат манбаи бўлган эшакларни йўқотиш ҳақидаги қарор ҳам бўлганлиги сир эмас-ку!).

Жумҳуриятимизда халқ ишлаётир, меҳнат

қилаётир. Одамлар жуда яхши тушунадилар, фақат мустақиллик билан қорин тўйиб қолмаслигини. Мустақиллиқни меҳнат билан, сиёсий ва иқтисодий омиллар билан мустаҳкамлаш лозим.

Афсуски баъзи руссияликлар ўзлари эккан картошкани ҳам йиғиштириб олишга қурбилари ёки рағбатлари етмай, хорижнинг сарқитига ёки она Терезанинг мурувватига кўз тикиб ўтирибдилар. Ахир бу халқаро боқимандалик, «берсанг ейман, урсанг ўламан» қабилида иш тутган тамбаллик эмасми?

«...Ўзбекистондан эркинлик йўқ, митинглар таъқиқлаб қўйилган...» деб айюҳаннос солади Валерий Вижутович («Известия» рўзномаси № 219, 14, сентябр). Аввало биз сизнинг ҳомийлигингизга, йўл кўрсатишингизга зор эмасмиз, жаноб В. Вижутович! Қолаверса, халқимиз митинг ва йиғилишлардан безор бўлган. Ҳар ким калласига келган ҳаёлни байроқ қилиб кўтариб чиқиши билан турмуш фаровон ёки кишилар демократ бўлиб қолмайдилар. Агар иш ташлашлар ва намойишлар билан яхши яшашга эришилса, Москванинг савдо расталаридаги пештахталар аллақачон озиқ-овқатга тўлиб кетган бўлур эди (Афсуски ҳозирча Москвада бир кило гўшт 35-40 сўм). Сиз ва сизнинг баъзи ҳаммасбларингиз жумҳуриятимиздаги меҳнат маромининг бузилишини, иш таш-

ТУЯ: — Қумда юришни ўз ҳолимга қўйиб берсанг-чи, нодон! Ахир мен асфальтда туғилганим йўқ, қум-жони-дилим-ку!

лашлар ва митинглар бўлишини жуда-жуда истамоқдасизлар. Агар жумҳуриятимизда халқ ҳўжалигида бир кун иш тўхтаб қол- гудек бўлса, 93 миллион сўмлик саноат маҳсулотлари, 2,6 минг тонна нон, 1,5 миллион кв метр газлама, 2,3 минг тонна сут, 680 тонна гўшт ва бошқа тақчил маҳ- сулотлар етказиб берилмаган бўлур эди. Бу эса шундоқ ҳам ночор иқтисодимизга кескин зарба бўлур эди.

Умуман демократияни анархияга айлан- тириб юбораётганлар ҳам марказдагилар эканлиги бугунги кунда ҳаммага равшан бўлиб бормоқда. Яқинда «Известия» да «Ми- тингга қарши митинг» номли хабар чоп этилди. Унда ёзилишича, Москва меэри А. Поповга қарши митинг ўтказилган. Иккинчи кун эса меэрининг тарафдорлари бўлган москваликлар уни химоя қилиб ми- тинг ўтказишган. Қани бу ерда мантиқ? Митинг ўтказиш билан иқтисодни яхшилаб бўлмайди, митинг ўтказганлар бадавлат бў- либ қолмайдилар. Митинг ўтказмоқчими- сизлар ўтказаверинглар, аммо Ўзбекистон жумҳурияти ва унинг фуқаросини тинч қўйинглар!

Ўзбекистон шаънига туҳмат тошини А. Карпов ва А. Пропопкнинг «Ўрта Осиёда диктатура: Тожикистон, Ўзбекистон, бун- дан сўнг қаерда?» («Известия», 26 сен- тябр), Сергей Романовнинг «Дор остида» («Собеседник») ва «Комсомолская правда» да эълон қилинган ўнлаб мақолалар жамланиб ўрганилганда, улар фақат бир мақсадга қаратилганлиги ва битта сценарий асосида ёзилганлиги маълум бўлиб қолаяпти. Улар сувга чўкаётган одамнинг хаёга ҳам ёпиши- шини эслатади. Энди кеч, жаноб ҳамкасб- лар. Жумҳурият ўзининг мустақил йўлини танлаб олган. Энди орта қайтиш йўқ.

Бутуниттифоқ телерадио компаниясининг телевизион янгиликлар хизмати ва Россия телевидениясининг «Вести» программалари ўзининг 22,23 сентябрь кунлардаги кўрса- тувларида гўё Андижон, Қўқон ва Наман- ганда оммавий митинглар бўлди деган ёл- гон ахборот билан халқни чалғитдилар. Аслида эса бу шаҳарларда тинч меҳнат мароми ҳукм сураёттир.

Ўзини машҳурман деб ҳисоблаб юрган аллақандай кинорежиссёр С. Говорухин эса шу йилнинг 13 сентябрь кун марказий телевидения орқали намойиш қилинган «Бундай яшаб бўлмайди» деб номланган кинолавахсида аллақандай ислом хавфи бил- ан Ўрта Осиё ва Кавказорти жумҳурият- ларида яшаётган қавмларининг кўнглига гулгула солди. Станислав Говорухин бир марта бизнинг жумҳуриятда яшаётган рус забонли миллат вакилларида «Сизлар- нинг миллий, сиёсий, иқтисодий ҳуқуқла- рингиз камситилаётими?» деб сўраганми- кан? Мен аниқ ишонаманки, бирорта му- стақил жумҳуриятимиз фуқароси бу саволга «ҳа» деб жавоб бермаслигига. Халқимизда «ит» хурақ карвон ўтар» деган мақол бор. Итлар эса хураверсин, карвон бўлса узок манзилни қўзалаб умид билан кетаверади...

Ҳозиргача маънавий террор билан кун кечирган марказдагилар эндиликда очик- дан-очик сиёсий тазйиқ ўтказишга ҳам ҳара- кат қилмоқдалар. Бунга яққол мисол иқтисодий шартномани имзолаш жараёнида- ги Россия ҳукумати вакиллариининг ўйин- бузуқчилигидир. Улар ҳам олдиниға иқтисо- дий шартнома ҳақида келишишга мойиллик билдиришган эди. Энди эса сиёсий шарт- номани тикиштиришмоқда. Чунки собиқ марказ ўрнига гегемонлик даъво қилаётган Россия кўп нарсани бой бериб қўйишини тушуниб етди. Салкам текин лўқмасини бой бериб қўйиш кимга ҳам ёқади дейсиз! «Оқ айиқ»нинг тажанглиги сабаби худди ана шунда.

Мустақил жумҳуриятлар иқтисодий жи- хатдан ҳамкорлик қилсаларда, сиёсий жи- хатдан ҳеч кимга қарам бўлишни иста- майдилар. Зеро сиёсий қарамлик мустаҳкам ва зулмкор мустамлакачиликнинг ўзидир. Бунга тоқат қилиб бўлмайди.

Раззоқ БОТИР

Кандакорлик санъати тўксон яшар Маҳмуд Мадалиевлар шаҳарасида 360 йилдан буён давом этиб келяпти. Энди ота уни фарзандларига ўргатди.

Сураткаш Ш. Алимов (ЎзТАГ)

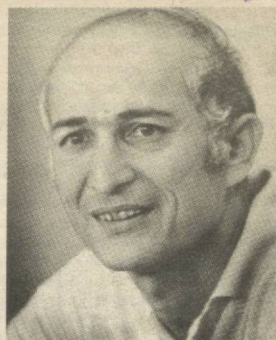
Қаққадарё вилоятида ишта туширилган «Бешкент» дам олиш уйидаги шарт-шароитлардан қишлоқ ахли миннатдордир.

Сураткаш Ш. Шаропов (ЎзТАГ)

СИЗ ҲАҚДА

(МУҲАББАТ ДАФТАРИДАН)

Муҳаббатдан шунчалик кўп гапирилганки,
Шунчалик кўп ёзилганки...
Буларни жамлаб,
Мисол учун,

мана шундай
тўққиз қаватли
Бир уй каби
китоб тиклаш мумкиндир

Бугун.
Сизни ўйлаб,
Чекканимча изтироб, балки,
Шу боисдан,
ҳаётимни гўё ғарамлаб,

Мен турибман,
Бир Сўз истаб,
ўша ҳайбатли

Уй олдида —
Эс-ҳушимни йўқотиб
бутун!...

Мен шу кунлар Унга бағишлаб,
Чизгим келар расмларини.
Қалбимнинг бор назмларини —
Тизгим келар Унга бағишлаб.

Мен шу кунлар тилимни тишлаб,
Англаб бутун муқаддасликни
Қалба асраб Унинг исмини —
Езгим келар Унга бағишлаб.

Мен ниҳоят Унга бағишлаб —
Бузгим келар Ҳақ ва Рўёни.
Тузгим келар янги Дунёни —
Буюк бир Қонунга бағишлаб...

Эшитилмоқда
Соҳир
Бир куй
бу кеч олисдан.

Менинг юрагимга у —
Сингимоқда
Оҳиста.
Сен бир куйчи, деб, моҳир,
Ўйламаган эдим
ҳеч.

Ажиб завқ,
Ажиб қайғу —
Мени чулғаган
бу кеч.

Бу кеч
Менга шу куйсиз —
Ҳаётда йўқдир
мазмун.
Биздан қандайдир ўқиб,
Ботаётган каби
Кун...

Бу кўшиқлар — тўғри, оҳангдор,
Лекин булар қандайдир рангдор.
Олган каби сендан оҳанглар,
Сендан булар олмоқда ранглар.
Сочларингни силаган мисол,
Вари менинг кафтимда яққол.
Кун ва тундек кўриб турибман,
Хиёбондек кезиб юрибман...

Рухим қандайдир тушкун:
Сизни кўрмасдан уч кун.

Дунё ловуллаб ёнар,
Тушган арзимас учкун.

Мен — бир қафасдаги қуш,
Бир қуш сингари тутқун.

Парвоз, истаيمان парвоз —
Сизни кўрмоқлик учун...

Оқшом пайти.
Хонада юрди,
Тўхтаб,
менга тикилди ҳазин.
Сўнг ёнимга ўтиб ўтирди,
Кўкрагимда
сездим нафасин.

Мени
У ҳам севарми чиндан,
Е тортдими телба бир гирдоб?
Билиш мушкул.
Қанча яқиндан —
Қалбдан унга қилсанг-да хитоб.
У ҳам
Балки ўйлар шу ҳақда.
Қийнамоқда
балки шу савол?
Ташқарида... Оқшом. Уфқда —
Етаётир қуёшга завол.

Олдингидан кўтаринки руҳинг шу кунлар,
Олдингидан кўтаринки менинг ҳам руҳим.
Рўй бергандек бу дунёда нимадир муҳим —
Бузилганча бутун тартиб, бутун қонунлар.

Бахт шумикан? Полапонга ўхшаган ҳуркак —
Инсон мангу азобланиб ҳаётда кутган.
Гоҳ чап бериб, гоҳ ёнингдан куйдириб ўтган —
Бахт шумикан? Полапонга ўхшаган ҳуркак.

Мен қўрқаман, сўнмасин руҳ, сўнмасин, деб, шам,
Тиқиламан юз-кўзингга, ҳовучлаб юрак.
Бахт шумикан? Полапонга ўхшаган ҳуркак —
Қуз кунда келиб қолган девона кўклам...

Қушлар сайраб дарахтда,
Сўзлаётир Сиз ҳақда.

Шамол ўйнаб варақда,
Сўзлаётир Сиз ҳақда.

Офтоб ёниб шафақда,
Сўзлаётир Сиз ҳақда.

Мен ҳам
Шундай бир вақтда —
Сўзлабман Сиз ҳақда...

Бу дунёда
руҳинг чарчаган,
Мудрок
қилган чоқда тантана —
Қуёш боққан каби дарчадан,
Келмоқдами муҳаббат яна?!

Юрган эди қаерларда у,
Сени
буткул этган каби тарқ?!
Учмоқдами қайтадан оқу —
Қилмоқ учун ҳиссиётга ғарқ?

Кутганмидинг бу ҳолатни ё
Дафъатанми келди бостириб:
Инсон билан ўйнашган дунё —
Қисматингни шундай ёздириб?!

Қийналган бўлсангиз
иссиқ ҳаводан,
Тоғиб келтирайми
салқин бир шамол?

Чор атроф тоғларда
оқариб ётган —
Қордан ҳам
келтириш мумкин бемалол.

Емғир ҳам ёддириш мумкин сиз учун —
Булулларни тўплаб осмон-фалакка.
Фақатки, сиз бўлманг дунёда дилхун,
Фаришталар каби ягона-якка...

ЎЗИГА ЭН БЎЛОЛМАГАН...

ЁКИ ЙИГИРМА БЕШМИНГЧИ- ЛАР КИМЛАР ЭДИ?

Жумҳуриятимизда мустақиллик жараёнилари қизгин кечаётган бир шароитда ўтмиш тарихимизга янгича тафаккур руҳи билан қараши, қизгин ижтимоий-сўёсий воқеаларни ҳолисона таҳлил қилиш, чуқур илмий хулосалар яшаш муҳим аҳамият касб этади. Айтиланлар жумҳуриятимизнинг кейинги салкам етмиш йиллик тарихи давомида Ўзбекистонда социализм қурилиши йиллари билан боғлиқ мураккаб сўёсий жараёнга ҳам тўлиқ тегишлидир. Айниқса, жамоа хўжалиқларининг тузилиши, индустриалаштириш, зарбдор беш йилликлар ҳақида турлича мулоҳазалар, айрича фикрлар билдирилаётган ҳозирги вазиятда унга ойдинлик киритиш, масаланинг туб моҳиятини очиб зарурдир.

Маълумки, В. И. Ленин таълимотига кўра, деҳқон хўжалиқларини кооперативлаштириш ишчилар синфи раҳбарлигида, ишчи ва деҳқон жамоаларининг мустақкам иттифоқи заминида қурилиши кўзда тутилган эди. Шу нуқтаи назардан ишчилар синфи қишлоқларда ташкил этилган биринчи жамоа хўжалиқлари, шўро хўжалиқлари, биринчи машина-трактор станцияларининг ташкилотчилари бўлиб майдонга чиққан эдилар.

Аммо, афсуски, кооперативлаштириш ҳам, жамоалаштириш ҳам юқоридан, маҳаллий шароитлар билан ҳисоблашмай, маъмурий-бўйруқбозлик усуллари билан амалга оширилганлигини энди очик-ойдин айтаётимиз. Бу жараёнларни ўрсанар эканмиз, жумҳуриятимиз қишлоқ хўжалигини ёлла-сига жамоалаштиришга қаратилган 30-йилларда анча шов-шувга ва олқишларга сазовор бўлган йигирма бешмингчилик-инқилобий ҳаракати диққатимизни бевоусита ўзига тортади. Ўзбекистонга ташланган биринчи йигирма бешмингчи-десантчилар кимлар эдилар? Улар жумҳуриятимиз қишлоқларини социалистик асосда қайта қуришда, қишлоққа янги гоёларни олиб киришида қандай «иш кўрсатган» эдилар.

1929 йилнинг 10 — 17 ноябрда бўлиб ўтган ВКП(б) МКнинг пленуми колхозчилик ҳаракатининг аҳоли ва кадрлар билан таъминлаш масаласини кўриб чиқди. Пленум жамоалаштириш ҳаракатида ишчилар синфининг раҳбарлик ролини қатъий ошириб бориш, жамоалаштиришнинг ҳамма бўғинларида уларнинг фаолиятини фойдаланиш қишлоқда тез ва соз ҳақиқий социалистик хўжаликни майдонга келтиришга олиб келади, деб алоҳида таъкидлади.

Пленум қарорларида ёзилишича, қишлоқда социалистик деҳқончиликни майдонга келтирувчи асосий раҳбар куч индустриал ишчилардир. Жамоалаштириш ҳаракатини партиявий раҳбарлик билан муттасил таъминлаш учун ақин оилар ичида қишлоққа ишлаган учун, партиявий-ташкилий ва сўёсий тажрибага эга бўлган камда 25 минг ишчини жўнатиш лозим эди. Айниқса, марказ шаҳарларидан Урта Осиёга юбориш алоҳида қайд этилди. Аслида, бу ҳол ва тадбир моҳият жиҳатидан ниҳоятда мантқиқсиз ва кулгилли эди. Чунки қандай қилиб питейлик гўлаҳ ва ёки москвалек чилангар ўзбек деҳқонига деҳқончиликдан сабоқ бера оларди? Ганнинг очиги, бу сингари тадбирлар замирида бошқа мақсадлар яширинганлиги энди маълум. Яъни чекка ўлкаларнинг марказга қарама-қарши кучайтириш, жойларда тоталитар ҳокимият маъқеини ошириш, миллий ўзлигини англашнинг пайини қирққшидан иборат эди. Марказ бу синовдан ўтган усулдан кейинчалик ҳам Ўзбекистонда бир неча бор фойдаланди. Машҳум XVI пленумдан кейин жумҳуриятимизга ташланган десантчилар ҳам моҳияти ва мақсади жиҳатдан шу йигирма бешмингчиларнинг издошлари эдилар.

Айқин вақтгача йигирма бешмингчилар ҳаракати кўчларга кўтарилиб мақтаб келинди. Гўё улар Ўзбекистоннинг тараққиётига ҳам улкан улуш қўшган эмишлар. Катта

оғаларимизнинг турли нутқ ва китобларида ҳам бу масала қайта-қайта эътироф этилди.

Жумҳуриятимизга юборилган ўша «ишбилармон», «ташаббускор», яъни «халқимизнинг кўзини очган» йигирма бешмингчилар кимлар эдилар? ВКП(б) МК пленуми қарорини амалга ошириш учун 1929-1930 йилларда Ўзбекистондаги жамоа, шўро хўжалиқларида ҳамда МТС ларида раҳбарлик қилиш учун Москва, Ленинград, Иванов-Вознесенск ва бошқа шаҳарлардан 413 та йигирма бешмингчи десантчи юборилди. Уларнинг асосий қисмининг ҳаётий ва билим тажрибаси кам, ўша даврнинг сохта ва баландпарвоз шiorларидан илҳомланган «ташаббускорлар» эдилар.

Масалан, тўқимачилик корхонасида ишчи бўлиб ишлаган калугалик йигирма бир ёшли В. Шербаков жамоа хўжалиқларидан бирига раҳбар қилиб юборилган. У на маҳаллий миллат тилини билган, на қишлоқ хўжалигидан тибари бўлган. Умуман, йигирма бешмингчилар маҳаллий миллат тилини билишмаган. Қишлоқларда маҳаллий аҳоли билан мулоқот қилишни ҳам билмаган раҳбарлар қандай аҳволда иш олиб боришганлиги ҳам қизиқ. Уларнинг ҳар бири учун биттадан тилмочни топиш 30-йиллар учун катта муаммо эди. Аҳолининг урф-одати, ўзбек қишлоқларининг ўзига хос хусусиятлари, улар ўртасидаги диний фарқлар узоқдан келган «ақлли» ходимларнинг фаолиятига монелик қилганлиги рости. Шунинг учун улар қишлоқларда илиқ кутуб олинмади. Тезда йигирма бешмингчиларнинг кўпчилиги ўзларининг қишлоқ хўжалик соҳасида қобилиятсиз эканликларини намойиш қилдилар. Масалан, Қашқадарё улусига юборилган десантчи В. Сосунова боран жойида узог билан ўн кун ишлай олди, холос. Уни бошқа жамоа хўжалигига раҳбар қилиб юборишганда у ерда ҳам ўн кун ишлай олмади. Шундан сўнггина бу ходимдан қўлни ювиб қўйтакча уришди. Ёки Андижон округига юборилган Г. Толченников касир бўлиб ишлагига мажбур бўлди. Шунингдек, йигирма бешмингчилардан Обухов Наманганда сотувчи, Солдатов ва Баев ўт ўчирувчи, Степанов ҳаммомда қоровул бўлиб ишлагига мажбур бўлдилар. Айрим йигирма бешмингчиларнинг тақдирини бундан ҳам аянчли бўлганлигини кўриш мумкин. Ёғждувон туманига юборилган раҳбарлик ишига лаёқатсиз Серанбоевдан деҳқонлар савзавотни йиғиштиришда, пахта теришда, ўтин ёришда фойдаланишган. Кейинчалик ундан жамоа хўжалигини тиклашда нима ишлар қилганини сўрашганда, ундай ишлар билан мутлақо шуғулланмаганини айтган.

Шунингдек, узоқдан юборилган раҳбарлар маҳаллий шароитни, қишлоқ хўжалик соҳасидан мутлақо хабарсизликлари натижада кўплаб ишларни барбод қилганликлари, қош қўяман деб кўз чиқарганликлари ҳақида кўплаб маълумотлар бор.

Масалан, қишнинг қаттиқ қаҳратон кунинда Самарқанддан Вобкент туманига келтирилган 450 минг тут ниҳоли шу туманда раҳбар бўлиб турган Д. Ильичининг топириғи билан хўжалиқларга тарқатилади. Маҳаллий агрономнинг ҳар қандай норозилиғи ва қаршилиғи инобатга олинмайди.

Натижада барча тут ниҳоллари нобуд бўлади... Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Маъмурий-бўйруқбозлик асосида иш юритган марказнинг йигирма бешмингчилик ҳаракати кадрлар сиёсатида амалга оширилиши лозим бўлган вазифаларнинг моҳиятини чуқур англаб етмаслик, гоёвий, ташкилий тайёргарликсиз, ҳуқуқий тушунчаларнинг мутлақо бўлмаслиги, ҳар қандай чора-тадбирни жорий этишда зўрлаш, мажбур қилиш усулларининг келиб чиқишига замин тайёрлади. Ана шу тариқа қўйдан юқоригача партия ва давлат томонидан мамлакатни бошқаришда маъмурий-бўйруқбозлик қарор топиб мустақкамлана борди.

Уша — жумҳуриятимизга юборилган жамоалаштириш ташкилотчилари қишлоқда маданият тарқатиш, саводсизликни битириш, оммани гоёвий тарбиялаш учун юборилган кишиларнинг ўзлари чаласавод, гоёсиз, ўзининг шахсий иқтисосини оширишга муҳтож бўлган кишилар эдилар. Уларни ўзлари ишлаб турган иш жойидан олиб, шу вақтгача мутлақо алоқаси бўлмаган ва ўзи билмаган соҳага вакил қилиб юбориш жамятиятимизнинг ҳам маънавий, ҳам иқтисодий жараёнига катта зарар келтирди.

Кейинчалик жумҳуриятда бўлиб ўтган анжуманда йигирма бешмингчиларнинг бир вакили шундай деган эди. «... биз кимлармиз, нима иш билан шуғулланиш лозимлигини ҳам англаб етмаймиз. Биз ўзимиз бу ишга етарли тайёр бўлмасдан туриб, деҳқонлар билан қандай ишлай оламиз».

Жумҳуриятимиз тарихининг турли даврлари ва босқичларида кадрлар сиёсатида катта хатоликларга йўл қўйилди. 80-йилларда Ўзбекистоннинг бошига тушган огир кунларга ҳам марказдан юборилган кадрлар маълум даражада сабабчи бўлдилар. Уша марказдан юборилган кўплаб раҳбарларни бугунги кунда жумҳуриятимиз аҳли норозилик билан тилга олмоқда. Ва бу бизга айни — мустақил давлат қурилиши жараёнида жуда ҳам ибратли ҳақиқатдир.

Халқ ноибларининг ақинда бўлиб ўтган навбатдан ташқир сессиясида, ноиблар президентликка қандай одамларни сайлаш керак, деган масала устида тортишиб қолдилар. Бировлар президентликка номзоди қўйилиши мумкин бўлган одамнинг қайси миллатга мансуб бўлиши шарт эмас, Ўзбекистонда туғилиб ўсан бўлса бас, деган гоёга ёпишиб олдилар. Ўзбекистон давлати, халқи тақдирини жуда муҳим ва муқаддас масала ҳал этилаётган паллада бундай масъулиятсизликни ёқлаб бўлмайди. Отаси бошқа миллат вакили бўлган ўзбек ўзбекми? Тилини, дилини, урф-одатини ҳурмат қилмайдиган одамлар Давлат тилини яхши билмайдиган кимса раҳбар бўлолмайди. Шу жиҳатдан «кампаниячилик» кўрбони бўлган «йигирма бешмингчилар»нинг аянчли аҳволи бугунги кун учун ҳам ибратлидир.

Тошпўлат РАҲМОНОВ,
Бухоро Давлат педагогика
олийгоҳи ўқитувчиси

АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСИЙ

Тус шаҳри Кашафруд дараси оралигида, қўша тизма тоғлар ихтосида қарор топган бўлиб, Ғарбий Хуросонда Нишопурдан кейинги иккинчи улкан шаҳар эди. Вилоят иқлимини икки оқбош юсак тоғ сўлимлаштириб, сойларидан шарқираб сувлар оқиб, экин майдонлари бағоят серхосил бўлган. Чор-атрофидаги кишлоқ ва қўрғонлари ободу маъмур бўлган. Тус шаҳри машҳур «Шоҳнома» қаҳрамонининг номдоши (адаши)дур: тусликлар Тус паҳлавонни ўз шаҳарларининг бунёдкори деб билганлар. Ривоятларга қараганда, бир замон довқур лашкарбоши ва паҳлавони Тус Кайхусрав ғазабига гирифторм бўлиб, Хуросонга қочган ва Кашафруд дарасида яшириниб юриб, ул жойда шаҳар бунёд этган. Тусни олимлар ва шоирлар шаҳри деб атардилар: маҳфилларда шоирлар овози баланд жаранглар, масжиду мадрасаларда олиму қозилар мунозараси авжида эди...

Форс-тожик классик шеърятининг ёрқин юлдузларидан бири, жаҳоннинг энг буюк дostonчилари сафининг ўрин олган Абулқосим Мансур бини Ҳасан Фирдавсий 932—936 йиллар орасида Тус шаҳри тобеъидаги Тоброн музофотининг Вожи кишлоғида дунёга келган. Абулқосимнинг ота ва онаси маърифатли, илму амалдан хабардор, имон-этиқодли, диндор, ўзига тўқ кишлоқ деҳқонлари эдилар. Бундан минг йиллар олдин Машрикзаминда, умуман Эрону Хуросону Мовароуннаҳрда деҳқончилик ва чорвачилик яшаш манбаининг асосини ташкил қилиб, ҳалол меҳнат эвазига тирикчилик, рўзгор тебратиш шараф ҳисобланарди. Яна тижорат ва хунармандчилик ривож топган бўлиб, бу ҳам муҳим аҳамиятга эга эди. У даврлардаги тижорат бизнинг замондаги шўринг қуругор чайковчилик анвойи чўнтак тўлдирдишлар усулидан мусову эди. Табиат экологик соф, ислом нури одамлар дилида... Аммо одамлар ўз тарихини, аждодлар ҳақидаги қадимий асотирлар ва афсоналарни абадулабад ёдда тутадилар. Гарчи айрим рухонийлар Исломдан олдинги Ажам мамлакатлари тарихини мадҳ этишни куфр деб билсалар-да, эл оғзига элак тутиб бўлмайди.

Оламшумул ғаройиб воқеаларга бой, жангу жадаллар ва тождорлар қарбу зарбини, қолаверса инсоният неларга қодирлигини мадҳ этувчи насрий «Шоҳнома» ёш Абулқосимнинг қулогига куйдай қуйиларди. У жуда ёшлигидан азимат ила «Шоҳнома» хонларнинг ҳар бир айтганини ёдида сақлар, Золи Зар ва Рустами Достонларнинг, жувонмарг Суҳроб фожиасини қайта-қайта хотирга келтирар экан, юраги эзилиб кўзлари ёшланарди.

Абулқосим Фирдавсийнинг болалик, ёшлик ва таҳсил даври (875—999) Сомониylар ҳукмронлиги замонида тўғри келган. Ёш шоир аввало форс ва араб тилида шеърый санъатни ўзлаштиради. Фирдавсий яшаган даврда, Панжрудда оламдан кўз юмган форс-тожик шеърятининг биринчи пайғамбари Абу Абдулло Рудакий ва бармоқ билан санарли шоирлар адабий мероси мавжудлигини ва улардан ёш шоир нечоғ баҳраманд бўлганлигини мантиқан таҳайюл қилсак, Ҳасани араб (афсонавий улуг араб шоири) ва «Қуръони шариф»дан бошқа шоирлик мактабини ўтамаган. Аммо унинг бадийй ижода бўлган меҳри, фикшунослик (диний олимликдан) устувор бўлган.

Фирдавсий (890 йил) Дакийи қатлидан сўнг «Шоҳнома» ёзишга бел боғлайди ва унинг ишини давом эттиради.

Ўгли шеър ва шоирлик ҳунари билан оламни унутганлигини кўрган шоир отаси бу ҳақда кўп ўйлайди. Иттифоқо, ўғил хаёлида ғарқи хоб бўлган ота тушида ўз фарзандини қуш каби самовот қаърига сузиб кетатганини кўради. Ўйғонгач элга ош бериб, кўрган тушини эълон қилади ва ўғли Абулқосимга бундан сўнг сен Фирдавсий (жаннатий) сан деб, айтади. Шундан Абулқосим Фирдавсий деган улуг ном тарихда пайдо бўлади, бир умр ота сўзини оқлайди.

Падаири бузрукворининг башорати ва илоҳий шоирона куч-қудрат, ижод мизига ўттиз ўн йил шоирни миҳлаб қўяди. Абулқосим Фирдавсий 994 йил «Шоҳнома»нинг ilk нусхасини ёзиб тугаллайди ва тахрирдан чиқаради. Жуда кўп меҳнати сингган, кўз нури тўкилган, ўйноқи сатрлардан иборат бу жангнома эпопеясини ўз ўқувчисига етказолмайди. Боиси у мадҳ этиб, лирик чекинишларда ҳамду сано ўқиган замона байроқдори оламдан ўтган бўлади. Бу фойий

оламга қўл силтаган марҳум шоҳ зикр этилган «Шоҳнома»ни янги тождорга инъом этиб бўлмаслиги табиий эди.

Шу бондан шоир қайта ижод мизига миҳланиб, чархи бевафога лаънатлар айтиб, жангсевар қаламини ишга солади, хуллас, янги шоҳга, янги ҳулалар кийдириб «замона қаҳрамони» даражасига кўтаради. Шоирнинг иккинчи тахрири ва тақмили ҳам, ривоятларга қараганда, бекор кетади. Сабаби иккинчи уриниши қадар кетиши Султон Маҳмуд вазири Маймандига тўғри сўзни рўй-рост айтишидир. У шоирдан «Шоҳнома»ни авваламбор Султонга бағишлагансан ё сўнгроқ деган саволига. — Кейинроқ деб, жавоб беради. — Аввал «Шоҳнома»ни Сомониylар подшоҳи номига ибтидо қилган эдим, у вафот этгач, ва ҳокимияти таназзулга юз тутгач, амир Наср ва улуг ҳўжа Исфароний маслаҳати ила султонга бахшида этдим...

Узундан-узоқ суҳбатдан сўнг, хулласи калом Майманди ва Фирдавсийнинг юлдузлари тўғри келмайди. Пешин намозини баҳона қилиб, шоирга ижозат берган вазир Маҳмуд Ғазнавийга у ҳақда салбий ахборот беради. Олдиндан қайраб қўйилган шоҳ ғазаб иланга олаверсин, аммо бунгача Фирдавсий машҳур шоир Фаррухий билан ҳам мулоқотда бўлади. Қасидасароликда Рудакийдан қолишмайдиган Фаррухий ёшликдан чанг чалиб, кўшиқ айтиб, қасида ёзиб, бир бой деҳқон сози давлатида яшайди. Ўйлангач, деҳқон берган сармоя етмай қолади ва бир амирга қасида ёзиб боради. Қасида хуш ёқиб, амир унга қирқ йилки совға қилади. Шу билан бадавлат бўлиб кетган Фаррухий Фирдавсийнинг ҳам қудратли қалами Золи Зар ва Рустам, Геву Гударзлар қаторида Султон Маҳмудни ҳам асарга қаҳрамон сифатида киритишни тақдир қилади. Зеро, Маҳмуднинг онаси забулстонлик бўлиб, мадҳиягўйлар Золи Забулстоний деб уни улуглашарди. Фирдавсий эса ҳақ ва диндан олдида бундай қилолмаслигини айтади: «Мен унга боблар бахшладим, илиқ сўзлар айтдим, аммо ёлгондан шахсий манфаатим учун улуг аждодларим билан бир қаторда «Шоҳнома»га киритолмайман».

Охир оқибатда Маҳмуд Ғазнавий салтанатининг «Малик-уш-шуароси» Унсурий билан ҳам тил топишмаган саркаш шоирнинг тарвузи қўлтигидан тушади. «Емон-яхши ўзингдан кўр», деганларидек Рустам ва Исфандиёр достонида Султон ўз наслу нажодининг пастилигини ўйлаб ўкинади. Гуё Фирдавсий сен зархарид кулнинг ўғли деб таъна қилаётгандай. Шундай қилиб Султон Маҳмуд Ғазнавийнинг кўнглида «Шоҳнома»га нисбатан бир совуқлик пайдо бўлади.

Машраб Сайрамда

Ш

икоят қилишлари-ча, шоир Бобораҳим Машрабнинг кўҳна Сайрам қишлоғи ҳам табаррук қадами, назарлари тушган, дейишди. Болалигимда

бу ҳақда жуда кўп ҳикоят ва ривоятлар эшитардим. Машраб ростдан ҳам қадимий Сайрамда бўлганми? Зеро, қишлоқда нодир булок, мўъжизавий тоғ «қосаси», чинор каби тарихий жойлар Машраб номи билан атаб келинади.

Машрабшунос олим Мўҳсин Зокировнинг изланиши якуни — Исҳоқ Боғистонийнинг «Тазкирайи қаландарон» китоби ҳақида айтган хабари бу саволларга жавоб беради. Бўстонлиқ туманидаги Боғистон қишлоғида 1718 йилда Исҳоқ бин Зиёвуддин ёзган ушбу китоб яқинда жамоатчиликка маълум бўлди. Исҳоқ Боғистоний китобда ўзи ва Машраб билан бўлган шахсий муносабатлари тўғрисида жуда қизиқарли, тарихий қимматли маълумотлар келтиради. Муаллиф бу китобини олтинчи баҳорини кўрганда ёзганини айтиди. Унинг айтишича, ёшлигидан илм-маърифатга илос қўйган, 20 ёшида мулла Бозор Охунд шогирдларидан Раҳим бобо мулла Вали ўли билан танишди, тезда дўстлашиб қетади.

Исҳоқ Боғистоний «Тазкирайи қаландарон» асарида ёзишига кўра, улар уч киши: Машраб, Пирмат Сеторий ва китоб муаллифи сафарга чиқадилар. Улар Ҳўжанд, Ура-тепа, Шош (Тошкент), Сайрам ва Туркистон вилоятларини анча вақт кезадилар. Исҳоқ бин Зиёвуддин кейинги сафарларга бирга бормай, ўз она қишлоғи Боғистонга қайтиб, тургун бўлиб қолади. Китоблар мутолаа қилади, ўзи ҳам китоб тасниф этади.

Пирмат Сеторий устози Машраб билан йигирма йилча яна турли ўлкаларда савҳат-сафарда бўлади. Машраб Балхда қатл этилгач, Пир-

мат Сеторий у ердан кетиб, Машраб ҳақида Исҳоқ Боғистонийга хабар беради, ўзи Андижонга кетади. У ерда устози ҳақида бир китоб ёзади.

Исҳоқ Боғистонийнинг ёзишига қараганда, Машраб Сайрамда 1690 йилларда бўлган. Оташ-фас шоир Машраб авлиёларнинг қабрларини зиёрат қилади, илос-манд дил сўзларини айтади.

Мана, уч юз йилдири, Бобораҳим Машраб номи Сайрам ва унинг атрофидаги қишлоқларда тилга олинади, энг мўъжиза, машҳур жойлар Девонаи Машрабга нисбат бериб келинмоқда.

Қадим қишлоқ аҳолиси орасида шундай ривоятлар юради. Гўё Машраб миниб келган эшаги қозиғини Сайрамни қай ерига қокса, нидо эшитилармиши: «Эй Машраб, кўр бўлдингми, қозикни меннинг елкамга қоқаяпсан», иккинчи жойда эса: «Қозикни бошимга, ё қорнимга қоқаяпсан», деган овоз эшитган ва шу алфозда Сайрам сиртига чиқиб, қозик қоқиш эшагини бойлаганмиш.

Машраб Сайрамга келганида Хўжа Аҳмад Ясавий ва унинг ота-оналари, алломо Қози Байзовий, Қутбиддин Аллома, Камолиддин Вали Исфижобий, Лутфилла Сарёмий ва бошқа олиму фузаларнинг шуҳрати кенг ёйилган, эл уларни авлиё деб чин меҳр қўйган эди. «Зар қадрини заргар билар», деганларидек Сайрам атрофидаги қишлоқлар шаънига

Қишлоғинг жаннат бўлса
Қизларинг арзимас,
Қизлари ҳурдан бўлса,
Қучқанинг арзимас,

сингари қулгили, кинояли байтлар битиб, Сайрамга тил текказмагани ҳам Машрабнинг шу алломаларга ҳурмати эвазига бўлса керак. Бу сўзларни халқ айтибди. Бунда сўзсиз жон бор, албатта.

Юқоридаги «Қозик қоқиш» риво-

ятида Машрабнинг олиму фузалоларга ҳурмати, эъзози изҳор этилган бўлса, Машраб булоғи, Машраб ўтирган тош, Машраб суяган чинор каби атамаларни эса халқимизнинг улуғ шоирга ҳурмати деб биламиз.

Дарҳақиқат, бундан уч юз йил илгари бу ерда бўлган Машраб Турбат, Қорамурт, Манкент сингари қишлоқларга бағишлаб айтган юқоридагидек байтларини ҳануз одамлар эслаб юришади. Балки Сайрам олимлари, улуғлари ҳурмати туфайли қишлоқ шаънига кинояли байт-шеър айтмаган бўлса керак.

Сайрам яқинида бирор ерда булок йўқ. Қишлоқнинг шимолида каттагина зилол сувли булок бор. Машраб булоғи! Нега бундай аташган. Балки бу ҳам Сайрамга келган шоирга халқ ҳурматида?

Қишлоқ марказида катта ёшли қайрағоч бўлиб, унинг кун ботиш томони қулай ўтиришлик курсини эслатарди. Бу жойни Машраб суяган чинор деб атардилар.

Узининг «Кўҳна Сайрам» (Тошкент, 1928 й.) деган китобида тарихчи олим И. Массон шундай ёзади:

«Қишлоқ ўрталиғида жойлашган Жума масжиди ҳовлисида ховуз бўлиб, унинг бир бурчагида катта сада-қайрағоч ўсиб турибди. Шу сада қайрағочнинг 50 сантиметрли баланд қисмини ўлчаганда дарахт айланаси 5 метру 15 сантиметр бўлиб қикди. Сайрамга келган Бобораҳим Машраб шу сада-қайрағочга суяниб ўтирганини сайрамлик кексалар сўзлаб бердилар».

Сайрам яқинида Қазигурт тоғида бир супача борки, уни Машраб ўтирган тош дейдилар. Шу атрофдаги тош идишда ёзин-қишин кўпайиб ё қамайиб кетмайдиган суви ҳам бор (қамина ҳам шу аjoyиботни чиқиб кўрганман).

Машраб қаерда бўлмасин, халқ дардида ёнган. Обод «Оқ шаҳар» («Маданиятил Баизо») номини ол-

ган Сайрам тўққиз аср давомида ўн икки марта вайрон этилган, талланган, деган маълумот бор. Балки вайронагарчилик оқибатини Сайрамда кўрган Машраб ушбу сатрларни битгандир:

Дили тиги ситамдан пора бўлган
халқни кўрдим,
Тани дарду аламдан яра
бўлган халқни кўрдим.
Кўзи вақти саҳар сайёра
бўлган халқни кўрдим,
Мўҳаббат даштида овора
бўлган халқни кўрдим.
Жўнун тугён этибдур — ҳар
бириси беҳабар танҳо.

Сайрамлик кексаларнинг девонаи Машраб ғазалларини ёддан билишлари, ёшлар қўшиқ қилиб айтишлари, кўп хонадонларда унинг девони учраши бежиз эмас. Машрабнинг келиши воқеасини қишлоқдаги одамлар эслаб сўзлаб юрадилар. Биз юқорида айтганимиз жойларни «Машраб булоғи», «бу Машраб суяган, дам олган чинор», «Машраб қозик қоққан жой», «Машраб ўтириб дам олган тоғ ёнбағридаги тошсупа» деб шоир номи билан атайдилар. Қалблардан мустаҳкам жой олиб, мафтун этувчи, ҳаяжонлантирувчи аjoyиб ғазалларини қадрлагани учун ҳам халқ Машрабга ўз меҳрини шундай изҳор қилган бўлса ажаб эмас.

Минг афсуслар бўлсинки, кейинги чорақкам бир асрлик қатагон йилларда бу ерларда бирорта мактаб, кўча ёки ҳўжаликка халқнинг дилига сингиб кетган Машрабнинг номи қўйилмади. Мана, бугунги қайта қуриш шарофати билан Машраб мактаби, Машраб кўчаси пайдо бўлди. Халқ ўзи айтиб келган атамалар эса, Машраб каби умри боқийдир.

Мираҳмад МИРХОЛДОРОВ

Сайрам

Шоир ва шоҳ суҳбати ҳам кўнгилсиз тарзда ўтади. Маҳмуд Ғазнавий юборган йигирма минг дирам (сарик чақа)ни шоир олиб келган навхар, майфуруш ва ҳаммом гўлаҳига тенг бўлиб олинглар деб инъом қилади. Султон таҳдидини зимдан сезган Фирдавсий Ғазнадан Ҳиротга равона бўлди ва ярим йилгача Азрахийнинг отаси Исмоил Варроҳниқиди пинҳона жон сақлайди.

Фирдавсий Ҳиротдан Тусга қайтиб, Султон Маҳмуд ғазаб ва таҳдидидан хавфсираб Табаристон хижратини ихтиёр этади. Кейин Табаристондан Бағдодга ўтади ва узоқ вақт «Қуръон» мутолаасига берилади. Натижада муқаддас китобдан илҳомланиб «Юсуф ва Зулайҳо» достонини назм дурига тизади.

Фирдавсий 1020 йил ўз юртига қайтиб келади ва хору зорликда узоқ касалликдан кейин фоний дунёдан кўз юмади.

Орадан йиллар ўтиб, ўлим сояси кўзига кўринган ва ғазаб оташи совуган Маҳмуд Ғазнавий ҳам инсофга келиб, шоирдан қарзини узишга аҳд қилади.

Бу чархи фалакнинг бебақолигини қарангки, қирқ туяга ортилган тилла тангалар ошқидан кириб келаятганда халойиқ шоир тобутини мадфанига кўтариб элтаётган бўлади.

«Шоҳнома»нинг минг йиллиги арафасида улуғ шоирни Низомийнинг: «Чу Фирдавсий

ишингга бермайин ҳақ», дегани ривоятлар қадимий ва абадий эканлигини англаймиз ва шунингдек Фирдавсий ва унинг «Шоҳнома»си ҳам умрбоқийдир.

«БЕЖАН ИЛА МАНИЖА»

достонидан

МАНИЖАНИНГ РУСТАМ ОЛДИГА КЕЛГАНИ

Манижа хабар топди қарвондин,
Шаҳарга югурди у шул ондин.
Ялангбош Афросиёбининг қизи,
Келиб сўйи Рустам бўлиб ёш қизи.
Ва мижғони хунин енг-ла суриб,
Анга таҳсин айтиб, деди оҳ уриб,
Янашгаки жондин тугал ганжинг ул,
Пушаймон на этгайки ўз ранжинг ул.
Сенинг орзувнг ўлгай самойи баланд,
Ямонлар кўзидин на етсин газанд!
Умидвор дилинг белинг боғлабон,
Чекибсан азиятки йўқдир зиён.
Хирад бўлгай устози ақлу сабот,
Совуқ шаҳри Эрону ҳушдир ҳаёт.
Не огоҳлигинг бор шоҳ девидан,
Гударзу эронлиг қўшун Гевидан:

Бежандин Эронга бормай хабар,
Бобоси бўлурини анга чорагар?
Гударзийладинким шу янглиг йигит,
Темирбандлигининг ётар таби хит.
Оёғида занжиру кўксиди тиг,
Икки илги банду қоқиқ икки миҳ.
Турар занжирий ул кишан бирла банд,
Вотиб қонга кийми бўлиб мустаманд.
На дарвешлигимдан келар кўзга хоб,
Анинг нолишидин кўзим ғарқи об.
Этиб ваҳм-Рустам анинг сўзидин,
Уриб бонг қилди йироқ ўзидин.
Йироқлаш деб айтиди у диллодани,
На хусравни билгум, на шаҳзодани.
Гударзу Гевингиди на билгум сира,
Бошимни қотирдинг этиб дилхира.
У Рустамга боқиб йилглар чунон,
Еғи хорлигининг гирдида қон.
Анга деди сўнг, эй, буюк паҳлавон,
Дағалиг ярашмас сенга ҳеч қачон.
Демассан агар сўз, на қув масҳара,
Менинким дилим бор дарддин яра.
Шу хилдирийи ойини Эрон магар,
Ки дарвешга ҳеч кимса бермас хабар?
Анга деди, Рустам нечук эй аёл,
Чалиб жин, магар эди бундоғ увол?
Бозоримни этдинг бу янглиг қасод,
Шу боис урушдим, дема бунча дод...

Форсийдан Олимжон БҮРИЕВ таржимаси

Хикоя

ШОМУ Б ҒАРИБОН ЭРТАГИ

Мехмон амаки уй ичига кириб келиши билан аяси Равшанни четга тортти, қулоғига шипшиди:

— Масъуд жұранғиқами әки Алим жұранғиқами чиқиб, бироз ұйнаб кел, хұпми? Ақлли бола меҳмон келганда оёқ остида ўралашса уят бўлади-я. Меҳмонлар масҳара қилишади. Узинг ақллисан-ку, тўғрими, тойчоғим? Энди бора қол!..

Равшаннинг қовоқлари уюлган күйи энди остона ҳатлаётганди, аяси яна унинг бошини силай туриб:

— Тўхта, тойчоғим, ма, — деб шимчаси чўнтақларига бир талай ёнғоқ тикиштирди. — Меҳмон амакинг сени яхши кўрганидан олиб келаверади.

Равшан аясининг кўнгли учун кемшиқ тишларини «ярқиратиб» жилмайгандек бўлди-да, ҳовлига чиқиб кетди. Аммо у Масъудларникига ҳам, Алимларникига ҳам бормади. Ҳовли тўрида ириллай-ириллай ҳозиргина жағи тинган итнинг ёнига келди.

— Салом, Бўйноқвой, — деган эди, ит ҳам битта оёғини шап эткизиб Равшаннинг қафтига ташлади. Равшан «қиқ-қиқ»лаганча қулиб юборди. Ит эса унинг оёқ-қўлларини ялаб, ғинғишиб суйкана бошлади. Равшан шу тобда итига раҳми келиб, уни бўшатмоқчи бўлиб темир қозикча чандиб ташланган симни ечишга киришди. Энди ечилай-ечилай деганда бирдан... занглаган симнинг учи Равшаннинг катта бармоғига «визз» эткизиб санчилиб қолди! «Их, — деб юборди Равшан жон аччиғида бармоғидан тирқираб оқаётган қонни силтади. — Энди нима қиламан?»

Тез-тез юриб девор даричасидан чиқди-ю, пишқириб оқаётган лойқа каналга қўлини ботирди. Шу пайт Алимларнинг даричаси ғижирлаб очилиб, Алимнинг дадаси Носир бува кўринди. Бува икки қўлида иккита челақ кўтариб чиқиб келаётган эди. Равшан у ёқ-бу ёққа аланглаб турди-да, сўнг дарров ўзини катта қари тут панасига олди. Носир бува сувини олиб нари кетгач, у энгил тин олиб «хайрият, кўрмади», дея яна қўлини сувага ботирди.

Канал бўйида кўр тўкиб турган турнақатор теракларнинг хивичларидаги жимитдай-жимитдай ашил япроқчаларга, кирғоқдаги очил дастурхондай тўлмаларни ялпиззору, қоқзорга Равшан энтикиб-энтикиб тикилди. Номини билмайдиган сариқ, кўк қушчалар чўғурлашиб шахт билан сув бетига қўнғудек бўлиб келади ва ниманидир тушмушга илб яна шахт билан учиб кетади! Мана сувага тушиб кетади, ана сувага тушиб кетади, деб у юрак ҳовучлаганча махлиб.

Сўнг ҳува олисда оппоқ оқариб кўринаётган тоғларга кўзи тушди. «Ҳали қори кетмаган, совуқдир», деб ўйлади-ю, худди ўша изғирин бўйинидан ичига ўрмалаб кираётгандек этлари жунжикиб кетди. Негадир... ҳовлисига қайтиб киргиси келди... Жемпири тўғмаларини бир бошдан солиб чиқди-да, қари тутга ёпишиброқ ўтириб олиб пасткидаги қоп-қора тасмадек бўлиб ялтираб ётган йўлдан у ёқдан-бу ёққа зуз-зуз ўтиб қайтаётган машиналарни томоша қила бошлади. Равшаннинг бирдан авзои ўзгарди, лаблари пириллаб учди, кўзларида ёш ғилтиллади. Икки елкасига иккита бочка ортмоқлаган

трактор тириллаб келарди... «Дадам шунақа трактор ҳайдамаганида»... Упкаси тўлиб кетди Равшаннинг. Равшан бармоқларини бир-бир букиб жамики ёмонларни санай бошлади. «Яна нима ёмон! — ўз-ўзига савол берди у. Энцисини тириштирди. — «Пахта ёмон!» «Оқ пахта, оппоқ пахта, биз сенга иноқ пахта, ипақдек юмшоқ пахта» бўлсаям барибир ёмон! Яна-чи? Яна нима ёмон? Ҳа, Ҳафиза холаям ёмон. Ҳафиза хола-чи, аяси билан бирга тикиш-бичиш хонада ишлайдиган. Уша-да, меҳмон амакини бошлаб келган».

Равшан Меҳмон амакини кўз олдига келтириб қовоқлари осилиб кетди, атрофига алам-ноқ қараб қўйди...

... Бир кун аяси «меҳмон келади» деб ҳаммаёқни чиннироқ қилиб чиқди, шундай чиройли дастурхон тузатдики, бунақасини Равшан фақат Дони магазинчининг тўйида кўрган. Бундай тайёргарликни кўриб, Равшан бир уй меҳмон келса керак деб роса суюнди. Йўқ, кечга томон ўша Ҳафиза холаю яна шу — меҳмон амаки кириб келишди, холос... Ва ҳаял ўтмай: «Бор ўйнаб кел», деб Ҳафиза хола уни кўчага чиқариб юборди. Анчадан сўнг Равшан қайтиб келса Ҳафиза хола тикка турганича чапак чалаяпти-ю, аяси билан Меҳмон амаки эса ўртада бармоқларини қарсиллатиб ўйнаяпти! Равшаннинг шу тобда тишлари ғижирлаб, чапак чалаётган тилла тишли бурнининг учи қип-қизариб кетган Ҳафиза холаю ялмоғиз кампирдай ёқтирмай қолди. Равшан қўлидаги ёнғоқ қақиш учун олган қайроқ тошини сувага тарақлатиб отиб юборгандагина уйдагиларнинг ҳаммаси баб-бараварига унга қарашганича қотиб қолишган... аяси шу заҳотнёқ югуриб бориб Равшаннинг қўлидан ушлаганича ошхонага диконглабтиб судраган. Йўқ, урмади. Фақат: «Сен бебош бола мени шарманда қилсан-ку», деб билэгидан озгина бураган, холос. Равшан эса тишини-тишига босиб «миқ» этмаган...

Равшан қўшларини чимириб, пичирлади: «Нимани ўйлаётудим? Ҳа, — у буқилган бармоқларига қараб пешонасини тириштирди. — «Ёмонларни санаётган эдим. Янами, яна, — у навбатдаги бармоғини шартта буюди. — «Меҳмон амакиям ёмон! Велосипедию ёнғоқлариям ёмон! Нега-а, нега ёмон». Сабабини ўйлай кетди Равшан ва бирдан сергак тортиди. «Ҳа, шу киши келадиган бўлди-ю, Бўйноқ боғиққа тушди! Бир марта бошлаб тишлаб олудиди-да, — Равшан энгил тин олиб, мийғида кулди. — Меҳмон амакининг оёғидан шариллаб қон оққан ўшанда. Ажаб қилган экан, хўп қилган экан Бўйноқ! Меҳмон амакидан минг марта Бўйноқ яхши!»

Равшан Бўйноқнинг боғлиқ бўлмаган қайтала-ри мактабдан келишини пойлаб, дарвозанинг олдига ётган пайтларини эслади. Сўнг иккови биргалишиб Алим, Масъудлар билан қўй боқшга кетардилар.

Равшан хўрсиниб қўйди. Биттагина қўйи бор эди. Унияям аяси «Туғилган кун қиламан», деб сўйдириб юборди. Равшан аччиқ қилиб ўша қўйнинг гўштидан бир тишлам ҳам емади... Узиям ажойиб қўй эди-да. Равшан уни қўзичоқлигидан катта қилганди. Отиям зўр — Қашқақвой эди. Эҳ, шу тоғда ўша Қашқақвойни бирам кўргиси келиб кетдики...

Хас-хашакларни чирпирак қилиб гирдобига

тортганича пишқириб оқаётган канал энди Равшаннинг кўзига батамом сингдими, ҳатто сувнинг шариллашяам эшитилмай қолди. «Ҳа, кеч кираяпти шекилли, шунинг учун сув шовқинламай қўйди, — ўйлади Равшан ва ҳува мактабнинг томига тегай-тегай деб турган ғалвирдек катталашган қип-қизил қуёшга кўзини қисиб қаради, сўнг кўзини очиб, росмана тикилди: «Мана, қуёш пастга тушаётганида кўзни қамаштирмас экан. Ие, қуёш қаерга кетаяпти?». Равшан пешонасини тириштирди. «Қаерга бўларди, — ўзи билан ўзи гаплашгандек пичирлади яна у. — У уйига, онасининг олдига-да. Қоронғу тушаяпти. Ҳамма онасининг олдига боради-да, бир ўзи ухлагани кўрқади».

Равшан кўзларини юмганича қуёшнинг онасини тасаввур қила бошлади. Шу пайт унинг кўз ўнгига бошдан-оёқ оппоқ кийинган мома гавдаланди. У бир олам меҳр билан жилмайиб турарди. «Ие, бу Хадича мома-ку». Ҳайратдан кўзлари қақнаб кетди Равшаннинг. Хадича мома — Алимнинг онаси. У Алимни «супрақокдигинам» деб бирам эрқалатади, бирам эрқалатади. Алимбой ҳам мактабчоқлиги тутиб кемшиқ тишларини кўрсатганича илжайиб, момосининг тиззасига ўтириб олади. Шундай пайтларда Равшаннинг гарчи Алимга ич-ичидан ҳаваси келиб, ўзи мазмунини тушунмаса-да, унинг ҳам «супрақокди» бўлгиси келиб кетса-да: «Уялмайсанми, Алим, ерга тушиб ўтир! Ахир энди бизлар мактаб боломиз», дейди салмоқлаб. Шунда Хадича мома: «Узимнинг ақллигидан айланай», деб Равшанниям бағрига босади ва у яхши кўрадиган, минг бор эшитсам тўймайдиган «Шому ғарибон эртагини» бошлайди:

«Бугун бозорга ўхшайди-ё, Етимлар зор қақшайди-ё...»

Эртақда қадим замонлардаги етимчаларнинг шўр пешонасидаги ёзиглар, уларнинг етимлиги, айниқса, номозгарда ота-онаси борларнинг уйларида қозонда иссиқ таом қайнаганда билинади, шу пайтда етимчаларнинг оху зори кўкка ўрлайди, деб Хадича мома бу эртани кўшиқ қилиб айтиб беради. «Ҳеч ким Хадича момадек эртани зўр қилиб айтолмайди. Айниқса, «Шому ғарибон»ни қиёмат қилиб айтади-да, Хадича мома», деб Равшан ўзига ёд бўлиб кетган мунгли эртани худди Хадича момадек бошини ғамгин эгганича Фотима онасига бир неча марта айтиб берган. «Эҳ!» Шу тоғда Хадича момонинг эртагини бирам эшитгиси келиб кетди. «Борсаммикан?» Равшан бўйини чўзиб пастақина деворчадан кўриниб турган Алимларнинг деразасига қаради. «Улар узун дастурхон атрофида Хадича мома узатаётган косаларни битта-битта олиб, овқат ичишаётган бўлишса керак!» Равшан ютиниб қўйди. «Борсаммикан-а? Йўқ, боролмайман... Ҳаммаси яхши-ю, шу Носир бува ғалати-да. Менга кўзи тушса таом: «Хўш, полвон, уйларида нима гаплар?» деб сўрайверади. Масъуднинг эса бувиси шунақа, суриштиронғич...»

Равшан маъзуслиб ботикасининг учи тегиб турган сувага қаради. «Оқаяптими, оқма-яптими, билиб бўлмайди». Равшан бир шохча-

(Давоми 19-бетда)

МИСКИН

XX аср ўзбек шеърятининг ёрқин юлдузларидан бири бўлмиш Мискин — Мулла Қўшок Тошмуҳаммад ўғлининг адабий тахаллусидир. Мискининг (1880 — 1937) ажойиб шеърлари, ғазаллари ҳар бир кўшиқ муҳибининг нодир мулки ҳисобланади. У темирчи оиласида таваллуд топиб, отадан ёш етим қолган. Амакиси Хошимжондан нонвойлик касбини ўрганиб, бир неча йил нонвойлик, баққолчилик билан шуғулланган. Дастлабки таълим-тарбияни эски усулдаги мактабда олган бўлса-да, бироқ 12 ёшида мадрасага кириб, таҳсил қўрган. Аммо умрининг асосий қисmini баққолчилик билан ўтказган.

Мискининг ғазаллари, муҳаммас, мувашшаҳ ҳамда тарихлари инқилоб арафасида босилган «Армуғони Хислат», «Савғоти Хислат», «Баёзи муҳалло», «Савғоти Сидқий», «Баёзи Хазиний», «Баёз салимул фаёз» тўпламларида, «Туркистон вилоятининг газети», «Шухрат», «Турон»,

«Садойи Туркистон» газеталарида, инқилобдан кейин эса «Маориф ва ўқит-гувчи», «Ер юзи» ойнамаларида чоп этилган.

Шоир ижодида ўзбек ва форс адабий муҳити учун хос бўлган мумтоз услуб кўзга яққол ташланади. Унинг рубобий қаҳрамонлари кишига завқ беради, орзу улашади, армонда қолдиради, умид гулдастасини тутқазиб, азоблаб ҳузур бахш этади. Мутолаачини афсонавий оламга эмас, ҳақиқий инсоний туйғулар оламига олиб кириб ўзига маҳлиё этади.

Байт кўҳликлигини қаранг:

Жон олур эса қасдинг, санго тиг

*эмас ҳожат,
Бир нигоҳ этиб, э шўҳ ғамза бирла
осон қил...*

Сирожиiddин АҲМАД

Е ҲАЁТАН НАБИЙ

Дегум дам-бадам ё ҳаётан набий,
Ман пири олам ё ҳаётан набий.
Эрур кўзда нам ё ҳаётан набий,
Баҳақ ҳарам ё ҳаётан набий,
Қилинг бир қарам ё ҳаётан набий.

Тиларман сизи то азалдан абад,
Фидой раҳингиз бу жони вужуд,
Ман бенавога қилинг бир мадад,
Отингиз Муҳаммад расули аҳад,
Шафеъ олам ё ҳаётан набий.

Эрурсиз набийлар шаҳи ё Расул,
Не ҳақ қошида дуонгиз қабул.
Гина бирладурман ниҳоят малул
Шафоат куниди умидимки шул:
Тиланг бизни ҳам ё ҳаётан набий.

Йўлингизда барча мулклар фидо,
Бўлиб зина ул кун бу тўқуз само,
Яна аршу курси эди хокло,
Муборак изингиз қилиб тўтиё,
Ки лавҳ-у қалам ё ҳаётан набий.

Ман эмди ўзумни фано айлайин,
Ки Адҳам сифат бир гадо айлайин,
Йўлингизга жонлар фидо айлайин,
Бориб равзангизга наво айлайин,
Қўйиб ҳар қадам ё ҳаётан набий.

Беҳишт хурига йўқ мени рағбатим,
Сизи васлингиз айш ила роҳатим,
Ки рўзи жазода хуш ул давлатим,
Десангиз: «Бу Мискин мани умматим»,
Кетар дилдан ғам ё ҳаётан набий.

* * *

Маҳвашо, ҳарамдин чиқ, оразинг намоён қил,
Ой кунни хижлатдин абр ичинда пинҳон қил,

Хусну қаду чашмингни кўрсатиб чаман ичра,
Гулу сарву наргасни рашк ўтига сўзон қил.

Махв ноз атар бўлсанг ошиқ ҳазинларни,
Ташла кокилинг, жоно, ҳар тараф паришон қил.

Дом этиб қаро зулфинг юзга дона хол айлаб,
Жон қушин айлантурдинг, келгил эмди қурбон қил.

Жон олур эса қасдинг санго тиг эмас ҳожат,
Бир нигоҳ этиб, э шўҳ, ғамза бирла осон қил.

Ушбу жон қийматни бир ўпишқа тенг этма,
Сен ҳам эмди, жоно, бўса нархин арзон қил.

Нолалар қилур токи Мискини фироқингда
Луфт этиб ани ҳар кун васл уйига меҳмон қил.

СУНБУЛИНГ

Гул юзингда сунбули зулфинг паришон айлама,
Лола багрин доғ этиб, гул гунчасин қон айлама,
Кезмагил бозор аро, ҳуснинг намоён айлама,
Ишқ элини йиғлатиб, кўзини гирён айлама,
Эй ситамгар, мунча ҳам оламини сўзон айлама.

Шўамсан, эй, дилрабо, мен ошики парвонаман,
Кечалар то субҳидам ҳажрингда ўртаб ёнаман.
Йўқ иложим, найлайин, эл ичра кўп афсонаман,
Бир кўруб ойнадим, ҳуснингга чун ҳайронаман,
Қил тараҳхум, мундин ортуқ зору нолон айлама.

Хўблар ичра, нетай, шўхи замони сан ўзинг,
Бу кўзимнинг нури ҳам жисимни жонисан ўзинг,
Найлайин, Мискин дилимнинг шодмонисан ўзинг,
Лутфи эҳсонингни мендин зарра пинҳон, айлама.

ЭЙ ДИЛБАРИ ЖОНОНИМ

Эй дилбари жононим, кўп нозу шитоб этма,
Юз жабру жафо бирлан ҳолимини хароб этма.

Мастона кўзинг бирлан қошинг қиличин тортиб,
Бир-бирга ҳимо айлаб, қатлимга хитоб этма.

Хуснинг ҳақи эй, жонон, қилма мени кўп шайдо,
Ағёр ила май ичиб, бағримни кабоб этма.

Қонимни тўкар бўлсанг, эй, кўзалари жаллодим,
Қўй ҳолима бир соат, севмоққа шитоб этма.

Лаълингнинг закотидин Мискинга қарам айла,
Келганда эшикингга, сан тарки жавоб этма.

* * *

Ийгла, эй кўз, ҳолимизга дам-бадам сан эмди қон,
Жаҳл домига асир ўлдук илмисизлик билон.
Узга миллат илм учун сарф айлаюрлар молу жон,
Виз ажаб чойхона-ю майхонада айлаб макон.
Оҳ, ғафлат уйқусига ухлашиб биз он чунон,
Ҳар тараф келгай садо «Тур» деб уёнмасмиз ҳамон.

Шаръимиз ўтмиш замонларда на хуш маъмур эди,
Хукми онинг ҳар нечук аҳком аро манзур эди.
Файздан маҳзун кўнгиллар доимо масрур эди,
Соия латифда бекаслар ситамдан дур, дуввор эди.
Қани эмди ул нишонлардан бизга ному нишон,
Дард йўқ, тумор йўқ, бўлдук заифу нотавон.

Илмсиз хайли авомлар фаол ашрор ўлуб,
Во дариго бузди миллатни фасод атвор ўлуб,
Сохиб сарватларимиз хайрдан безор ўлуб,
Кетди бизлардан ҳамият бидъат ила ёр ўлуб.
Кеча-кундуз лаҳвулаббат бирладурмиз шодмон,
Ҳеч киши қилмас савоб холиси қандоқ замон.

Топғумиз мушқил, тараққийкоримиз кину нифоқ,
Йўқ хануз бизларда жамият билан бир иттифоқ.
Ҳақ сўз айтгонни ямон деб сўзига солмай қулоқ,
Айтгонимиз ҳамиша тўй ила бўлди улоқ.
Жаҳл хамирин нўш этиб, мастлиг пире жувон,
Ва бу мастлигдан ёниб хушёр бўлғаймиз қачон.

Илм эрур бешак, билингиз, дардимизнинг қораси,
Илмсиз битмас мариш, жаҳлимизнинг ёраси.
Илм ила бўлғай мусаффо кўнглимизнинг қораси,
Гулдан ортуқ илгимизга каси илмининг қораси,
Илма айлайлук тараддуд вақт ғанимат, дўстон,
Илм ила Мискин каби вайроналар ҳам бўстон.

ЯХШИДАН БОҒ ҚОЛАДИ

Гоҳо тасодифан мева-сабзавот бозорини оралаб юриб ёқангизни ушлайсиз: олма, ўрик, шафтоли, нок, анжир сингари меваларнинг нархи осмонда. Бодом, хандон pista, ёнғоқ каби тансиқ неъматларга-ку умуман яқинлаб бўлмай қолди. Уйланиб қоласиз, изтиробга тушасиз. Нега шундай? Ўзбекистон жумҳуриятидек серкуёш, ери унумдор ўлкада бу не кўргулик?

Аслида бундай саволлар ҳақида ҳамма, айниқса шу соҳага озгина алоқаси бўлган одамлар ўйлаши керак. Жумҳуриятимизнинг ер ва деҳқончиликка оид идораларида кўр тўкиб ўтирган раҳбарларидан тортиб, беш-ўн туп мевали даҳлат экишга қурби етадиган ҳар бир киши бош қотириши лозим.

Очигини айтишнинг керак, мева-сабзавот етиштиришни кўпайтириш муаммоси бизнинг ҳўжалигимизга ҳам бевосита тегишлидир. Сабабики: бизнинг давлат ҳўжалигимиз Жиззах шаҳрининг шундоққина биқинида жойлашган, ҳатто айрим майдонларимиз сўнгги йилларда шаҳар ҳудудига ҳам ўтиб кетди.

Шаҳарлар атрофида, айниқса вилоят марказлари теварагида жойлашган ҳўжаликларнинг аста-секин мева-сабзавотчиликка ўтиб кетиши табиий ҳолдир. Худди шу масала ҳисобга олинганми-йўқми, аниқини билмайман, 1981 йилнинг сентябрь ойида ЎзССР мева-сабзавот вазирлигининг 516-рақамли бўғругига биноан аввалги Ҳамид Олимжон номи жамоа ҳўжалиги неғизига ташкил топган давлат ҳўжалиги сабзавотчилик, боғдорчилик ва чорвачилик йўналишини олгандай бўлди. Аммо кейинги алғов-далғовли йилларда пахта майдонларининг қисқартирилиши ва натижада сабзавот экиладиган ерларнинг, боғ-роғларнинг кўпайтирилиши неғадир орқага суриб келинаверилди.

Дурустроқ мулоҳаза юритиб қўрадиган бўлсак, ҳўжалигимизда боғдорчиликни ривожлантиришга ханузгача рағбат кам, изиҳтиёр ҳам, имконият ҳам берилгани йўқ. Мана, ҳисоблаб қаранг, давлат ҳўжалигининг асосий ер майдони 4417 гектарни ташкил этса, шундан 3548 гектари деҳқончилик қилишга яроқлидир. Пахта экиладиган майдонларимиз эса, узоқ йиллардан бери 1800 гектар атрофида. Бошқача-

роқ айтганда, пахта экиш ва етиштириш бўйича ўзга ҳўжаликлардан қолишмайди-ган ҳўжаликда боғдорчилик ва сабзавотчиликни ривожлантириш билан боғлиқ имкониятлар торайиши ўз-ўзидан маълум.

Бунинг устига денг, 1986 йилги ичкилик-бозорлик қарши чиқарилган қарорнинг замирида ётган мудҳиш моҳият ҳам боғдорчиликка урилган қаттиқ зарба бўлди. Бу фожа бизнинг ҳўжалигимизни ҳам четлаб ўтмади албатта. Вилоят ва тумандаги мутасадди ташкилотлардан вакиллар келиб, кўзини лўқ қилиб: «Мана шу узумзорларни трактор билан кўпориб ташлайсан, агар қарорга қарши борадиган бўлсанг, гинанг ўзингдан қолсин!» деб турганидан кейин додигизни кимга айтасиз. Винобоп навли, айни ҳосилга қирган узумзорларимизни кўпориб ташладик. Аммо-лекин дилимиз вайрон бўлди.

Энди-энди маълум бўлайтики, ўша қарор бутун моҳияти билан зарарли, ҳатто айтиш мумкинки, халққа қарши қаратилган ҳукмадай бир гап экан. Ахир ичкиликка қарши қураш бу тарзда олиб борилаётгани керак-да. Ўзи-ку халқимизнинг фаровонлиги ҳам ўша кезларда ошиб-тошиб ётган эмасди. Қолаверса, мана ҳозир бошимиздан кечираётганимиз иқтисодий тангликнинг камида 60—60 фоизининг сабаби ўша қарор дегим келади. Нега дейсизми? Ахир ўзингиз ўйланг, савдо дўконларида ўн-ўн беш хил винолар териб қўйилса, бунинг нимаси ёмон? Ахир инсон мол эмас-ку кўзига кўринган нарсани еб-ичиб кетаверса! Ашаддий ичкиликбозларнинг эса бошқача усуллар билан даволаш керак эди, деб ўйлайман. Бу масаланинг яна бир жиқати шуки, винобоп узум навларини раҳмсизларча кўпориб ташламасдан улардан ҳар хил шарбатлар ҳам тайёрлаш мумкин эди.

Шу ўринда яна бир нарсани таъкидлашни жоиз деб ўйлайман. Бу фикр-мулоҳаза шундан иборатки, сўнгги ўн йилликлар давомида шаҳар ва қишлоқларимиздаги жамоат жойларида ҳам, давлат ва жамоа ҳўжалик-ларида ҳам мевасиз-манзарали дарахтлар экишга жуда зўр бериб юбордик. Чунотчи, чинор, қарағай, акас сингари дарахтлар шунчалик кўпайиб кетдики, бунчалик мейёрдан ошишни мўтадил ҳолат деб бўлмади. Ўша қарағай ёки чинорларнинг лоақал ярми, айтайлик, ёнғоқ бўлса, коримизга ярамасмиди? Улуг Ватан урушидек қийин йилларда анча-мунча одамларимизнинг ёнғоқ туфайли жон сақлаб қолганликларини нахотки эсдан чиқарсак!

Биз юқорида айтилгандек қусурларни ҳисобга олиб, ўз ҳўжалигимиз миқёсида айрим тадбирларни амалга ошираялми. Пахта етиштириладиган майдонларнинг ҳалғача қисқармай келаётганини юқорида айтган эдим. Шундай бўлишига қарамасдан сабзавот етиштириладиган ерларни ва боғларни кўпайтиришга ҳаракат қилаёмиш. Бу борада экин экишга яроқсиз деб ҳисобланган ёки чиқитта чиқарилган ерлардан ҳам фойдаланаялми.

Битта мисол: Жиззах туманидан Пахтакор туманига ўтиш чегарасига яқин жойда темир йўл устидан ўтказилган улкан кўприк ва унинг атрофидаги навнихол боғли манзарани эслайсизми? Ўша кўприк атрофидаги айланада ўстирилган 71 гектарлик олма-ўрикли боғлар бизнинг давлат ҳўжалигимиз тасарруфида. 30 минг тупдан зиёд ниҳолдан ташкил топган ана шу боғлар бу йил ҳосилга кириб, дастлабки мевасини берди.

Энди аниқроқ рақамларга ўтадиган бўлсам, 1985 йили ҳўжалигимизда атиги 35 гектар боғ мавжуд эди. Бугунги кунга келиб чинакам боғларимиз 150 гектарга етди. Узумзорларимиз ҳам худди шунча миқдорда. Ана шу боғ-роғлардан режадаги 200 тонна ўрнига 360 тонна маҳсулот етиштирдик. Етиштирилган узум ҳосили эса, режадаги 400 тонна ўрнига 500 тоннадан ошиб кетди.

Мақтаниш учун эмас-ку, бор гапни айтишим керак, бу йил Тошкентда — Жумҳурият халқ ҳўжалиги ютуқлари кўргазмасида бўлиб ўтган боғбон-соҳибкорлар бешлашувида мевачилик бригадаси бошлиғи Муҳаммад Аҳмедов иккинчи ўринли мукофотга сазовор

бўлди ва «Урал» мотоцикли ҳамда 300 сўм пул билан тақдирланди. Ҳўжалигимиз боғдорчилигини юқори даражаларга кўтарилаётганида шунингдек Пиримкул Нўмонов, Қўчқор Ғамбардиев, Али Сиддиқов, Муҳаммади Аҳмедов (бизда иккита Муҳаммад Аҳмедов бор) сингари боғбонларимизнинг ҳам ҳиссалари катта бўлаётир.

Янги, 1992 йилдан бошлаб пахта майдонларини аста-секин қисқартирган ҳолда боғ ва узумзорлар майдонини янада кенгайтиришни мўлжаллаялми, бу ҳақда туман ва вилоятдаги ташкилотлар билан ҳам келишиб қўйдик.

Мева-сабзавотни, узум маҳсулотларини етиштириш бир меҳнат бўлса, уларни вақтида сотиш ёки асраш ҳам яна муаммолар келтириб чиқаради. Бошқачароқ айтганда, пешона тери билан етиштирилган ҳосил нобуд-исроф бўлмаслиги керак. Биз шуни ҳисобга олиб, давлат ҳўжалигимиз ҳудудида 3 минг тонна маҳсулотни асраб берадиган совуттич-омбор (холодильник) қурдиришга муваффақ бўлдик. Мазкур совуттич-омбор янги йил арафасида ишга туширилади.

Бундан ташқари ҳўжалигимиз ҳудудида 15 миллион шартли банка маҳсулот тайёрлайдиган консерва заводи қуришни ҳам бошлаб юбордик. Янги консерва заводи 1992 йилда қуриб битказилади ва ишга туширилади. Завод ишга туширилганидан сўнг давлат ҳўжалигида етиштирилган мева-сабзавотдан ташқари алоҳида оилаларнинг ҳовлирўясида етиштирилган маҳсулотларини ҳам қайта ишлаш — консервалаш қувватига эга бўлади.

Мева-чева асрайдиган совуттич-омбор ва консерва заводи қуриш, ишга тушириш орқали биз яна бир эзгуликка эришамиз. Биринчидан, мева-сабзавотларнинг исроф бўлишига чек қўйсақ, иккинчидан, анча-мунча одамларимиз иш билан таъминланади. Яъни, совуттич-омбор ишга туширилиши муносабати билан 150 нафар одам иш билан таъминланган бўлса, уч сменада ишлайдиган консерва заводи қурилиб ишга туширилганидан кейин яна 200 нафар одам унда ишлай бошлайди.

Келгусидаги боғларимиз қанақа бўлади, яъни қанақа ниҳоллар кўпроқ экилади? Бу ҳам жуда муҳим масала. Бу ҳақда мулоҳаза юрилмаслик мумкин эмас. Айрим кузатишларга қараганда, жумҳуриятимиз ҳудудида олма дарахти бошқаларига қараганда кўпроқ экилган экан. Бундан ташқари олмazor боғлар жумҳуриятимиздан ташқаридаги минтақаларда ҳам анча-мунча мавжуд экан. Бир кун қадрли «Гулистон» оёмасини варақлаб ўтириб, Душан Файзий деган муаллифинг «Борисан, эркинлик!» деган мақоласини ўқиб қолдим. Ғоят қизиқарли ёзилган мақолада олмага нисбатан ўрик ва бошқа данакли мева дарахтларини кўпайтириш лозимлиги уқтирилган экан. Ўша мақоладаги мулоҳаза ҳам бизга маъқул келди.

Хуллас, келгусида ҳўжалигимиз ҳудудида ташкил этиладиган боғлар асосан данакли мева етиштирувчи киштинок бўлади. Яъни, ўрик, бодом, шафтоли, олхўри, Самарканд гилоси, шунингдек нок ва беҳи меваларини кўпроқ етиштиромоқчимиз.

Мана, Ўзбекистон жумҳуриятининг мустақиллиги эълон қилинганига ҳам, худо хоҳласа, тўрт ой тўлаяпти. Мустақилликин тўла-тўқис қўлга киритиш ва мустаҳкамлаш учун, жумҳуриятимизни маънавий-иқтисодий жиҳатдан бойитиш учун ҳар бир онгли фуқаро қўлидан келган эзгу савий-ҳаракатни анмаслиги керак. Бу борадаги бизнинг ва-зифамиз, яъни давлат ҳўжалиги меҳнатчиларининг бурчлари пахта билан бир қаторда мева-сабзавот етиштиришни кўпайтиришдан иборат. Мазкур ишни урдалашда эса, ҳозиргача яратганимиз ва бундан кейин яратили-ганимиз ям-яшил боғлар, узумзорлар ва сабзавоткорлик майдонлари катта рўл ўйнайди.

Мўминжон ҚАҲҲОРОВ,
Жиззах туманидаги
Ҳамид Олимжон номи
давлат ҳўжалигининг директори

ЖУҒРОФИЙ ОМИЛЛАР

Ўзбекистон жумҳурияти мустақил давлат бўлди. Сиёсий, иқтисодий, маънавий жиҳатдан ўзининг эркин йўлини танлаб олиш ҳуқуқини қўлга киритди. Энди дунёга ёпиқ эшикдан мўралаб эмас, балки очик эшикдан қараб, тенгларнинг тенгги сифатида рўёга чиқдик. Бу эса халқимизнинг бир асрдан ошган орзусининг ушалоши бўлди. Ўзбекистоннинг туб аҳолиси, барча фуқаролари ана шундай орзу билан яшади, курашади ва ниҳоят эришди.

Мустақилликнинг аҳамияти, моҳиятини айниқса биз зиёлилар кўпроқ сезардик. Лекин жим эдик. Негаки, номзодлик, докторлик ишларини бажарганда «Катта оғалардан қанчалар таъналар эшитганмиз. Улар нуқул юзимизга тик қараб: «Қолоқ ва қашшоқ халқ эдингиз, биз бегараз ёрдам бердик, кийинтирдик, тўйинтирдик, саводли ва маданиятли қилдик», дердилар. Бизнинг ишимиз тақдир ва тасдиғи эса ўша «оғаларга, марказга боғлаб қўйилган эди. Шу боисдан ҳам оғзимизга талқон солиб «оғаларни жим эшитишга мажбур эдик. Хайрият, мустақилликка эришиб, дардимизни очик айтадиган, ёзадиган кунларга етиб келдик. Менинг назаримда Ўзбекистоннинг мустақиллиги унинг озодлиғидир.

Жонажон Ўзбекистоннинг мустақиллигини ҳаммамиз истардик. Негаки, сөркүёш Ўзбекистонимиз сайёрамиздаги илгор давлатлардан ҳам илгор яшашга тўла-тўқис ҳақли эди. Чунки имконияти шунга қодир эди. Шу жиҳатдан унинг жуғрофий имкониятларига бир назар ташлайлик.

Ўзбекистоннинг ҳудуди, қазилма бойликлари, иқлими, сув ресурслари, тупроғи, ўсимликлари ва ҳайвонот олами, аҳолиси унинг халқ ҳужалигини ялпи ривожлантириш учун зарур бўлган муҳим жуғрофий омиллар бўлиб, улардан жумҳуриятимиз мустақиллиги — иқтисодий ва ижтимоий тараққиёти йўлида оқилона фойдаланиш масаласи шу кеча-кундузда энг долзарб мавзудир. Чунки жумҳуриятимизнинг сиёсий мустақиллиги унинг иқтисодий таянчига асосланади. Шу маънода Ўзбекистоннинг ривожланган мамлакатлар сафидан ўрин олиши унинг мавжуд имкониятларига боғлиқ.

Ўзбекистоннинг ҳудуди 447,4 минг кв. км. бўлиб, у ўзи билан бир хил шимолӣ кенгликда жойлашган шарқдаги Японияникидан 75,2 минг кв. км. га кўпдир. Бунинг устига Ўзбекистоннинг ҳудуди яхлит бўлиб халқ ҳужалигини ялпи ривожлантириш борасида қатор қўлайликлар яратяди. Ўз навбатида Япониянинг ҳудуди Тинч океанидаги 4 мингдан ортӣқ катта-кичик оролларида жойлашган бўлиб, уларнинг биридан ик-

кинчисига ўтиш мамлакат миқёсидаги алоқа қилишда жиддий қийинчиликлар туғдириб туради. Ўзбекистон ҳудудининг 4/5 қисми текислик, Япония ҳудудининг 3/4 қисми эса тоғ ва қирлардан иборатдир. Ҳудудлардаги бу хил фарқ биринчисида чегараланмаган истикболни очиб беради, иккинчисида эса тўсиқларга бориб тақалади. Лекин бизнинг ҳудудимиздаги шундай афзалликларга қарамадан Япония давлати ўз халқ ҳужалигини мисли қўрилмаган даражада ривожлантириб, жаҳон иқтисодиётига ижобий таъсир кўрсатиб, фаровон турмуш кечирмоқда. Бизда эса ўта меҳнаткаш халқимизнинг тенг ярми ночор аҳволда яшамоқда.

Жумҳуриятда қазилма бойликлари етарли миқдорда бор. Ўзбекистон ёқилғи — энергетика саноатини ривожлантириш учун табиий газ, кўмир, нефть конларига эга. Бироқ ўтган йиллар ичида Ўзбекистоннинг қатор табиий бойликлари ва айниқса табиий газга Марказга ташиб кетилди. Масалан, Ўзбекистоннинг 1960 йилда мамлакатда газ қазиб олишдаги улуши 1 фоизга тенг эди, 1975 йилга келиб эса у 15,8 фоизга кўтарилди. Шу йилларда Бухоро ва Қашқадарё вилояти ҳудудидан йилга 21 млрд. кубометр табиий газ оқизган Газли — Свердловск, йилига 30 млрд. кубометр газ оқизган Урта Осиё — Марказ газ қувурлари ўтказилди. Биздан шу қадар кўп газ ташиб кетилдики, баъзи шахарларимиз, ўз-ўзидан зилзила марказига айланиб қолди. Одамлар, уйлар, бутун бошлиқ Газли шахрини «ўша» зилзилалар ерга ютарди. Бу мудҳиш зилзилалар сабабини билардик, лекин, минг афсуски жим турардик. Марказдан чўчирдик, дилдаги дәрдимизни очик айт олмасдик.

Фақат газ эмас, бошқа бойликларимиз ҳам пешма-пеш ташиб кетиларди. Масалан, биргина Мурунтоғда топиладиган қирқдан ортӣқ сочма олтин конлари ҳам ниҳоят даражада топталди, Марказга ташиб кетилди. Эндиликда мустақил Ўзбекистон олтинини Марказга юборишни зудлик билан тўхтатиш, иккинчидан эса ташиб кетилиш олтинининг қимматини ўз ҳазинасига қайтарish масаласини ҳал қилиш лозим бўлади. Бу хил иш тутиш «Ўзбекистон жумҳуриятининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги қонунининг 10-моддасини турмушга тадбиқ қилиш бўлур эди. Унда шундай дейилган: «Ўзбекистон республикаси ўз ҳудудида олтин, бошқа қимматбаҳо металллар ва тошларни қазиб чиқариш, қайта ишлаш ва саклашни мустақил амалга оширади ҳамда назорат қилади, ўз олтин захирасини яратяди.

Ўзбекистон Республикаси ССЖИнинг олтин захирасида, олмос ва валюта жамғармаларида ўз улушига эга».

Жумҳуриятимиз рангдор металллар (жумладан нобў руда конлари)га, қурилиш материаллари сифатида табиий тош-мармарга: туз конларига ғоят бой бўлиб, уларнинг ҳар биридан оқилона фойдаланиш мустақил Ўзбекистоннинг оғир саноатини кенг ривожлантириш уфқларини очиб беради.

Ўзбекистон — аграр жумҳурият. Асосан қишлоқ ҳужалиги ривожланган. Бизлар бу соҳада дунёдаги энг етакчи ўринлардан бирини эгаллашимиз мумкин. Чунки иқлим шароитимиз ниҳоятда қўлайдир. Айниқса Ўзбекистоннинг иқлими қуруқлиги, ўсимлик учун зарур бўлган иссиқлик ва ёруғлиқнинг қўлпиғи билан характерланади. Тошкентда июнда қуёш уфқдан 72 даража, Термизда эса 76 даража кўтарилади. Жумҳуриятимиз ҳудудида қуёшнинг шу қадар баланд кўтарилганлиги, булутли кунларнинг кам бўлганлиги учун қуёшнинг нур сочиши йил давомида 2500 — 3000 соатга боради. Бир йилда 1 квадрат сантиметрга 100-120 минг калория қуёш радиацияси тушади. Бу эса Москвадагидан 2 марта кўпдир.

Қуёш энергиясининг жумҳурият ҳудудида бошқа барча жумҳуриятларга нисбатан кўп тушиши, ўсимликларнинг пишиб етишиши учун зарур бўлган совуқ бўлмайдиган даврининг кўп (Тошкент воҳаси ва Фарғона водийсида 200 — 220, Сурхондарёда 220 — 270 кунга) чўзилиши, деҳқончилик учун зарур бўлган ҳаво ҳароратининг ижобий ва фойдали даражаларининг ғоят баландлиги жумҳурият агросаноат комплексини келажақда кенг ривожлантириш имкониятларини туғдиради.

Бироқ ҳанузгача жумҳуриятимиз агросаноат комплексинида қуёшнинг ўтиридан самарали фойдалана олмадик. Бу борада жаҳон тажрибасини ўрганмадик, уларга мурожаат қилмадик. Заминимиздаги қуёшнинг беулчов нуридан халқ ҳужалигида фойдаланиш учун зарур техник мосламалар қурмадик. Негаки биз хориждан узилб қолган эдик, уларнинг илгор тажрибасидан беназиб яшардик. Бугунги мустақиллик шубҳасиз бу борадаги барча тўсиқларни парчалаб ташлашга ва янги уфқлар очишига ишончимиз комил.

Шунингдек, бизда жумҳуриятдаги мавжуд сув ресурсларидан фойдаланишининг оқилона усуллари ҳам ишлаб чиқилмаган, экинларини сўғориш ишлари механизациялашмаган. Мавжуд тезоқар тоғ дарёларида эса гидростанциялар ниҳоят даражада кам қурилган. Шунинг учун мустақил Ўзбекистон халқ ҳужалигини комплекс ривожлантиришда сув ресурсларидан тежаб-тергаб самарали фойдаланиш (Жаҳон ирригацияси эришган ютуқларни қўллаб нобў сув иншоотларини ишга тушириш), ҳанузгача кам фойдаланиб келинган энергетика ҳама дарё водийларида ҳосил бўлган аллювиал тупроқлари унумдорлиги, дондорлиги билан ажралиб туради. Улардан самарали фойдаланиш мустақил жумҳуриятнинг жанубий мамлакатларга хос бўлган қимматбаҳо деҳқончилигини ҳар томонлама ривожлантириш имкониятларини яна ҳам кенгайтиради.

Жумҳуриятимиз аҳолиси муттасил кўпайишда. Агар 1897 йилда жумҳуриятимизнинг ҳудудида 3,9 миллион киши яшаган бўлса, у 1924 йилда — 4,2; 1939 йилда — 6,3; 1959 йилда — 8,1; 1980 йилда — 15,7 ва 1990 йилда эса 20 миллион кишини ташкил қилди. Аҳолининг миллий таркибига маҳаллий халқ — ўзбеклар ҳам ҳудди шу тезликда ўсиб борди. Масалан, 1959 йилдаги аҳоли рўйхати бўйича жумҳуриятимиз тўб аҳолисининг 62,1 фоизини ўзбеклар ташкил қилган бўлса, 1989 йилда бу кўрсаткич 72,1 фоизни ташкил қилди.

Ўзбекистоннинг аҳолиси жумҳурият агросаноат комплексини ва халқ ҳужалигининг бошқа тармоқларини ривожлантирувчи кучли жуғрофий омил сифатида майдонга чиқади. Ушбу омилни Россияники билан қиёслайлик. У ҳолатда манзара қўйдагича кечади: уларнинг бирида аҳолининг аксарият қисми қишлоқни (ва ўз навбатида ноз-неъмат яратадиган оғир ишни) тарк этиб, шахарларга қўчиб кетди: иккинчисида эса аҳолининг аксарияти фақат қишлоқда яшашни (айни пайтда йил бўйи меҳнат қилиб қўпроқ маҳсулот ишлаб чиқаришни) анъанавий турмуш тарзига айлантирди. Бу нарса исбот талаб қилмайдиган даражадаги ҳақиқатдир. Хайрият ҳақки, ана шундай меҳнаткаш (ўз асносида қишлоқсевар) халқимизнинг онгини жаҳон мамлакатлари эришган ютуқлардан баҳраманд қиладиган кунларга эришдик.

Мустақил Ўзбекистон даставвал халқнинг турмуш тарзини яхшилаш учун иқтисодиётини яхшилаши керак. Бу нарса кўп жиҳатдан унинг ички имкониятларига боғлиқдир.

Шу жиҳатдан жумҳурият ҳудудидан, ер-сув ресурсларидан ҳар қанчонидан ҳам самарали фойдаланишга тўғри келади.

Яйловзорларни сўғориш (ер ости сувидан фойдаланиб) ишларини йўлга қўйиш билан табиий ўлқозорлар маҳсулдорлигини ошириш керак.

Ишчи кучи — меҳнат ресурсини тарбиялаб етиштиришнинг янгилаган жамиятга мослашган мутахассисларини тайёрлашни зудлик билан йўлга қўйиш талаб қилинади.

Жумҳуриятда қилинадиган анъанавий деҳқончилик турларини унинг мустақиллигидан келиб чиқиб зудлик билан ўзгартириш, пахта қиладиган унумдор ерларнинг бир қисмини бўғдоғ етиштиришга мослаштириш ва шу билан халқимизнинг дон ва ун маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондириш керак.

(Давоми 15-бетда)

Абдумажид АЗИМ

Ёруғ манзиллар

* * *

Кеча ўтди, ошиқар сахар
Ер айланар кўксига оғриқ.
Кеча ўтди, мудрайди шаҳар
Мудрамоқда толиққан борлиқ.

Қўрқув ўтди, чекинди сукут
Дилгир тушлар кўрганам ёлгон.
Ўтмишимни қилиб-да унут,
Қуюн ичра кирганим ёлгон.

Жим тураман субҳ олдида,
Алағдадир недан бу кўнгил.
Мужда айтиб эзгу толедан
Эзиб-эзиб сайрайди булбул.

Ишонаман такрор ўзимга,
Ёлгон ўтди, энди ҳақиқат.
Оппоқ нурын куяр кўзимга
Бобо қуёш ушбу дақиқа...

Эски қўшиқ

Йўқчиликдан хор бўлиб ким,
Ким очликдан ўлганда.
Давру даврон пулдорники,
Молдорники бўлганда.

Бой қишлоқнинг бой йигити,
Сенга солди-ку оғиз.
Бўй етмаган ўсмирлигим
Бўзлаб қолди-ку ёлғиз.

Заъфарондай сарғайтириб
Тўлин ойдаи тарзингни.
Тошбағир бу отагинанг
Тингламади арзингни.

Дол бўйинингга осиб қўйган,
Маржонимни узди-ей.
Юрагимда курган биллур
Қўрғонимни бузди-ей.

Бойваччалар қилар ўйин,
Юз-кўзини мой босган.
Вукун оқшом кўриб тўйинг
Кўкда ой ҳам қон қусган.

Келгандирман зўрлар билан
Қилай дея бир саваш.
Талабгоринг мардми, номард
Билай дея эй, махваш.

Бир жиғига тегайин деб
Жўрасига сўз қотдим.
Бойқишлоқнинг оғзи қийшиқ
Тўрасига сўз отдим.

Қурашайин деган эдим,
Жоним тикиб сен учун.
Қўр бўлгур-а, қўрқоқ экан
Паналаб турди беун.

Чимилдикқа ўраб тунда,
Тўлин ойдаи юзингни.
Қуёнюрак бойваччалар
Ўғирлашди ўзингни...

* * *

Ўзинг-ўзлигингдан
Бўлиб бегона,
Ёруғ манзилларни
Интиқ кўзлайсан.
Ёлгон жилва қилар
Ҳаёт — жонона
Тонгга етолмасдан
Ениб бўзлайсан.
Рутубат тунидан
Кезиниб танҳо,
Эмаклаб, сурғалиб

Кетаяпсан жим,
Дунё ўткинчидир,
Дунё — бу фано,
Танингда бир оғриқ
Уйғонар сим-сим.
Асрлар ғафлатда
Тўнган руҳингни
Ғафлатдан уйғотар
Не оғриқ, не гам.
Қай тонг ювиб кетар
Бор андуҳингни
Қачон ўзлигингга
Қайтарсан, Одам?

Ўзбеклар сўзи

Ўғирлик қилмадим оч қолганимда,
Ўзгалар ҳақини танидим ўздек.
Сизлар айтганчалик паст бўлганимда
Тирик юрармиди бирорта ўзбек.

Гуноҳга ботмадим, қўрқдим худодан,
Башар шоҳид эрур, шоҳиддир олам.
Фақат айирганим ноком дунёдан
Ётти шамчирогим, еттита болам.

Бармоқни ниқтайсиз, мана порахўр,
Ҳаммангни чиритгум ҳали қамоқда.
Тепамизда оллоҳ шоҳид ҳайтовур,
Магар айбим бўлса осинг оёқдан.

Магар айбим бўлса айтсин оқ далам,
Ҳар кимнинг нияти йўлдоши бўлсин.
Жовдираб ўтирган еттита болам
Ҳаром ризқ егунча очидан ўлсин.

Бу кун қонунингиз ҳақиқатдан зўр,
Ҳақни хўрламоқдан лаззат туйингиз.
Фақат, рост сўзидан қайтмайдиған ўр
Ўзбек эканимни билиб кўйингиз...

Кутиш

Сенинг бир сўзингга илҳақ, умидвор,
Тизгинин бўш қўйдим учатган вақтни.
Фасллар ўтаверди, кутавердим зор.
Асру замоналар бой берган бахтни!
Кунларим баъзан қуш, баъзида имкон,
Ўзинг қисмат дедим, манглай ёдигим.
Вақт худо, шафқатни билмас ҳеч қачон,
Лаҳзалар оғуға тўлган озиғим!
Вақтни еявердим оч дамларимда,
Кўксимдан узилди жаранг торларим.
Ишонмай тоғ-тоғ ваъдаларимга,

Кетди баҳорларим — сулув ёрларим.
Фасллар ўтаверди, унутиб ўзимни,
Порлоқ аҳдларингни тингладим шоён.
Фасллар саргарди ўпиб юзимни,
Ростгўйдир фасллар, фасллар ёлгон!
Фасллар ўтаверди, фаслларни унутдим,
Ўзимни овутидим йилларнинг бағрида.
Телба мунажжимдек кўкка кўз тутдим,
Қўлларим етолмас юлдуз ҳажрида.
Музлади фасллар, бу истак сўнмас
Елвориб тиз чўқдим сенга ошқора.
Масофа оз қолди, аммо йўл унмас
Қошимга келганинг сайин тобора.
Фасллар тугади, қаламим синди
Вақт ҳарир чойшабин тортар кўзимга.
Сўзла, вақтни юргиз, кистайман энди, —
Йилларим тизгини турар измингда...

* * *

Вужудим — муз, нафасларим — муз,
Езгираман қисматни мудхиш.
Таъқиб қилар мени изма-из
Болалигим — гўр, думбул ўтмиш.
Таъқиб ётар бепарво, беғам,
Орзулари тиниқ бир ўсмир.
Елвораман, мен — бошқа одам,
У ортимдан югуради зир.
Келаверар тинмай изма-из,
Ўғлим тенги қайсар-ўр бола.
Ўз ҳолимга чекаман афсус,
Едга тушар: Қишлоқ, Тун, Дала.
Дилгир ҳаво, сиқилар кўнгил,
Дардларимни тунга айтарман.
Ўтмишимни чорлайман, келгил,
Ўзлигимга қачон қайтарман?
Омонат бу дунёдан масрур
Умрим ўтди бенаф, бесамар.
Болалигим, тушунгин, ахир
Мағлубликдан изладим зафар.
Не қилайин, қайтолмасман ҳеч,
Болалигим. Тупроқ, Тун, Дала.
Эзиб-эзиб ёмғир ёғар кең,
Бошлаб қўйган шегъралим чала.
Вужудим — муз, нафасларим — муз,
Туюлади олам тор қафас.
Бир оҳангни такрорлайди, Куз:
Дунё мангу, умр бир нафас...

Мунофиқ

Локайд кўзларингдан аёндир мутлоқ,
Ҳеч нарса бўлмади, жинди бари.
Имондан ваъз айтиб турарсан бирок,
Имонинг тобора қуварсан нари.

Эйилган хиёнат эмасдир ҳеч гап,
Эйилганини тепиб ҳузуру топасан.
Сиртингда фаришта, одамийсан зап,
Пайт пойлаб, қутурган итдай қопасан.

Ўзгартмоқ қийинмас тўнни ҳар замон,
Қийинмас ўзгартмоқ насаб, исмингни.
Сен шундай ўйлайсан лақма оломон,
Бир пода бўлса-ю, тутса измингни.

Қўрқоқлар ичида довурак, ботир,
Ноқислар ичида риёкор, бадхулк.
Манфаат бор жойда ҳар ишга қодир,
Нафсига қул бўлган тубан бир махлук.

Дунё сахнасида қиларсан ўйин,
Имонинг ўзингдан қувларсан нари.
Сенинг ҳали-бери ўлмоғинг қийин,
Ҳатто ҳазар қилар сендан ер қаъри.

* * *

Музлагандир армон кўксингда,
Нигоҳингда титрайди сўроқ
Кутавериб умиди синган
Юрагингни гижимлар фироқ.

От тўрваси эмасдир кўнгил,
Бўлди етар, керакмас энди.
Кўксингдаги порлаётган гул —
Қовжиради, бир тошга дўнди.

Юрагингни тилкалайди тун,
Ой бўзариб жўнар ётоққа.
Мен ҳам одам бўлдимми бугун,
Ярамасам гар юпатмоққа.

Тилсим айтган кокилларингни,
Тортқилайди бедаб шамол.
Шод кўрайин мен йилларингни,
Тош санамга айланган аёл!

Кутавериб тош қотган ҳасрат
Юраккинанг сел бўлиб оқсин.
Сен бахтли бўл дунёда фақат,
Кўзларингда бахт кулиб боқсин.

Совуқ тунга тўкма кўзёшини,
Зулумотни гижимла-да, от.
Эритмоққа кўксингда тошни,
Тиз чўқарман оёгингга бот.

* * *

Одамзод уйқудан кўзини очиб,
Бокди, ситоралар заминга қулар.
Барҳаёт туйғулар узлатга қочиб
Ажал фариштаси бостириб келар.
Ажал фариштаси бостириб келар.

Одамзод уйқудан очиб кўзини
Ғариб лол бокди ўнгу сўлига,
Хайрону чалдеворда кўриб ўзини,
Қўрқинчу васваса тушди дилига.
Қўрқинчу васваса тушди дилига.

Қалъалар ўрнида жазирама чўл,
Дарёлар қумликда бўлгандир ғойиб.
Ажал уруғини сочар ғайир қўл
Ғамбода қабрлар очик, бесойиб,
Ғамбода қабрлар очик, бесойиб.

Боши ўлимдадир ким қарши турса,
Ажал қабрларни эрирмай титди.
Кимки фармонини бажармас эрса,
Калласи сапчадек узилиб кетди.
Калласи сапчадек узилиб кетди.

Одамзот уйқудан кўзини очиб,
Бокди, қўл оёғи банди этилган.
Мағрур туйғулари узлатга қочиб,
Мардона шерлари ўққа тутилган,
Мардона шерлари ўққа тутилган.

Ажал фариштаси — очофат махлук,
Дучор келганини янчар, ўлдирар.
Тирикликка асло ундан омон йўқ,
Саночини бошга, бошга тўлдирар...
Саночини бошга, бошга тўлдирар...

Ҳабиба АБДУҲАКИМОВА

Соғиниш

Сумалак сайли

Дарахтларнинг нигоҳи баҳорни кута-кута,
Айланганда куртакка,
Чолнинг руҳин шод айлаб, буғдой солди товоққа,
Тинчимас Ойша хола...

Фаришта онахонлар супада гурунглашар,
Қизлар учар ҳаюнчак.
Сумалакка тош солиб, мўл-қўл набира тилар,
Қумри кампир куюнчак.

Чилдирма чалиб гижбанг, ўйин қилса жувонлар
Оппоқ қулочин ёзиб.

Ҳиром этди новдалар, гўё хушрўй жувондай,
Ҳавони энтиктириб...

Сумалакнинг хуш хиди кўнглини қилгач беҳол,
Қўзғалди сармаст баҳор.
Султон ота қўлидай ёлин силаса шамол,
Кишнаб юборди тулпор.

* * *

Қўнай деб учганди
меҳрим қушлари
Тошга айланибди,
кўнглинг дарахти.
Ул дарахтнинг барглари кумуш эмиш,
меваси олтин эмиш.

Қайтиб,
бағримдаги олмурутнинг
шоҳига кўнган қушлар
чуғурлашар.

«Адашиб,
борибмиз бир овлоққа,
ҳаёти йўқ тошлоққа...»

* * *

Қувламачоқ ўйнардим ирмоқлар ила қувноқ,
Тилимдаги «омон ёр» шалолардай кўнғирок.
Бирин-кетин уйғониб, эргашдилар майсалар,
Булут кўксини тилди дилимдан учган чакмоқ.

(Боши 13-бетда)

Жумҳурият газ, нефть, кўмир саноати база-
сида мустақил Ўзбекистоннинг электрэнерге-
тика саноатини кескин ривожлантириш ва шу
борада тоғли дарёлар сув ресурсларидан (ГЭС
лар қуриш эвазига), кўёш энергиясидан кенг
фойдаланиш йўлларини ахтариб топиш керак.

Жумҳурият замиридаги мавжуд рангли ме-
талл рудаларига таъйин ривожлантиришга
саноатини ривожлантиришга ҳамда азалдан
топишган темир руда конларини ишга тушириш
ва янгиларини ахтариб топиш ҳисобига маҳал-
лий хомашёга таъйинган жумҳурият қора метал-
лургия саноатини яратишга эришилса кўзлан-
ган мақсад — Ўзбекистон мустақиллигининг
иқтисодий асосига салмоқли ҳисса қўшилган
бўлур эди.

Ўз мустақиллигини қўлга киритган серқуёш
Ўзбекистоннинг парвоз қилиш имкониятлари

Соғиниш бахти

Суягингдан чиқмас бўлди-ку бу дард,
Дод десанг-да кетмас бўғзингдан фарёд
Охир дам тикилганда ёр кўзлари,
Ярага айланди юрагинг қушод.
Эҳ, ёш бева қолдинг, ачинар киши
Нақадар ғалатдир дунёнинг иши.
Жондан ортиқ суйдинг ёрингни, синглим,
Мисоли қанд эди, сенинг турмушинг.
Сара гул элтасан, қабрига саҳар,
Кўз ёшингдан унда чечаклар яшнар.
Билмайсан, бу ёруғ оламда, синглим,
Бир-биридан кўнгли ўлганлар яшар,
Йиғлама, соғиниш бахти бор сенда...

Бу сенми, баҳор

Шафтоли гули нопармон,
Воғим ўртаси гул-хирмон,
Ҳидлар қўшиғи олар жон,
Бу сенми баҳор ё ҳаёл?
Шафақ қўллари хиноли,
Кўнгил осмони турнали,
Ҳабиба айтар иболи:
Хушим олган ёр ё ҳаёл.

* * *

Шаррос куйган ёмғирга ҳовучимни тутаман,
Кафтимдан сув ичади оппоқ тўшли қалдирғоч.
Оҳ, она замин хиди... асло-асло-тўймайман,
Сел бўлиб тошмоқдаман, барг ёзади қайрағоч.

Қўқон

ғоят каттадир. Биз унинг жуғрофий омил-
ларига қисқача тўхтадик, холос. Ўзбекистон
мустақил давлат тарзида иш юритар экан, унда
узоқ йиллар мобайнида туб аҳолининг ма-
шаққатли меҳнати билан яратилган илмий-тех-
ника имкониятлари ва асосий ишлаб чиқариш
фондлари, меҳнатсевар халқнинг асрий таж-
рибасига таъйин ривожланиб келаётган халқ
хўжалигининг муҳим соҳалари жуғрофий
омиллар билан қўшиб янгича йўналиш, янгича
мазмун олишига ишонамиз. Агар бу борада
хорижий давлатлар тажрибасидан кенг фойда-
ланишга эришилса, яқин келажакда Ўзбекистон
сайёраимизнинг ривожланган давлатлари қато-
ридан ўрин олиши шубҳасиздир.

Абдимўмин РУЗИЕВ,
жуғрофия фанлари доктори,
профессор

Термиз

БАЙТЛАРДА ШОИР ШАХСИЯТИ

Алишер Навоийнинг шахси ҳам унинг шеърларида бутун салобати ва улугворлиги билан намоён бўлади. Шахсий фазилятлари ғазалларида мужассамлашиб, шоир сиймосини аниқ-тиниқ ҳолда кўз олдимизга келтиради. У жуда ёшлигиданоқ ўткир зеҳн ва қобилият соҳиби бўлиб, кичиклигидаёқ ўқиш, ёзишни бир қадар ўтганиб олган экан. «Лисон ут-тайр»да бу хусусда шундай дейди:

Менга ул ҳолатда таъби бул ҳавас,
«Мантик ут-тайр» айлаб эрди мултамас.
...Лекин чун ёдимда эрди у калом
Ешурун такрор этар эрдим мудом,
Ондин ўзга сўзга майлим оз эди,
Қуш тили бирла кўнгул ҳамроз эди.

Форс-тожик адабиётининг улуг намоёнлари Фаридулдин Атторнинг бир неча минг байтдан иборат «Мантик ут-тайр» дostonини мактабда ўқиб юрганида бошдан охиригача ёдлаб олганлигини қайд этмоқда. Бунга «Муҳокамаат ул-лугатайн» асарида айtilган йиғитлик пайтида эллик минг байт шеърни ёддан билганини қўшсак, Навоийнинг қувваи-хофизаси ниҳоятда кучли эканлиги аёнлашади.

Булар ўз-ўзидан юзага келмаган, албатта. Шоир ижодининг айна қизғин палласида — камолот ёшида кундузлари у давлат ишлари билан банд бўлганидан ижод этишга фақат тунлари вақт топар экан. Ўзи ҳам бундан ўқиниб «бош қошиғали фурсати» йўқлигини таъкидлаганди:

Ким бор эди бошимга кўп меҳнатим,
Йўқ эди бош қошиғали фурсатим.

Шоир ярим кечагача ҳар куни қирқ-эллик байтдан шеър ёзмаса, бошини ёстиққа қўймаган. Ўзи тан олганидек, бу миқдордаги шеърни ёзиш унга ҳеч гап эмас эди:

Хома рафторин неча сурсам неча,
Қирқ-эллик байт ҳар ярим кеча.
Саҳфага ёзмай қарорим йўқ эди,
Бу рақамда ихтиёрим йўқ эди.

Мутахассислар унинг ижодий меросини олтигача йиллик умрига бўлиб, ҳар кунга саксон мисра шеър тўғри келганлигини айтишганини эсласак, шоир шахсиятидаги кунт ва сабот нақадар устун даражада эканлигининг шохиди бўламыз. Атоқли ёзувчи Садриддин Айний айтганидай: «Алишернинг хусусий ҳаётини унинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдан ажратиш қийин». Дарҳақиқат, шоир кўпгина ғазалларида кечалари бедор ўтаётганлиги тўғрисида гапирди. Бу ҳолат зулм ва ситамнинг чидаб бўлмас даражадаги зўрлиги, халқ бошига тушган азобнинг беҳадлиги билан боғлиқ эди. «Ғаройиб ус-сиғар»га кирган қуйидаги рубоийни кўздан кечирайлик:

Фурқат саҳари ғамга йўлиқтурди мени,
Ҳижрон куни юз балога топшурди мени.

Ғам шоми ўлум ҳолига еткурди мени,
Тонг отқуча уйқусизлиг ўлтурди мени.

Айрилиқ саҳари шоирни ғамга дучор қилган, ҳижрон куни юз балога топширган; шом ҳам унинг учун осойишта кечмаган, уни ўлим бўсағасига олиб борган, тунлари эса уни яна бадтар азобларга гирифтор этган.

Теша бирла қазди тоғ
Фарҳоду мен тирноқ ила,
Эй, кўнгул, меҳнат чекарда
дема они мен киби, —
деган шоир қахрамонона меҳнат қилиш орқасида жуда кўп бадий, илмий, тарихий асарлар яратди. Унинг ўзи «тўрт дафтар» — «Ғаройиб ус-сиғар», «Наводир уш-шабоб», «Бадойи ул-васат», «Фавойид ул-кибар» ҳамда бир неча дostonлар битганлиги тўғрисида фахр билан фикр юритади. Лекин ўзидаги қобилият беқиёс эканлигини ўзи ҳам яхши англади. У «Лисон ут-тайр»нинг хотимасида буни очиқ-ойдин эътироф этади:

Васфининг мингдин бири айтилмағай,
Валки юз мингдин бири ёзилмағай.

Шоир шахсиятида кўзга яққол ташланиб турадиган гўзал фазилятлардан яна бири саранжом-саришталикдир. Бу ҳислат унинг ижодига ҳам ўтган. Жумладан, дostonларнинг номи, ёзилган йили, ҳаттоки неча байтдан ташкил топганини ғазалларида айтиб ўтади. Масалан, шоир дostonларнинг ёзилган йилини аниқ кўрсатади.

«Ҳайрат ул-аброр»да:

Нуктаи таърихики аҳсон эди,
Секизу секиз юзу саксон эди.
«Фарҳод ва Ширин»да:
Чун тарихи йилин онглай дедим, туз,
Секиз юз саксон эрди доғи тўққуз.
«Сабъаи сайёр»да:
Гарчи тарихи эрди секкиз юз,
Сексон ўтмиш эди яна тўққуз.

Алишер Навоийнинг ғоят қўнгли киши бўлганлиги маълум. Шуниси эътиборга лойиқки, шоир ёзган дostonнинг неча байтдан иборат эканлигини қайд этиб ўтади. Жумладан, «Сабъаи сайёр»да шундай байт бор:

Варақу сатрин айлабон таъйин,
Байтини беш минг айладим тахмин.

Унинг тахмини қамтарлик белгиси бўлса керак. Чунки байтлар беш минг саккиз байтдан иборат.

Вуюк шоирнинг шахсияти унинг ғазалларида яна ҳам бўртиб, бутун салобати ва мукаммаллиги билан намоён бўладики, бунинг ўзи алоҳида илҳомбахш мавзудир.

Чортоқ

Жўра РАҲИМОВ

Қаҳрамон Бауржон Момииш ўғлига

Улар номи шовулла
Жанговар байроқ каби —
Бауржон Момииш ўғли,
Раҳимжон Қашқарбоев.
Хужум,
титрайди вужуд
эслайсан —
сичқон ини минг танга!
Қачонким ўнгиндан
ёт тепалиқдан
Душманин ўқ ёғдирса сенга,
Муштин билан ёпасан жароҳатингни.
«Тур!»

«Эрта эмасми?»
«Вақт бўлди. Уэр!»
Керакмас...

Йўқ, керак!..
Керак?
Мен яшашим керак.
Елимдек кўрқинччи
бомба, портлашларга
қўшвиор юрак?

Етибсанми?
Учаёпанми?
Сассизгина
Халқасини тортиш лозимкини-а?
бомба ёки парашютларни?
Пулемётлар исканжасида
юзи ер ўпиб,
ётар, бурнигача тупроққа ботиб
Момиишнинг ротаси.
Қўзғолмас сира.

Тисарилар,
майишиб,
ўнг қанотинг.
Оғир юкдир жангда байроқдорлик ҳам
Ҳалок бўлмоқ,
Кафансиз ўлмоқ эмас-ку ахир?

Эҳтимол енгилдир бу савол,
Бирок, жавоби оғир.
Сен тиззалаб қолган чоқда ҳам
тургансан-ку, қайтадан
марғур?

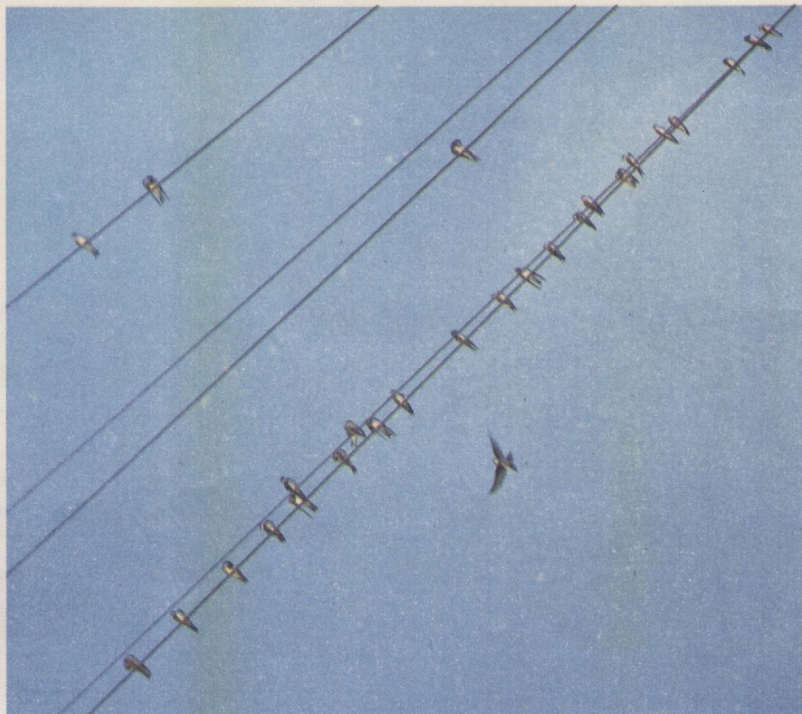
Қайтадан қад ростламоқлик
ўзи чексиз бахт эрур?
Қанот силкингунча ўтган дақиқа,
Тушунмоққа етди хўп фурсат.
Жангчи иктидори — асли моҳирлик,
Олдидан кўрмоқлик — ўзи зўр ҳислат.

Вақт етди!
Панадан зарбалар остига
Отиласан сен.
Чуваланган пайтава,
қонли бинт ботар танга.
Кекирдак чўзилиб хайкирар:
Якун:
— Жанг-га!

Қозоқчадан
Ғулом ЭГАМШУКУР
таржимаси

Узоқ сафар арафасидаги масла-
ҳат.

Суратнаш Р. Нуринбоев

Тупрокдай муқаддас ватанинг тоши.
Суратнаш С. Канаки

Яшилбоғ.

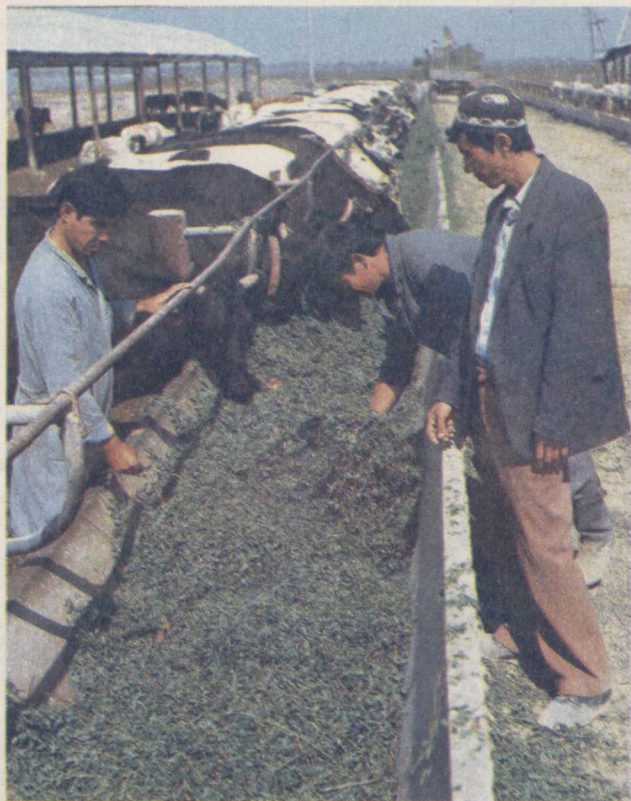
Ватан сарҳадларида

Сураткаш С. Канаки

Чироқчи туманидаги Охунбобоев номи давлат хўжалигининг 2-бўлими ғаллакорлари етиштирган хирмон баракали бўлди.
Сураткаш Р. Нурибобоев

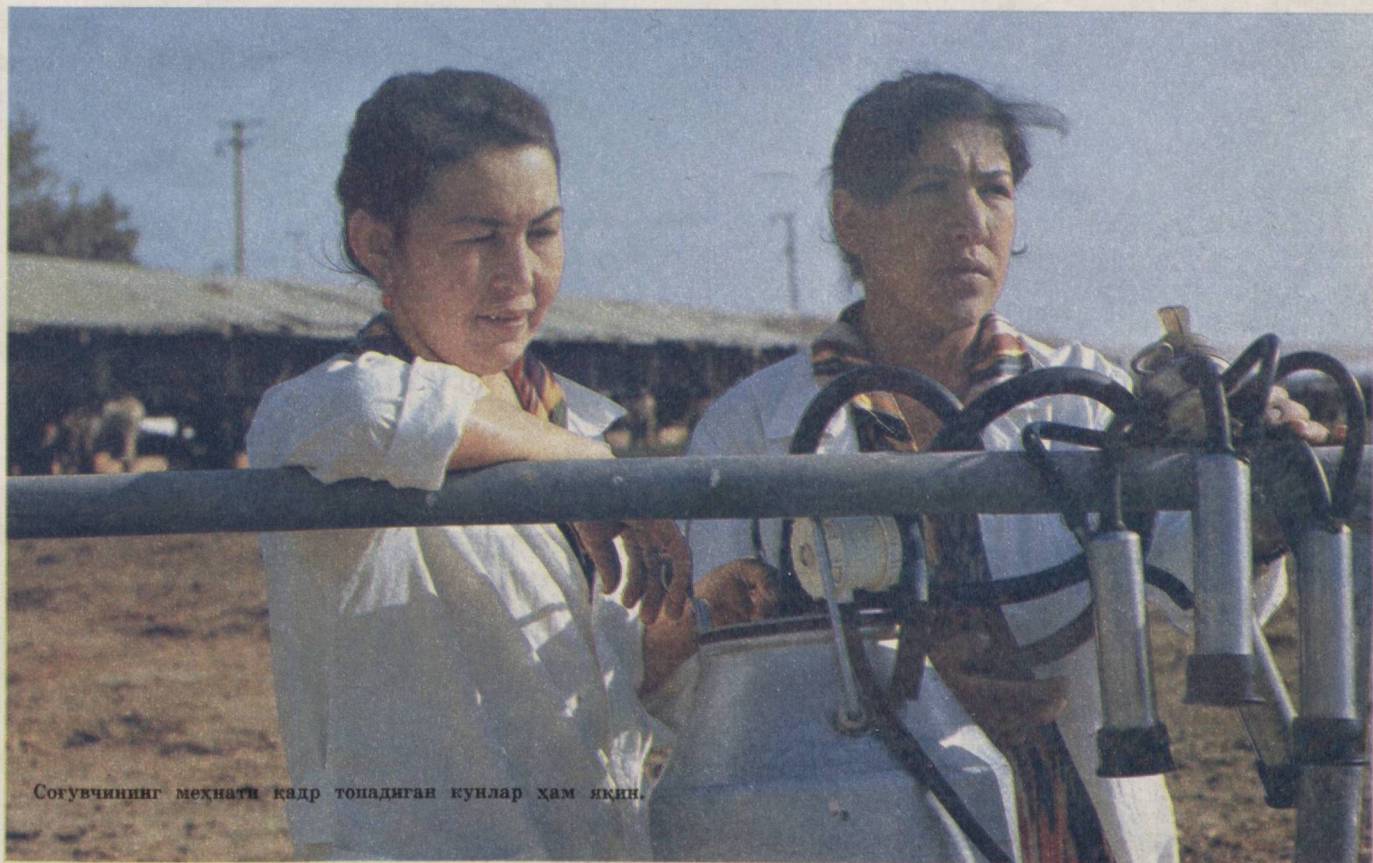

Етти хазинанинг бири. (Гулистон туманидаги «Ўзбекистон» жамоа хўжалиги чорвадорлари М. Исмоилов, У. Сангиров, Т. Суярқуловлар ишнинг кўзини биладиган кишилардирлар).

Сайхунободлик меҳнат фидойиси Эркабой ота ўз оиласи даврасида.

Сураткаш Р. Нуриноев

Соғувчининг меҳнати кадр топадиган кунлар ҳам яқин.

Ғиламчи қиз.

Суратқаш Р. Нуринбоев

Бу ёруғ оламда ўз миллий урф-одатлари, расм-русмлари, қўшиқ-ларию ўйинлари бўлмаган халқ йўқ. Агар туркий халқларни олиб қарайдиган бўлсак, уларнинг хилма-хил ўйинлари бўлганлиги тарихдан маълум. Ўйинлар шунчаки эрмек эмас, улар маънавий омил сифатида пайдо бўлган. Соғлом тан, тоза ақл, узоқ умр кўриш, баъзан ҳимоя воситаси бўлиб ҳам хизмат қилган. Даврлар ўтиши билан ўйинлар ҳам шаклланиб борган. Бундай ўйинлар кишиларни кундалик турмуш таъшиқларидан, қийинчиликлардан бир нафас узоқлаштирган. Умрни мазмунли ва қизиқarli ўтказишга кўмак берган.

Ўйинлар — улар хилма-хил. Баъзан бир қишлоқ аҳолиси билан ўйинни кўшни қишлоқдагилар билишмас экан. Ёки аксинча ҳам бўлиши мумкин. Булардан ташқари анъанавий ўйинлар турли ғиддаги, турли жинсдаги кишиларга мос бўлган. Ўйинларнинг йил фаслларида, шаҳар ва қишлоқларга хослари ҳам алоҳида ўрин эгаллаган. Ўйинлар сўзла (ақлий), қўшиқли, рақсли, мазмунли, театрлашган туркумларни ташкил қилган. Масалан, сўз ўйинлари асосан оғзаки нутқдан ташкил топиб, уларга тез айтиш, топишмоқ топиш, қирқ ёлгон, баҳри-байт, гулдур-гуп кабилар кирган.

Қўшиқли ўйинлар, куй ва ашула, айтишув асосида вужудга келиб, уларга «Яку-як», «Ум-уфу», «Бўшама», «Кичкина», «Юрмана-юрман», «Сидирча», «Ези кал», «Ботмон-ботмон», «Оқ теракми-кўк терак» кабилар киради.

Рақсли (ёки пантомимали) ўйинлар, асосан рақсли ҳаракатлар асосида ижро этилиб, уларга «Пак-пак», «Бешкарса», «Чўпон ўйин», «Хўш-хўш», «Лакка-лак» ва бошқалар киради.

Театрлаштирилган (сюжетли) ўйинлар тарих, ҳаётнинг тасвири, қизиқarli дақиқаларини, бадиий-иждоий ифодаб, уларга «Подшо-вазир», «Ов ўйин», «Уруш-ўйин», «Эчки чўпон», «Бўри ва қўйлар» сингарилар киради.

Ҳаракатли ўйинлар эпиклики, қаққонлик, полёвонлик мусобақаси сифатида икки киши ёки гуруҳлар ўртасида ўтказилади. Буларга мисол қилиб «Тепа кураш», «Кўриқчи», «Айланиб теп», «Қирқ тош», «Чунка шув», «Чиркаш» ёки «Чир-кас» кабиларни кўрсатиш мумкин.

Минг афсуслар бўлсинки, XX асрда, аниқроғи, 30-йиллардан бошлаб халқ ўйинлари таомилдан атайлаб сиқиб чиқарила бошланди. Бунинг сабаблари кўп. Биринчидан, урбанизация натижасида кичик қишлоқлар йўқотилди, қир-адирлар ўзлаштирилди, ўйингоҳлар ва сайлгоҳлар ўрнига пахта ва бошқа экинлар экилди. Шаҳар ўйингоҳлари ўрнида баланд-баланд иморатлар қад ростланди. Янги яшаши жойларида ўзини майдонлари барпо этилмай қўйди. Анъанавий ўйингоҳларнинг йўқолиши халқ ўйинларининг бартаф бўлишига олиб келди.

Иккинчидан, агар илгариги аждодларимиз ва уларнинг болаларида ўйин, мулоқот учун вақт кўпроқ бўлган бўлса, ҳозирги болаларда кундалик таъшвиш кўпайиб кетган: мактабда ўқиш, уй вазифаларини тайёрлаш, синфдан ташқари ишлар, телевизор кўриш, ота-оналарига хўжайилик ишларида қарашли кабилар. Яқинларгача қишлоқларда юқори синф ўқувчиларни икки-уч ойлаб пахтага олиб чиқарди. Шундай қилиб, болаларда ўйин учун жуда кам вақт қолар эди.

Учинчидан, болаларга халқ ўйинлари ўрнига Европада қабул қилинган ўйинлар тақлиф этилди. Бутун мамлакат бўйлаб мактабларда волейбол, баскетбол, гандбол, футбол ва ҳоккеолар ўйналди. Халқ ўйинлари эса бир четга суриб қўйилди. Болалар ўйнаши мумкин бўлган ягона жой ҳисобланган мактаб спорт майдончалари янги ўйинлар учун мослаштирилиб қўрилган эди.

Авлодлар ўзгарди. Қадимги халқ ўйинларини кўзи билан кўриб ўйнаб эмас, балки оталари ва боболаридан фақат эшитиб билган авлод вужудга келди. Бир сўз билан айт-

ганда, ёзувимиз, тилимиз, урф-одатларимиз қаторида халқ ўйинлари ҳам қатогон қилинди.

Кўпгина ўйинлар бошқа сабаблар билан йўқолиб кетди. Масалан, кўпқари учун керакли воситалар — от камайиб ёки йўқолиб кетди. Айрим ўйинлар (масалан, «Қўлоқ чўзди», «Чертки») ахлоққа зид деб ҳисобланиб, рад қилинди. Ўйинларнинг айрим қисми эса ҳиссиётни кўзгоғичи ўйинлар (масалан, бедана, каллик, кўчқор, итларни уриштириш ва ҳоказо) сифатида рад қилинди.

Ўз вақтида олимлар, ёзувчилар, раҳбар ходимлар ўртасида «Улоқ» — от ўйини ҳақида баҳс турғилиб, икки қарама-қарши фикрнинг юзага келишига сабаб бўлди. Хусусан, масъул доиралар унга қарши чиқдилар. 80-йилларнинг ўрталарида улоққа йиғилган чавандозларни милиция ёрдамида ўрғавонлик билан тарқатилаётганининг гувоҳи бўлганман. Лекин, кўп жойларда таъқиқланган бу ўйин яна илгаризидек машҳур бўлиб бормоқда. Бу масалада бош мезон бўлиб кишиларнинг бу ўйинларига бўлган анъанавий ва замонавий эҳтиёжи ҳисобланади. Шунинг учун, аввало қайси ўйин керагу, қайсиниси керак эмас, буни халқдан сўраш керак.

Энди халқ ўйинларининг йўқ бўлиб кетишининг асосий сабаби — сиёсий «замин»га ўтамыз. Халқ анъаналарини таъқиқлаш коммунистик ва административ-тоталитар тузумнинг яширин миллий сиёсати натижаси эди. Бу яширин сиёсат ёрдамида «Эски» ўйинларга қарши қаттиқ кураш олиб борилди. Халқ таълими бўлимлари томонидан мактабларга ўқувчилар эски ўйинларни ўйнамасин деган кўрсатмалар ҳам берилди. Юқоридан берилган кўрсатмаларга асосан халқ ўйинлари номиядалари устидан қўлинди, турли мажлисларда, клуб тадбирларида, матбуотда улар танқид қилинди. Мабодо халқ ўйинлари тарафдорлари, ҳимоячилари пайдо бўлса, уларни тезда «махэ этишган», ҳақорат қилишган, уларга «миллатчи» ва «халқ душмани» деган ёрлиқлар ёпиштирилганлар. Улар, эски ҳаётни кўрсатган, онгсиз, тараққиётни тўхтатувчи, деб айбланганлар. Албатта ким ҳақ-қим ноҳақ эканлигига тарих эз баҳосини бермоқда.

XX аср ўрталарида халқ ўйинларини авлоддан авлодга ўтши анъаналари бузилди, кўплаб ўйинлар унутилди. Минглаб ўйинлар ичидан бир неча халқ ўйинлари ва мусобақалари (кураш, улоқ, қиз қувди, от пойгаси) кабилар маълум маънода сақланиб қолди ҳоло.

XX асрнинг охириги ўн йилликларида жамиятимиздаги демократик ўзгаришлар натижасида илгари таъқиқланган халқ анъаналари, халқ ижоди, миллий байрам ва маросимлар тиклана бошланди. Ниҳоят наобат халқ ўйинларини тиклашга ҳам етиб келди. Гап шундаки, қадимий анъаналар каби халқ ўйинлари узоқ тоғли қишлоқларда сақланиб қолган эди.

Жумладан, Форш туманида халқ ўйинларини тиклаш босисида 1985 йилдан буён кўплаб ишлар олиб борилди. Аввалига Вирлашган («Саримсоқ»), Қамиш қишлоқлари қариялардан 120 та қадимий ўйин ёзиб олинди, сўнг бошқа қишлоқлар (Сайёб, Сафарота, Улмада) ҳам шундай тадбирлар амалга оширилди. Вақт ўтиб халқ ўйинларини тиклашга келганда «Ўйинлар унутилиб

кетган, уларни тиклаб бўлмайди», «Ўйиндан бошқа ишимиз кўп», дейдиганлар ҳам топилди. Қандай бўлмасин жойлардаги тобора йўқолиб кетаётган бой меросни сақлаш керак эди.

Аввал Вирлашган қишлоғида, сўнг район марказида халқ ўйинлари байрамини ўтказиш иштиёқи кучайиб борди. 1990 йили Сайёб ва Вирлашган қишлоқларига телесинаф уюштирилиб, унинг натижалари телевидение орқали бир неча марта кўрсатилди.

Форш ўйинларининг Ўзбекистон телевидениеси орқали намойиш қилиниши, кўпчилида халқ ўйинларига қизиқишини ошириб, халқ ўйинлари байрамини ўтказишга жиддий замин тайёрланди.

Ниҳоят 1991 йил жумҳурият Жисмоний тарбия ва спорт давлат қўмитаси, Ўзбекистон Маданият жамғармаси, Жиззах вилоят ижроия қўмитаси, Форш туман раҳбарлари ёрдамида Жиззах халқ ўйинларига бағишланган илмий анжуман ва Форшда халқ ўйинлари байрами ўтказилди.

Бу байрамнинг асосий мақсади — унутилаётган халқ ўйинларини ўрганиш, тиклаш ва тарғиб қилиш бўлди. Бу байрамнинг энг диққатга сазовор томони шундаки, унда тумандаги хўжайиликлар ва ўн учта мактаб жамоалари юзлаб халқ ўйинларини қайта тиклаб, халқ олдида намойиш қилишди. Чунончи, Форш туманининг 7-мактаби — «Таппат тош», «Анапай», «Такки», «Отиб қочар», «Кўрна ёпар», «Қотди» каби, 33 мактаб — «От-арав», «Оппон-Суппони», «От ўйин», «Қидириб топ», «Жанбил», «Дувобзор ўйин», «Чекимтош», «Ошиқ», «Данак», «Енроқ ўйин» каби, 5-мактаб — «Ботмон-Ботмон», «Бута солай», «Хатламаччи», «Подшо-вазир», «Момо-момо», «Хўроз уриштириш» каби, 19-мактаб — «Хўроз-хўроз», «Бекки тош», «Боглиқ кўз» ўйини, «Тепа кураш», «Пийда ва эшак», «Кўнкар» каби, 12 мактаб — «Дулқи», «Енроқ ўйин», «Чиллақ», «Варрак ўйин»лари каби, 6-хўнар-техника билим юрти — «Подачи», «Интандир», «Танки», «Аср олиш», «Қочар тўп», «Тапир-тупур роз-роз», «Чувалашма», «Моллар», «Тову», «Даҳанаки жанг» каби ноёб ўйинларни тиклаб намойиш этишди.

Шунингдек, Қизилқум, Чимқўрғон, Форш ва бошқа совхозларда Учма, Сайёб, Вирлашган қишлоқлари вакиллари ҳам боболари севган анъаналарга янгитдан жон бахш этишди.

Форш халқ ўйинлари байрамининг аҳамиятли томони шундаки, у халқ ўйинлари муаммоларига жумҳурият жамоатчилиги эътиборини қаратган биринчи ва жиддий анжуман бўлди.

Жумҳурият матбуотида чоп этилган мақолаларда, Ўзбекистон телевидениеларидаги кўрсатувларда Форшдаги халқ ўйинлари байрамига юқори баҳо берилди. Форш ўйинлари ҳақида ҳозир машҳур кинорежиссёр Темирлал Юнусов раҳбарлигида махсус фильм яратилмоқда.

Айтиш мумкинки, жумҳуриятимизда ўтказилган халқ ўйинлари байрами жуда муҳим ва аҳамиятга эга иш бўлди. Бу эса маънавий ва жисмоний маданиятимиз тарихида янги бир саҳифа бўлиб қолади.

Ўсмон ҚОРАБОЕВ,
педагогика фанлари номзоди, доцент

ҚОРОНҒУЛИКДАГИ СУҲБАТ

Рюносукэ АКУТАГАВА,
япон адиби

Овоз. Мен ўйлаганимдан кўра бутунлай бошқа одам экансан.

Мен. Бу менга боғлиқ эмас.

Овоз. Ҳар қалай, мени ўзинг янглиштирдиг. Мен. Бунга уринганим ҳам йўқ.

Овоз. Ҳар ҳолда, сен гўзаллиқни севардинг ёки севадиган кишига ўхшаб кўринишга ҳаракат қилардинг.

Мен. Мен гўзаллиқни севаман.

Овоз. Сен ўзи қайси бирини севасан? Гўзаллиқними? Е гўзалларними?

Мен. Унисини ҳам, бунисини ҳам.

Овоз (заҳарханда аралаш). Менимча, сен буну зиддият санамайсан.

Мен. Ким ҳам санарди? Гўзалларни севган киши қадимий чинини севмаслиги мумкин. Аммо, бу, шунчаки, унинг қадимий чинидаги гўзаллиқни тушунмаслигидан.

Овоз. Шайдои бирини танлаши лозим.

Мен. Афсуски, мен қанчалар шайдои бўлсам, табиятан ҳам шунчалар иштиёқманд одамман. Балки мен кейинчалик гўзалларни эмас, қадимий чинини танларман.

Овоз. Демак, сен беқарорсан.

Мен. Агар бу беқарорлик аталса, томоғи оғриганда ҳўл сочиқ билан артинган касал энг барқарор одам бўлиб чиқади.

Овоз. Ўзингни зўр қилиб кўрсатишни ташла. Сен руҳан ожиз одамсан. Табиийки, бундай гапларни жамият ҳаммаларидан ўзингни четга тортиш учун айтаяпсан, холос.

Мен. Албатта, мен буну ҳам кўзда тутганман. Аввало, сен шуну унутмаки, ҳаммалардан ўзини четга тортмасан, охир-оқибатда улар менинг бошимга етади.

Овоз. Мана, сен қандай беномус экансан.

Мен. Унчалик эмас. Мен ҳатто энг арзимас икир-чикирларни кўрганимда ҳам, юрагим худди музга теккандек увишади.

Овоз. Ўзингни энг кучли одам деб ҳисоблайсанми?

Мен. Албатта, мен энг кучли кишилардан бириман. Аммо энг кучлиси эмас. Энг кучли бўлганимда, эҳтимол, Гёте исми одамга ўхшаб, тирки маъбудга айлана олардим.

Овоз. Гётенинг севгиси самимий эди.

Мен. Бу — ёлгон. Адабий солномачилар найранги. Гёте ўттиз беш ёшида фавкулудда Италияга қочиб кетган. Ҳа, бу қочишдан бошқа нарса эмас. Бу сирдан, Гётенинг ўзинигина истисно қилганда, ёлғиз мадам Штейн вокиф.

Овоз. Бу гапларни ўзингни ҳимоя қилиш учун айтаяпсан. Бундан осони йўқ.

Мен. Ўз-ўзини ҳимоя — осон эмас. Шундай бўлганда оқловчиларга эҳтиёж қолмасди.

Овоз. Муғомбир вайсаки! Энди бировга сенинг керагинг қолмасди.

Мен. Менинг юрагимни ҳаяжонга соладиган дарахтларим ва сувларим, шарку фарб, япончаю хитойча уч юзга яқин китобларим бор.

Овоз. Лекин китобхонларингдан бир умрга маҳрум бўласан.

Мен. Китобхонларим истиқболимда пайдо бўлади.

Овоз. Улар сенга нон берармиди?

Мен. Ҳозиргилари ҳам етарлича бераётгани йўқ. Энг кўп қалам ҳақим — саҳифага ўн иен.

Овоз. Сеннинг бойлигинг бор эди-ку...

Мен. Бутун бойлигим — Хондзёдаги бир қарич ерим. Ойлик даромадим эса баракали замонларда ҳам уч юз иендан ошмаган.

Овоз. Сеннинг уйинг бор. Янги адабиёт хрестоматиянг ҳам...

Мен. Бу уйнинг томи мени сиқади. Хрестоматиядан келган даромадим эса, сенга беришим мумкин, чунки атиги тўрт юз-беш юз иен олдим, холос.

Овоз. Бу хрестоматияни сен тузгансан. Шунинг ўзиданоқ уялишинг керак.

Мен. Нега энди?

Овоз. Сен маориф арбоблари сафига кирдинг.

Мен. Ёлгон. Маориф арбоблари бизнинг сафимизга кирди. Мен уларнинг ишига қўл урдим.

Овоз. Сен бари бир Нацуме-муаллимнинг шоғирдсан!

Мен. Албатта, мен Нацуме-муаллимнинг шоғирдиман. Балки сен адабиёт билан шуғулланган Сосэки-муаллимни ҳам биларсан. Аммо бутунлай бошқа — даҳо, дарвешроқ Нацуме-муаллимни билмасанг керак.

Овоз. Сенда гоёлар йўқ. Мабодо, улар ҳар замонда бир пайдо бўлса ҳам, ҳамиша бир-бирига зиддиятли чиқади.

Мен. Бу менинг олға кетаётганлигимни исботлайди. Фақат талбагина шарни қуёшдан катта, деб ўйлайди.

Мен. Калондимоғлигинг бир кун бошингга етади.

Мен. Баъзан, мен ўз тўшагимда ўладиганлардан бўлмасам керак, деб ўйлаб қоламан.

Овоз. Улимдан кўрқадиганга ўхшайсан? А?

Мен. Кўрқаман. Аммо ўлиш қийин эмас. Ҳалигача бўйимни бир неча марта сиртмоққа солишга улгурдим. Йигирма дақиқалар ўтгач эса, оғриқда аллақандай ёқимли нарса борлигини ҳис қилдим. Мен нафақат ажалга дуч келганда, балки аллақандай ёқимсизлиқни ҳис қилсам ҳам ҳамиша иккиланмасдан ўлишга тайёр бўлиб қоламан.

Овоз. Унда нимага ўлмаяпсан? Қонун бўйича сен ҳамманинг кўзига жиноятчи бўлиб кўринмаяпсанми?

Мен. Мен бунга розиман. Верлен, Вагнер ёки улуг Стриндбергдай.

Овоз. Гуноҳингни ювиш учун эса ҳеч нарса қилмаяпсан.

Мен. Нега? Азоб чекишдан ортиқроқ гуноҳни ювиш бўлиши мумкинми?

Овоз. Сен тузалмас аблаҳсан.

Мен. Мен фазилатлари кўпроқ кишиман. Аблаҳ бўлганимда, бунча азоб чекмасдим. Бунинг устига, аёлларнинг муҳаббатидан фойдаланиб, чўнтагимни тўлдирардим.

Овоз. Унда, эҳтимол, телбадирсан.

Мен. Ҳа, телба бўлсам керак. «Тентак тавбасини руҳи меникига яқин телба ёзган.

Овоз. Бунинг устига, сен ҳаётни ҳам билмайсан.

Мен. Мабодо ҳаётий тажриба энг муҳим бўлганда, қорчалонлар ҳаммадан юқори турарди.

Овоз. Сен муҳаббатдан ҳазар қилардинг. Аммо энди мен муҳаббатни мудом ҳамма нарсадан юксакка қўйиб келганингга гувоҳ бўлиб турибман.

Мен. Йўқ. Мен муҳаббатни мутлақо ҳамма нарсадан юқори қўймайман. Мен шоирман. Санъаткорман.

Овоз. Муҳаббатни деб ота-онаю бола-чақадан кечмадингми?

Мен. Ёлгон. Мен отам, онам, хотиним ва болаларимдан ўзим учунгина кечганман.

Овоз. Демак, сен худбин-шахсиятпарастсан.

Мен. Афсуски, мен худбин эмасман. Аммо шундай бўлишни хоҳлардим.

Овоз. Бахтга қарши, сен «шахс» деб аталмиш замонавий касалга чалингансан.

Мен. Замонавийлигим ҳам шунда-да.

Овоз. Замонавий кишини қадимгига қиёслаб бўлмайди.

Мен. Қадимгилар ҳам ўз даврида замонавий бўлишган.

Овоз. Хотининг ва болаларингга ачинмайсанми?

Мен. Уларга ачинмайдиган бирор киши топилармики? Гогеннинг мактубларини ўқи.

Овоз. Ўз қилгиларингга доимо оқлаганинг-оқлаган.

Мен. Ҳаммасини оқлай олганимда, сен билан гаплашиб ўтирмасдим.

Овоз. Демакки, ўзингни оқламайсан.

Мен. Шунчаки, тақдирга тан бераман.

Овоз. Бўйинидаги иш-чи!

Мен. Бир чораги — меросдан, бошқаси — муҳитдан, учинчиси — тасодифлардан, менга фақатгина бир чорак қоляпти.

Овоз. Қанчалар майда одамсан-а!

Мен. Ҳамма ҳам менга ўхшаган — майда.

Овоз. Демак, сен шайтоннинг муҳибларидансан.

Мен. Шайтон муҳибларининг бемалол юришларига, айниқса, мен нафрат билан қарайман.

Овоз (бир оз сукутдан сўнг). Ҳар ҳолда, сен азоб чекаяпсан. Ҳеч бўлмаса, шуну тан ол.

Мен. Нарҳимни оширма! «Топганини йўқотишдан қўрқиш» — бундай ҳол зўрларда содир бўлмайди.

Овоз. Балки, ҳақдирсан. Аммо сен шунчаки бозингар бўлишинг ҳам мумкин.

Мен. Мен — кимман? — деб ўзим ҳам ўйлайман.

Овоз. Сен амалиётчи эканлигингга қанчалар ишонар эдинг.

Мен. Шунчалар ҳаёлпараст бўлганман.

Овоз. Сен тез орада ҳалок бўлсанг керак.

Мен. Аммо мени нима яратган бўлса — иккинчи менимни ҳам яратади.

Овоз. Майли, истаганингча азоб чекавер. Мен кетаятман.

Мен. Шошма! Шошма! Аввало — эй сен, мени тинимсиз тергаган, эй сен, мен учун кўринмас одам — кимлигини айт.

Овоз. Меними? Мен олам тонги учун Иаков билан олишган фариштаман.

2

Овоз. Сен қанчалар мард экансан.

Мен. Қўйсанг-чи, мен мард эмасман. Мард бўлганимда эди, шерга ўзим ташланмасдан, унинг ташланишини кутиб тура олардим.

Овоз. Ҳар ҳолда, бу ишингда инсоний бир нарса бор.

Мен. Инсоний бир нарса — бу айна вақтда ҳайвоний бир нарса ҳам демакдир.

Овоз. Ёмон иш қилмадинг. Сени фақат ҳозирги ижтимоий тузум қинаяпти.

Мен. Тузум ўзгарган тақдирда ҳам менинг ҳаракатларим, албатта кимнидир бахтсиз қилган бўларди.

Овоз. Аммо худкушлик қилганинг йўқ. Ҳали сенда куч-қувват бор.

Мен. Бир неча бор ўзимни ўлдиришга чоғландим. Масалан, ўлимим табиийроқ кўриниши учун бир кунда ўн талаб чивинни ютдим. Яхшилаб эзгиланган чивинни ютиш — ҳеч нарса эмас. Аммо уни чайнаш — кўнгилни оздирадиган иш.

Овоз. Зеро, сен буюк бўласан.

Мен. Мен буюклик ортидан чопмайман. Бирдан-бир истам — фақат тинчлик. Вагнернинг мактубларини ўқиб кўр. Унинг ёзишча, агар севган хотини ва уч-тўрт боласи билан яшашга пули етса, буюк санъатни яратмай туриб ҳам ҳаётдан мамнун бўлар экан. Ҳатто Вагнер шундай ўйлайди. Вагнер ўтакетган ўзим бўлармон, а?

Овоз. Ҳар ҳолда, сен азоб чекаётибсан, демак, виждонини йўқотмаган одамсан.

Мен. Менинг виждоним йўқ. Фақат асабларим бор.

Овоз. Оилавий ҳаётинг бахтсиз бўлди.

Мен. Аммо хотиним менга ҳамма вақт содиқ эди.

Овоз. Сенинг фожиангда бошқаларникига нисбатан ақл кўп.

Мен. Алдаяпсан! Менинг комедиямда бошқаларникига нисбатан ҳаётий тажриба кам.

Овоз. Аммо сен самимийсан. Ҳамма нарса ойдинлашишдан аввалроқ, севган аёлингнинг эрига ўзинг иқдор бўлдинг.

Мен. Бу ҳам ёлгон. Мен то кучини етганча сабр қилдим.

Овоз. Сен — шоир. Санъаткорсан. Сенга ҳамма нарса мумкин.

Мен. Мен шоир. Санъаткорман. Аммо мен жамиятнинг ҳам аъзосиман. Ажабланидиган жойи йўқ, ўз аравамини тортиб юрибман. Шундай бўлса-да, у ҳалигача анча енгил.

Овоз. Сен ўз «мен»ингни унутаяпсан. Ўз шахсиятигнинг қадрла, авомдан нафратлан.

Мен. Сенинг ўнгитларингиз ҳам ўз шахсимни қадрлайман. Аммо халқдан ҳазар қилмайман. Мен қачондир: «Бўр кетару бош қолар», деб айтган эдим. Шекспир, Гёте, Навоий, Тикамацу Мондзаэмонлар қачондир вафот этади, аммо уларни бунёд қилган замин — буюк халқ ўлмайди. Ҳар қандай санъат, шакли қанчалик ўзгармасин, фақат ана шу халқ ўзагидан пайдо бўлади.

Овоз. Ёзган нарсаларингнинг барчаси ўзига хос.

Мен. Йўқ, унчалик эмас. Умуман, ким ҳам ўзига хос? Ҳамма замонларнинг соҳиби истеъдодлари ёзган нарсалар, ҳамма ерда ўз тим-солларига эга. Мен ҳам кам ўғирламаганман.

Овоз. Бироқ сен ўргатасан ҳам-да.

Мен. Мен қўл етмас нарсаларга ўргатдим. Иложи бўлганда, бошқаларга ўргатиш ўрнига, бунни ўзим қиярдим.

Овоз. Ўзингнинг Буюк Киши эканлигингга шубҳаланма.

Мен. Йўқ, мен Буюк Киши эмасман. Бизлар Буюк Киши эмасмиз. Ёлғиз Буюк Киши Зардушт бўлган. Аммо Зардуштнинг қандай ўлим топганини ҳалиги, Ницшеннинг ўзи ҳам билмайди.

Овоз. Сен ҳам жамиятдан кўрқасанми?

Мен. Жамиятдан ким кўрқмаган?

Овоз. Уч йил умрини қамоқда ўтказган Уайлдга қара. «Ўз-ўзини ўлдириш» — бу жамиятдан мағлуб бўлмоқ», деб айтган эди у.

Мен. Уайлд турмада ўзини ўлдиришнинг кўп ўйлаган эди. Ўзини ўлдирмаганига сабаб эса иложи бўлмаганида.

Овоз. Эзгулигу ёвузликини топта.

Мен. Мен ҳозир кўпроқ ҳимматлироқ бўлишни истайман.

Овоз. Жуда соддасан.

Мен. Аксинча, анча мураккабман.

Овоз. Ташвишланмасанг ҳам бўлади. Асарларингизни ўқийдиганлар ҳамма вақт топилади.

Мен. Ҳа, фақат муаллифлик ҳуқуқим кучини йўқотган.

Овоз. Сен севгидан жабр тортаяпсан.

Мен. Севгидан? Еш ёзувчиларга ёқадиган мактовингнинг кўй. Мен севгига қоқилиб кетдим, холос.

Овоз. Бу йўлда ҳамма ҳам адашиши мумкин.

Мен. Бу ҳар қандай кишининг пулдор бўлиши мумкинлигини билдиради.

Овоз. Сен ҳаёт чормихига тортилгансан.

Мен. Бу билан ғурурлиб бўлмайди. Маъшукасининг котилию пул ўғриси ҳам ҳаёт чормихига тортилган.

Овоз. Ҳаёт бу қадар зимистон эмас.

Мен. «Сараланган озчилик»дан бўлак ҳаётнинг ҳаммага қоронғилиги маълум. «Сараланган озчилик» дегани эса — телбалар ва аблаҳларнинг бошқача атамаси.

Овоз. Хоҳлаганинча шундай азоб чекавер. Мен кимман, биласанми ўзи? Мени, юпатиш учун ҳузурингга атай келган кишини биласанми?

Мен. Сен итсан. Қачонлардир Фауст ҳузурига ит қиёфасида келган шайтонсан.

3

Овоз. Нима қилаяпсан?

Мен. Мен фақат ёзаман.

Овоз. Нима учун ёзасан?

Мен. Ёзмаслик қўлимдан келмагани учун ёзаман?

Овоз. Ёзавер, ўлгунингча ёз.

Мен. Албатта, мен учун бошқа ҳеч нарса қолмаган.

Овоз. Сен ҳаддан ташқари хотиржамсан. Мен. Аксинча, буткул безовтаман. Мени билдирганлардан бўлганинга эди, қанчалар изтироб чекаётганимни англларнинг.

Овоз. Табассуминг қайларга кетди?

Мен. Фалакка. Худодар қошига қайтиб кетди. Кулиб яшаш учун, аввало вазмин феъл,

кейин пул, учинчидан эса, меникидан мустаҳкамроқ асаблар керак.

Овоз. Билишимча, кўнглингни анча ёзиб олдинг.

Мен. Ҳа, кўнглимни анча ёздим. Аммо ҳаётнинг бутун машаққатларини яланғоч елкаларимга ортишга тўғри келди.

Овоз. Сенга ўзинг хоҳлагандай яшашдан бўлак ҳеч нарса қолмаган. Еки ўзинг хоҳлагандай...

Мен. Ҳа, ўзим хоҳлагандай ўлишдан бўлак ҳеч нарса қолмаяпти.

Овоз. Энди сен аввалгидан кўра бошқа, бутунлай янги одам бўласан.

Мен. Мен ҳамма вақт ўзини бўлиб қоламан. Теримни ўзгартирмаман, холос. Илонга ўхшаб...

Овоз. Сен ҳамма нарсани биласан.

Мен. Йўқ. Ҳамма нарсани эмас. Англаганим руҳининг бир қисми, холос. Англагаман қисми эса, руҳининг интиҳосиз Африкаси. Мен ундан кўрқаман. Дунёда даҳшатли махлуқ йўқ. Аммо ҳувиллаган зимистон қаърида ҳануз недир ухл�япти.

Овоз. Сен ҳам, менинг болагинам.

Мен. Кимсан, эй, сен, мени ўпиб олган? Ҳа, мен сени биламан.

Овоз. Сенингча кимман?

Мен. Сен, ўша, тинчинини ўғирлаган одамсан. Сен, ўша, менинг роҳат-фарогатимни бузган одамсан. Менинг? Йўқ, нафақат менинг. Биз сен туфайли Қадимги Хитой доғишманди ўргатган руҳий осийшларидан махрум бўлдик. Адабиёт тарихида ҳам, рўзномалар мақола-сида ҳам — ҳамма-ҳамма жойда сенинг қурбонларинг.

Овоз. Мени нима деб атайсан?

Мен. Мен... Нима деб аташни ҳам билмайман. Ўзгалар сўзи билан айтсам, сен биздан устун кучсан. Сен бизга ҳоқимлик қиладиган иблиссан.

Овоз. Ўзингни табриклагин. Мен сендан бошқалар билан суҳбатлашшга келмайман.

Мен. Йўқ, бошқалардан кўра сенинг ташрифидан мен кўпроқ кўрқаман. Сен пайдо бўлган жойда тинчлик йўқолади. Аммо сен рентген нуллари каби ҳамма тўсиқни ёриб ўта оласан.

Овоз. Буёғига ҳушёрроқ бўл.

Мен. Албатта. Буёғига ҳушёрроқ бўламан. Аммо қўлларимда қалам турган пайт...

Овоз. Қўлларингда қалам турган пайт: «Кела қол!», деб ўзинг қақирасан.

Мен. Ким қақиради! Мен кичик ёзувчилардан бириман. Бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолишни истайман. Йўқса, тинчлик йўқ. Аммо қўлларимда қалам турган пайт мен сенга асир тушиб қоларман балки.

Овоз. Унда, янада ҳушёрроқ бўл. Балким, сенинг ҳамма сўзларингни бирин-кетин ҳаётга мен сингдирарман. Майли, кўришгунча хайр! Қачондир яна ҳузурингга келаман.

Овоз (танҳо). Акутагава Рюносукэ! Акутагава Рюносукэ! Илдизларинг билан ерни маҳкам куч! Сен — шамолда ҳайқалиб турган қамчи-сан. Балки бош устингдан булутлар кетар. Фақат оёқларингда маҳкамроқ тур. Ўзингнинг ҳаққи. Болаларинг ҳаққи. Ўзингга бино қўйма. Аммо ўзингни ерга ҳам урма. Шунда ўзингни тутиб оласан.

Чори АВАЗ таржимаси

1926 йил, декабр (Ўлимидан сўнг чоп этилган).

ни олди-да, сув бетига ташлади. Шохча секин ундан узоқлаша бошлади. «Оқаяпти. Қизиқ, кечаси сув қаерга боради? Ҳа, сув ҳам онасининг олдига боради-да. Сувнинг онаси қанақа экан-а? Энди Равшан сувнинг онаси сиймосини кўрмоқчи бўлиб, кўзларини юмди. Йўқ, тасаввур-рига сиғдира олмади. Бўғотларда, ташақ-ғарамларига қўниб олган чўмчуқлар бетоқатла-ниб чирқиллаша бошлади — кеч қираяпти. Нимҳолгича кечки изгириндан қари тутнинг та-насига ёпишиб олган Равшаннинг ҳамон кўзла-ри юмук, аммо энди у бошини тутнинг гадири-га суяганича бир текис нафас оларди...

Шу пайт худди қўёшнинг онасига ўхшаш оқ сочили, оппоқ либосли моё бағрини кенг очиб, Равшани чорлай бошлади:

— Кел, болам, супрақоқдигинам бўл менинг. Мен, сенга мангу-туғанмас эртақлар ай-тиб бераман. Таннимаяпсанми, мен сенинг онамман! Кела қол, тойчоғим!

Кўпдан бери бундай чорловларга ташна юр-ган Равшан ўзини момонинг бағрига — канал-нинг қоқ ўртасига олди. Муздай сувдан эти сес-каниб, кўзлари ярк очилиб кетди! Кўз очиргани қўймай оғзи-бурнига тикилаётган сувни «хап-хап»лаганича «Онажо-он» деб қичқирди... Ам-мо ўжар тўлкинлар Равшанин Алимларнинг ҳовлисидаги симёғочга ўрнатилган чирқодан тушиб турган ёруғликка элтиб, ёруғ оламга сўнги бор кўз-кўзлаб олди-да, бешигидан бе-шигига итқизганича ўйнаб олиб кета бошлади...

... Не-не синоатларнинг гувоҳи бўлган қари

тут тут бўлиб бундай кўргуликни кечирмагани-дан бир қалқиб тушди! Ҳозиргина бағрини или-тиб турган эртақсевар болақайни тилаб яшил-лик инган яккам-дуккам шохларини ўжар тўл-қинларга ёлвориб қўзганича қолаверди... Жў-ралардек саф торган тераклар тангачадек яп-роқларини бир-бирига уриб, жон ҳолатда қар-сак чалиб, гўё ғофилларни ғафлат уйқусидан уйғотмоқчи бўларди...

Шу тун Бўйноқ хира нур сочиб турган ойга қараб бирам нола қилди-бирам нола қилди-ей, худди Ҳадича момонинг «Шому қарибон эрта-ги»даги йиғлатадиган қўшиқдек...

Навоий шахри

«ЗАРРАНИНГ МОҲИЯТИ...»

Ботирхон АКРАМ

Табиятдаги турт аносиру инсон зотидан илоҳиётгача, қатрадан уммону заррадан қуёшгача, тонг юлдузи Нохиду Сомончи йўли — Қаҳқашондан етти самовот буржларигача — жамики мавжудот, мўъжизот ва ғаройиботлар, моддий ва руҳий дунёнинг бутунлиги («ваҳдати вужуд») бошқа сирли-сеҳрли қонуниятлари, рангин аломатлари, бадийят қонунлари асосида қайта таҳқиқ қилинади (бу ижодий жараён билвосита ташбех, тимсол, мажоз, рамз, истиора, кино, муболаға усуллари орқали ё бевосита ҳаётдан, халқ тилидан, тафаккурдан олинган аниқ ашъвий тафсиллар, ҳикматлар, таъбирлар воситасида ифодаланиши мумкин). Виз Навоий шохбайтлари мисолида ана шундай фалсафий-лирик мушоҳада намуналарини кузатамиз. Шохбайт:

*На бадӣ авзоъ эрурким, ақл боши айланур
Гар даме фикр айласам, бу гунбази давора.*

Қўҳна Шарқнинг шеърят даҳолари — ориф ва соҳир шоирлари олам («гунбази даввор»)нинг тузилиш-тартиботи, равишу суврат («авзоъ»)идан сийрати-моҳиятигача баҳоли имкон идрок этишга уриниб, тинчиромини йўқотиб мушоҳада, мулоҳаза, мубоҳаса юритганлар: хоҳ дўсту ана, шоиру орифлар билан ҳамхона (ё ғойибона, бавосита) мулоқотда, хоҳ танҳоликда, ёлғиз ўзи, ўзлиги билан қолиб, ҳақни, ҳақиқатни кузатиш, таниш, яхшироқ билиш борасида бедор изланганлар, ҳаёл («тахайюл») дунёсига берилганлар. Лекин не-не нуктадо-ну зукколар, шеър у сўз фасоҳати мулкнинг султонлари оламнинг моҳиятига, инсон руҳиятига етолмай оху фиронлари фалакни тутган. Зеро, ҳар қандай донишманднинг фикрат қудрати, ижодий даҳоси оламнинг нафақат умумий тарзи, тузилиши («ваъзи») ёки бирор ҳусусий-нисбий аломати, сиринюатини кашф қилиши мумкинки, Навоий бундай фалсафий идрок нисбатини уммондан қатра, қуёш олдида зарра деб билади («Ўзумни солиб заррадек беқарор, этиб ул қуёш нурида зарравор», ҳатто бундай нисбатлашга ҳам шубҳа билдиради, шаккоклик қилгандай тазарру айтади). Шохбайт шарҳига ўтамыз. Навоийнинг ғаройиб ва теран мушоҳада тарзини кўринг: азалдан то абад мавжуд оламнинг тузилиш-тартиботи («авзоъ») шунчалар нозик, жозиба қонунияти шунчалар сирли-сеҳрли ва мўъжиздирки, у ҳақда фақат бир лаҳза мулоҳаза юритиш («гар даме фикр айласам») ақлни шоштиради, ҳайрону паршон қилади («ақл боши айланар»). Во ажаб! Бунда инсон ақлининг «бош»га нисбати гўзал истиорадан ташқари зоҳиран кўздан яшири тажнис санъати ҳам мавжуд, яъни «айланар» ва «даввор» (айланувчи) сўзларининг тубвакўчма-рамзий маъноларидан ажойиб шеърий лутф сўз фасоҳати яратилади.

Навоий ҳаёли ва тафаккурининг юқоридаги байт мазмуни билан руҳан муштарак бошқа фалсафий-лирик тимсолларини шоирнинг йирик бир шеър таркиббандидан кузатиш мумкин. Байт:

*Назар айла бу коргаҳ ваъзига —
Ки, ортар тамошосида ҳайратим...*

Шоир қаҳрамоннинг валилару набиларга хос ҳидоятли «назари» тушган дунё — «коргаҳ» (эҳтимол, бу байтда сирли-сеҳрли ойдin кеча ёки ой чиқмаган, юлдузлар гўё заминга яқинлашгандай бўлиб чарақлаб кўринган ялдо тунидаги самовот) томошаси Навоийнинг ҳаёл дунёсига қандай ҳайратбахш манзаралар кашф этган экан?! Хусусан, байтдаги икки нукта алоҳида эътиборга муносиб ва матлуб: биринчидан, файласуф шоирнинг фақат «коргаҳ ваъзи» — оламнинг суврати ва ҳайъати — зоҳирий ҳолатига «назар ташлаш»дан олган таассуроти ифодаланади; иккинчидан, бу комилу солим тафаккур соҳибининг ҳақимона мумтоз «тамошо»си туфайли лирик қаҳрамон (шоир, ориф) ҳайрати тобора кучайиб пузўйд бўлиб боради... Бу нафақат даҳоларга, балки ҳар бир мустақил фикрлаш салохиятига эга бўлган одамга хос, зарра қадаб бўйсин оламнинг моҳиятини англаш истагидан далолатлар. Энди қаҳрамон ҳайрати кундузги олам билан бўлган мулоқот таассуроти тарзида акс этади. Байт:

*Қуёш йўқки, бир зарра моҳиятин
Топа олмади саъй ила фикратим...*

Навоийнинг чуқур эътиқодига кўра, «коргаҳ» — дунё шундай яратилганки, унда лоақаёл «бир зарра моҳияти» — сабабиятини на «барчадин шариф» инсон даҳоси, на унинг тасаввурида энг улкан фазовий жисм бўлмиш Қуёшнинг мўъжизотларга қодир қудрати очиб беришга қобил (офтоб нури билан зарранинг фақат «авзоъи» — кўриниши, шакл-шамойили, тузилиш тарзи аниқланиши мумкин). Навоийдек алломаи замон, мутафаккир шоирнинг «саъй ила фикрати топа олмаган» ҳақиқат — хоҳ энг мўъжаз вужуд — зарра, хоҳ катта жисмнинг моҳиятини қандай тушуномқ керак? Оламнинг сабабият ва моҳиятини мусулмон пантеизми (моддий борлиқни илоҳийлаштириш, табиатда, жумладан, инсонда тангрининг тажалласи — жилотланиши) фалсафаси асосида мутлоқ ҳақиқатга борлаган, «тенгри эҳсон»и деб билган доҳий санъаткор ўша мушкул жумбоқ — «зарранинг моҳияти» баҳсида ихтиёр-беихтиёр иккиланади, иштибоҳга берилади, азобли ўйларга толади. Байт:

*Не келмак аён бўлди, не кетмагим,
Не мабдаъ ақин бўлди, не ражъатим...*

Не ажабки, ислом фалсафасининг нафақат зукко билимдони, айна чоғда ўзининг пири муршиди Жомий макомидига арконларидан бўлган аллома учун на ёруғ дунёга «келмаги» ва ундан «кетмаги»нинг сабаб ва мақсади, на қисмат йўлининг боши ва охири — қайтиши («мабдаъи ва ражъати») аниқ бўлса? Буюк хуффикр шоирнинг «не... аён бўлди», «не... ақин бўлди» каби қийноқли савол-хукмида фақат донишманд эотларга хос яширин — руҳий исёнкорлик бор. Шубҳасиз, Навоий улғу санъаткор сифатида ҳақни таниш, ҳақиқатни ахтариб топишдек укубатли йўлда гоҳо иккиланиши, гоҳида исёнкор ҳаёлларни кечирishi ажабланирли эмас (бундай зиддиятли қайғият мусулмон Шарқнинг хоҳ дунёвий, хоҳ мутасаввиф шоирлари ижодида гоҳ хусусият). Бироқ Навоийнинг Жомий чуқур эҳтиром билан нақл қилган юксак мавқеи («Низомул миллати ваддин Алишер») оламнинг моҳияти, одамзот

қисмати сингари мушкул, «ақл боши айланар» жумбоқли муаммолар баҳсида ортиқ исёнкор ҳаёлларни ифодалашга имкон бермас эди. Шунинг учун бўлса керак, мазкур таркиббанднинг сўнгги бандига мансуб яна бир байтда: «Не касби улум (ҳам илоҳий, ҳам дунёвий илмлар) этти ҳал мушкулун. Не тутти илик тақвию тоатим», дея иштибоҳ билан ҳасрат қилган буюк ҳақпараст шоир ҳаётининг сўнгги йилларида яратган шеърларида энди руҳий галаёндан кўра ҳақнинг бирлиги ва даҳлсиз иродасига итоатни гўё содир бўлган гуноҳлари учун тавба келтиришни тўғри — ҳидоят йўли деб ҳисоблайди: «Қайси макон аро сени истаки кавида (борлиқда), Сенсиз эмас маконию йўқтурур макон санго», «Дардима дармон иноят айлагил, Тавбаи комил ҳидоят айлагил». Комил мусулмон ва улғу мутафаккир шоирнинг бундай саню муножот ўз замирида азалий хилқат — яратилишнинг бирлиги, бутунлиги каби ундаги ҳар «бир зарра моҳияти» олдидан ҳаёлга толиш, ҳайрат ҳисларини кечирish жараёнини зуҳур этади. Инсон руҳиятининг бундай самовий (эҳтимол, то ҳануз баъзиларга зиддиятли туюладиган) ҳолати Навоий сиймосига, унинг қаҳрамони дунёсига валиёна улғуворлик, орифона теранлик бағишлайди.

Лекин бадий ижоднинг аллақандай сирли қудрати, мўъжаз табиати борки, бу — тинимсиз изланиш, кузатиш, ниманидир бадий таҳқиқ қилишга чуқур руҳий эҳтиёж, яратish интиқлиги, тафаккур ва қалб оромсизлиги, фикрнинг ботиний ривож, етилиш жараёни... Вас, Навоий, даҳо санъаткор сифатида ўзининг «саъй ила фикрати»га боз эрк — ихтиёр берганида ошкор ҳаққонийлиги билан жозиб мисралар тугилса не ажаб. Байт:

*Не йўл экан буки, ҳар неча карвон борди —
Вирисидин не асар бўлди, не нишон пайдо.*

Дарҳақиқат, инсоннинг умр йўли «не йўл экан»лиги не-не заковатли зотларни ҳайрону беҳол қилмаган! Навоий абадий мавзулардан ҳаёт-мамот муаммосига, албатта, йирик давлат ва дин арбоби сифатида ёндашмайди (маълумки, «Қуръон ва Ҳадис»да инсон учун комил ҳаёт, ҳақиқий дунё «дорулбақо» билан белгиланади), аксинча, шоир бу гал халқ орасидаги кўп аччиқ-чучуқ, иссиқ-соvuқларни бошдан кечирган, бу дунёнинг бебақолиги, умрнинг бевафалигидан қаландарона ва риндона ошкоралик билан баҳс қилувчи хуффикр бир тошқоралик нуктаи назарига шеърий сайқал беради. Ҳатто бадий нисбатлаш — муқоаса усули ҳам халқ тажрибасидан, унинг рўй-рост дунёвий тафаккур тарзидан олинган: қадим Шарқнинг карвон йўлларида нафақат қароқчиликнинг ваҳшат босқинидан, балки самум шамоли қумбўронлар, дунё, денгиз хатари, тоғу тош — доволанлардаги довул, сел, қўчки ва бошқа офатлардан ҳалок бўлган карвон аҳлидан эртаним-кечми совуқ хабар ё бирор асорат — нишон келиши, тақдир ҳукмига бўйсунган мотам-саро қонадонлар рамзий аза очишлари мумкин. Холбуки, Навоий мажозий маънода қўллаган (моҳиятда бирорта вали эот ечиб беролмайдиган даҳшатли, шافқатсиз ҳақиқат жумбоғи) «ҳар неча карвон»нинг бирортасидан (мантиқан инсон авлоди бини

БАХТ ЎҒРИСИ

Яқинда Сирдарё вилоятининг Меҳнатобод туманида яшовчи бир танишимнинг уйида икки-уч кун меҳмон бўлдим. Уша хонадонда Н. исми бир жувон беш ойлик қизчаси билан яшар экан. Қизиги, ўша жувон ҳар қанча ўзини хотиржам кўрсатишга ҳаракат қилса-да, лекин унинг мунгли чехрасида қандайдир ички бир алам, ўкинч, изтироб яширинган эди.

Иккинчи кун мен ундан ҳолаҳвол сўраган бўлдим. У оғир бир хўрсиниб, тақдирдан сўзлаб берди. Илгари Жиззах вилоятининг Арнасой туманида яшаганлигини айтди. Уша жойда А. исми бир кимса бойлик деганда иймонини сотишга тайёр домлани топиб, бечора Н.ни дуо билан ўзига иссиқ-совуқ қилдирибди. Баднафе азайимхоннинг дуоси тез кунда кучини кўрсатиб, Н.ни дунёда энг ёмон кўрган одамнинг кўрмаса туролмайдиган қилиб қўйган экан. Номард А. бундан қўйдаланиб, қизни ҳуфёна жойларга олиб бориб айшини сура бошлаган. Орадан икки-уч ой ўтиб, қиз бечора ҳомилидор бўлиб қолади. Бундан хабар топган А. қизни алдаб:

— Агар болангни олдириб ташласанг, мен хотинимни қўйиб юбориб, сенга уйланаман,— деб ваъда беради. Қиз унинг сўзига ишониб боласини олдирган, лекин ўзи бир ўлимдан қолган. Вақт ўтиб қиз яна ўзини яхши ҳис қила бошлагач, муттаҳам А. эса ваъдани куюқ бериб қўйиб, эски одатини бошлайди. А.нинг оилалигини, унинг хотини ва тўрт қизи борлигини қиз жуда яхши билирди.

Бахтиқора Н.нинг иккинчи марта бўлиб қолгач, А. яна ҳомилани олдиришни маслаҳат берган. Лекин қиз нима бўлса ҳам фарзандини олдримасликка аҳд қилади. Шу орада А.нинг ўз хотини ўғил туғади. Ўғли йўқлиги учун хотинидан нолиб юрган А.ўғилли бўлгандан кейин Н.ни йўқотиш пайига тушиб қолади. Шу орада Н.нинг ҳомиласи билиниб қолгач, қарин-

дош-уруғлари, бизни шарманда қилди, бундай кўрнамак қизни уйдан ҳайдаб юбориш керак, деб туриб олишади. Шўрлик ота нима қилсин. Шу ниятда қиз ўстирганимиди, еру кўкка ишонмаган бош боласи шу аҳволга солса-я! Энди қандай бош кўтариб юради? Қайси гуноҳлари учун бундай оғир жазо? Во дариг! Осмон йироқ ер қаттиқ... Ноилож қолган ота шарманда қилган қизини уйдан ҳайдаб юборади.

Бахтиқора Н. йиғлаб-сиқтаб яна А.нинг олдида боради. А. эса уни ўзига ўхшаган бир фоҳиша ҳамтовогининг уйига олиб боради. У ерда Н. бир ойча яшайди. Қишининг қировли чилласида ҳар қишнинг юзига бир термулиб ит азобида яшаётган Н.нинг кўзи ёриб янги фарзанд туғилади. Нопок, ғаламис А. докторлар билан келишиб болани нобуд этишга ҳаракат қилади. Лекин Н. ўлсам ўламан, боламдан ажрамайман, деб туриб олади. Қора ниятини амалга оширолмаган А. қизни яна алдаб, отаси тенги бир одамга пулламоқчи бўлиб турганида қиз бундан эшитиб қолади. «Яшасам ўзинг билан яшайман, бошқа ер менга керак эмас» дейди.

Ноилож қолган А. Н.ни боласи билан яна ўша фоҳиша аёлнинг уйига олиб боради. У ерда ҳафта-ун кун яшамасдан бу аёлнинг зугумлари жонига тегади. Нима қилишини билмай, охири ўзини ўлдирмоқчи бўлиб бош олиб чи-

қиб кетади. Лекин йўлда яхши одамлар учраб, уни бу йўлдан қайтардилар ва ўз уйларида жой берадилар. Аммо тинчгина яшаб турган пайтда А. яна излаб келади ва етти қасамни ичиб, олиб кетади. Уни Гулистон шаҳрида яшовчи опасининг уйига олиб боради.

Вировга ёмонлик қилган одам бари бир жабрини тортар экан. А. ўз-ўзидан туролмайдиган қасаликка йўлиқади. Унинг орқа умуртқасида ўсимта пайдо бўлади. Жарроҳларнинг айтишлари-ча, операциядан кейин бир йил жойидан қимирламай ётиши керак экан. А.нинг хотини эса унинг опасиникига бориб, Н.ни ҳайдаб чиқаради ва, бор қўлингдан келганини қил, менинг эрим-да сенинг ҳаққинг йўқ, деб шаллакчи қилиб, бечорани роса ҳақоратлайди. Шундан кейин Н. кимларнингдир ёрдами билан, ўша — менинг танишимнинг уйига келибди. Ишқилиб ҳозир ҳар ҳолда тинчгина яшаб турган экан. Онаси билан бир-икки бор ҳуфёна учрашибди. Сингиллари билан ҳам кўришган, лекин 16 ёшли укасига, опангни кўриб кел, деб айтишганда у бориб кўриш ўрнига ўз опасидан воз кечади. Шўрлик ота бўлса қуйиб-қуйиб аламини ароқдан олар экан.

Шунақа гаплар. Бечора Н. қон қақшаб йиғлайди; мен туфайли отам шу аҳволга тушди, оила-

миз нотинч, укам бечора ор қилиб мендан воз кечди, бутун қариндош-уруғлар таъна-маломатга қолишди, деб афсус-надомат чекади. Н. кўз ёшлари дарёдай оқиб, бўлиб ўтган воқеаларни шундай бир ўкинч билан тапириб бердики, буларни эшитиб кўксимда ачиқ бир оғриқни сездим.

Одамнинг хўрлиги келади. Етавба! Бу ожизани бунчалик хўрламасанг. Ахир А.га ўхшаган нопок кимсалардан қачон қўтилимиз? Аслида ўзи ич-ичидан емирилиб, маънавиятига шикаст етган жамиятда бу каби воқеалар одатий ҳолга айланиб қолаётгани нақадар дахшат!

Азиз ва муҳтарам опа-сингиллар! Эҳтиёт бўлинглар. Қадамингизни ўйлаб босинглар. Орамизда А.га ўхшаган номардлар бор! Бунақа ахлоқий бузуқлар чангалига тушиб қолишдан ўзингизни асранг. Етар энди қанчадан қанча ўнг гулидан бир гули очилмасдан ўз-ўзига ўт қўйган арна-сойлик Олмаҳонлару азоб-укубатдан тўйиб ўзларини сувга ташлаган андижонлик Замиралардан ажралганимиз! Дунёда сенга ўхшаб адашганлар кўп, яхши одамлар ҳам кўп муниса сингилм Н. Хали бахтинг очилиб, ҳеч нарсани кўрмагандек бўлиб кетарсан.

Темур МАЛИК ҲАМРО ўғли

Тошкент шаҳри.

бўлгандан буён) бирор «асар» ё «нишон» келмади. Бунинг маъноси шуки, инсоннинг ҳаёт шамъи сўниши билан обғи ердан узилди, ҳаёт йўли ҳам интиҳо топади, қисқаси, ўлим йўқлик демекдир (Навоий бу фоҳея мавзунини бошқа шоҳбайтда шундай ёритади: «Дединг: «Фано недурур?» Мухтасар дейин: «Ўлмак», Ки шарҳини тиласанг, юз рисола бўлғусидур»). Демак, буюк мутафаккир шоир, аввало, ҳар бир комил мусулмон каби ўлимни дунёдан ном-нишонсиз кетиш маъносига эмас, балки вужуднинг йўқлиги тарзида талқин этади, қолаверса, Навоийнинг турли жанрдаги асарларида, жумладан, ғазалиёт байтларида бу ҳазин — мунгли мавзуда чиндан ҳам «шарҳи... юз рисола бўлғуси», бири-биридан нафис лирик-фожет тимсоллар, лавҳалар яратилди. Ҳар қалай, бу илоҳий қалам соҳиби ҳаётнинг шифқатсиз ҳақиқатига фақат ўз эътиқодига хос ҳолис, айни чоғда ижодий, умидбахш муносабатда бўлди: гоҳ юксак, самовий ҳаёл аршига кўтарилди, гоҳ воқеликнинг: «не йўл экан бу?» каби азалдан ечимни мушкул муаммоларига орфона, риндона муносабат билдирди. Оқибат-натига шундай бўлиб чиқдики, ҳаётнинг азалий ва ногихоний зиддиятларидан қатъий назар, унинг буюк, сирли оҳанрабо-си — жозоба қудрати, шеърятнинг ўлмас омонлари билан чуқур руҳий уйғунлик, бу-

тунлик касб этган ижод лаҳзалари дохил санъаткор дунёсида белгиволж макомга эга бўлди. Ана шундай дунёвий завқ-шавқ, илоҳий илҳому рағбат самари бўлган айрим-амуналари кузатайлик. Шоҳ байтлар:

*Йиқилса ҳужра — бўлсун қаср обод,
Қурус сабза — бўлсун сарв овоз.*

*Гул борди эса — чаман муаттар ўлсун,
Шамъ ўчти эса — қамар мунаввар ўлсун.*

Шубҳасиз, бу байтлардаги ёрқин қиёсий — рамзий тимсоллар руҳида жудоликлар алами қанчалик ачиқ бўлмасин, яхши кунлар олдида, ҳаёт янада ғўзал ва файзли, одамлар янада олижаноб, саховатли бўлгуси, деган яхши ният, боумид қайфият зуҳур этади. Лекин ҳаёт зиддиятларини чуқур идрок қилган, бундан шахсан қаттиқ изтироб кеккан («Басе, аччиқ-чучук тотдим жаҳонда, Басе, иссиқ-совуқ кўрдим замонда» (улуг фақоҳат шоирнинг умидбахш мисралари, фақат лирик — некинби ҳаёллар, нуктадон маънолару нафис ифодалар учун даъват этилмаган. Аксинча, табиятнинг азалий тадрижи заминиди шаклланган шеърый лавҳаларда умуман оламга, хусусан инсоннинг қалб саховати ва заковат кучига ҳаёт зиддиятлари — фалсафий метёр нуқтаи назардан ёндашиш тамойили сези-

либ туради. Наҳотки, ҳужранинг йиқилиши, сабзанинг қуриши, гулнинг сўлиши («бориши»), шамънинг ўчиши тинч-осойишта, алам-озорларсиз, асорат-оқибатларсиз кечса, кечирилса? Наинки, самимий истак, ширин орзу-хаёл, ғайрату ҳиммат туфайли зиддиянинг иккинчи қутби — обод қаср, овоз сарв, муаттар чаману мунаввар қамар бунёда келса! Аввалги — биринчи қутб ҳодисалари, майли, жисман мўъжаз, хоксор, ғариб, кўрсиз бўлсин, ҳар қалай, ўз ўрни, қиёфаси, қадри-эъзози, руҳи-хотираси кейинги — янгиларининг салобат-виқори, шукуҳи, шуҳрати соясида қолиб таҳқир этилмаслиги, унут бўлмаслигига ким қафолат беради? Вақт отлиг буюк ҳақамнинг шифқатсиз ҳукми остида замон чархи айланиб, яна қаср ўрнида ҳужра бино бўлса, сарв йиқилиб, у эгалланган ерда сабзалар кўкарсса, чаманозул гулҳани сўниб, унинг қулидан кичик гул ниҳоли бит-са, қамар даврони ўтиб яна шамъ милтиллаб ёнса не ажаб? Табиат ва жамият ҳаётида бундай айланиш, қайтишлар камб, тансиқ ҳодиса эмас... Шубҳасиз, Навоийнинг кузатган мақсади эскини — ўтганин йўқотиш аламини янгининг — бунёда келадиганининг қувончи бекиёс даражада ортиқ эканини таъкидлаш билан ҳаётга шуқрона айтиш, инсон даҳосига шеърый васф — қўшиқ битишдир.

Шарқнинг кўпгина буюк алломалари, олим-фузалари туркий тилнинг улкан имкониятларидан гоётада оқилона фойдалана олганлар. Урхун-Энасой обидалари, «Ҳиббатул ҳақойиқ», «Қутағу билиг», туркий тилда ва ундан кейин яратилган бир қатор асарлар бунга гувоҳ. Мир Алишер Навоий асарлари, хусусан, насрий асарлари туркий тил имкониятлари нақадар чексиз эканлигини кўрсатиб берибди. Шубҳасиз Навоийнинг насрий асарларидаги жумлалар тузилиши нозиктаб алломанинг тилга нисбатан эътибори қай даражада юксак эканлигини кўрсатади. Навоий бутун умрини «турк тилининг ўлган жасадига руҳ» бағишламоққа сарфлади. Ҳазратда туркий тилга нисбатан муҳаббат, унинг тақдири ҳақида қайғуриш Лутфий шеърларида ошно бўлиб юрган пайтданоқ бошланган бўлса эҳтимол.

Адабий тилнинг ўз ички имкониятлари ҳисобига бойишида икки йўл энг мақбул, ишончли ва илмий йўлдир. Бири шеваларга таяниш бўлса, иккинчиси оғзаки нутққа таянишдир. Навоий ҳам тил назарийчиси сифатида аввало туркий лаҳжаларга, қолаверса, ўз давридаги илмий рисоалар ва ўша давр зиёлиларининг оғзаки нутқига таяниб иш кўрганлар.

Туркийда ҳаммадан «кўп ва ҳўб айтқон» (Бобур) Навоий ўзбек адабий тилини бойиштиди араб ва форс сўзлари билан бирга шу даврда лаҳжаларда фойдаланган туркий сўзлардан моҳирона фойдаланди. Масалан, арабча «каф» сўзи билан бирга туркийча: «овуч» ва «оя» ни ҳам сақлаб қолди.

Фақат сўз эмас, туркий тилнинг грамматик қурилиши тақомилида ҳам Навоийнинг хизмати беқиёсдир. У қадимдан қўлланиб келинган туркий тилнинг имкониятларини кўпайтирди. У туркий (ўзбек) тилининг шу имкониятларини энг юқори чўққига олиб чиқди. Биз бу ўринда улуғ шоирнинг туркий адабий тили тараққиётидаги фидойилиги ҳақида батафсил тўхтаб ўтирмаймиз. Бу ҳақдан унинг «Муҳокаматул-лугатайн» асарида мукаммал жавоб топиш мумкин.

Яна шуниси ҳам муҳимки, Навоийдек обрўли, мутафаккирнинг туркий тил мавқеи учун курашиши ҳукмдорларни ҳам бепарқ қолдирмади. Навоийнинг дўсти, Хуросон мамлакатининг ҳукмдори Ҳусайн Бойқаро туркигўй шоирларни ўз она тилларида ижод қилишга чорлаб махсус фармонлар чиқаргани маълум: «Ва илғифоти ва эҳтимом юзидин баъзи маънилар топиб, назм қилуруга ҳукмлар ҳам жорий бўлди ва сўз усулибига таъинлар ва адосига таъинлар ҳам ишхори бўлди». Навоийнинг саъй-ҳаракатлари натижасида Ҳусайн Бойқаро чиқарган Давлат тили тўғрисидаги биринчи қонун ушбу эди! Бугунги бизнинг давримиз учун гоёта ўрнатилган фармон!

Шубҳасиз ҳар бир даврдаги пешқадам шоир олимлар тилнинг тараққиётида ҳал қилувчи ўрин тутган. Тилишунослар аксарият ҳолларда сўз юритганларида, Европа ва рус тилишуносларида сўзьянадилару Навоийни унутиб қўядилар. Ҳамма иллат Навоийни тилишунос сифатида ўрганмаганимизда.

Бугунги ўзбек тили фонетикасини ва лексикасини тақомиллаштиришда Навоий асарларининг фонетикасига ва лексикасига таяниш керак. Навоий тилидаги унлилар туркий тилларда қадимдан қўлланиб келинганди. Бу эса бугунги ўзбек тилининг алифбосиди ифодаланмай қолган, лекин нутқда бор. Масалан, бўлди (тажом бўлди маъносида) ва бўлди (нонни иккига бўлди) сўзларидаги (й) унлиси бир-бирида кескин фарқ қилади. Еки Қайе сўзидаги (а) унлиси ва сепкай (сенади) сўзидаги (а) унлиси ҳам бутунлай бир-биридан фарқ қилади. Бу унлилар Навоий тилида бор. Шунга таяниб биз алифбозимизни тақомиллаштиришимиз керак.

Ҳар бир тилнинг қадимги ҳолати ҳақида ёзма ёдгорликлар маълумот берида. Айтайлик, бир давр тилининг лексик таркиби, морфологик тузилиши, синтактик қурилиши ҳа-

қида тўлиқроқ тасаввурга эга бўлиш учун биз, албатта, ёзма ёдгорликларга мурожаат этамиз. Агар ўзбек тили тарихини ёритишга бағишланган ишларга назар ташласак, маълум бир даврдаги тилнинг товуш қурилиши, морфологик тузилишига оид тадқиқотлар бирмунча салмоқли, лекин синтактик тузилишига оид тадқиқотлар кам яратилганлигини гувоҳи бўламиз. Чунки гап чегарасини аниқлаш ёдгорликларнинг ҳаммасида ҳам мураккаб масала. Шу жиҳатдан филология фанлари номзоди Самихон Аширбоевнинг «Алишер Навоийнинг насрий асарларидаги содда гапларнинг таркиби ва маъно хусусиятлари» номли ўқув қўлланмаси ана шу қийин соҳада илк машаққатли меҳнат натижасидир.

ТУРКИЙ ТИЛНИНГ СУЯНЧИ

Бу тадқиқот асарида Навоий насрий асарларидаги содда гапга алоқадор барча масалалар қамраб олинмаган, чунки Навоий асарларидаги содда гап масалаларини ҳар қандай йирик ишларга сингдириш қийин. Бунинг учун бир неча рисоалар яратиб келар. Шунинг учун ҳам тадқиқотнома Алишер Навоий насрий асарларидаги гап бўлакларини, мураккаблашган содда гапларнинг айрим турлари муаллифнинг диққат-эътиборида бўлади. Чунки бу масалалар муаллиф, қолаверса, бошқа тилишунослар таъкидлаганидек, тарихий синтаксис жуда кам ўрганилган. Агар Ғ. Абдурахмонов ва А. Рустамовларнинг бу соҳадаги ишларини ҳисобга олмасанда, деярли йирикроқ иш қилинган.

Муаллиф гап бўлакларини, уларнинг таркиби ва маъно хусусиятлари ҳақида сўз юритар экан, гап бўлаклари ҳақида ҳозиргача мавжуд фикрларга ўз муносабатини билдириб, Навоий насридаги гап бўлакларининг ўзига хос хусусиятларини белгилашга ҳаракат қилади. Бу билан ўзбек тили тарихига оид манбааларнинг синтактик қурилишига бошқачароқ, антаъвий қарашлардан чекиниш ҳақида фикр юритади.

Бир мисол келтирамиз. Аксарият ҳолларда бош келишидаги сўз эга вазифасида келади, деган назария мавжуд. Муаллиф эса бош келиши шаклининг ўзига эга вазифасини бажара олмаслигини «Тарихий мулк ажамадан қўйидаги мисолни келтириб ишбатлайди: «Ва анинг замонидаги анбий Узайр билан Урмиё ва Дониёл эрдилар». Унингча, бу гапдаги анбий сўзининг ўзи эга бўла олмайди (агар антаъвий таҳлил нуқтаи назаридан қарасак, анбий эга, анинг замонидаги аниқловчи вазифасида) балки анинг замонидаги анбий эга вазифасида келади. Шу тарихча бир неча таркибли эгалар ҳақида фикр юритганда, муаллиф мантиқий боғланишни биринчи ўринга қўяди. Зотан, бош келишининг ўзига эгалик белигай олмаслигининг сабаби, бу ўринда логик принципларнинг бош ўринда туришидир. Шунинг учун ҳам муаллиф бир неча таркибли эгалар ҳақида фикр юритганда, мантиқий боғланишни биринчи ўринга қўяди.

Нутқда эганинг қўлланмаслиги ҳақида турли фикрлар, бу ҳодисани ифодаловчи атамалар бор. Ҳўш, мавжуд бўлган нарсани қандай аташ мумкин. Бу ҳақида С. Аширбоев фикр билдириб, қўлланмаган гап бўлагини махсус атамалар билан юритишга ҳожат йўқ, дейди. Эҳтимол, юқорида айтганимиздек, синтактик категориялар билан логик категорияларни биралликда олиб қараш керак (ўринларида) ва айни пайтда улар ўртасидаги боғлиқлик ва фарқли томонларини таҳлил грамматика, хусусан, синтактик ҳодисаларга бошқачароқ қарашни талаб қилар. Бу бизнинг шахсий мулоҳазаларимиз. Бу фикримизни яна муаллиф келтирган баъзи далиллар орқали давом эттирамиз.

Маълумки, ўзбек тили тарихида — ки (ким) боғловчисининг вазифаси ҳозиргидан бошқачароқ, яъни кенгроқ бўлган. Айниқса, эга вазифасида келган сўзларда қўлланиши диққатга sazovor. У қўшимча ишторок этган сўзнинг қайси бўлакка тааллуқли эканлигини қандай ажрата оламиз? Шубҳасиз, фақат грамматик белгиларини ўзи ва гапдаги ўрни масалани ҳал қилиб бера олмайди, балки мазмун, логик ургу бу ўринда гап бўлагини белгиловчи асосий восита сифатида қаралиши керак. Муаллиф қўйидаги мисолни келтириб — ки боғловчиси эга таркибида келишини таъкидлайди: «Эранлар ясамогиким намойиш учундир, хутунлар безанмагидурки, оройиш учундир». Эга вазифасида келган бўлакни (эранлар ясамогиким) таркиби бир гап сифатида кўрсатиш ҳам мумкин эди. Лекин муаллиф уни эга вазифасида деб кўрсатади ва бу тўғри ҳам. Чунки грамматик белги масалани ҳал қилиб бера олмайди. Бу ўринда муаллиф грамматик эгадан кўра психологик эгани назарда тутилган бўлса керак.

Тадқиқотнома далилларга жуда бой. Ҳамма гап бўлакларининг турли кўринишлари, уларнинг маъно хусусиятлари батафсил таҳлил этилади. Айниқса, кесимга бағишланган қисмда кесимнинг таркибида кўра ҳам, маъносига кўра ҳам турлари ҳақида батафсил фикр юритиладики, бунда биз Навоий насрий асарларидаги гап қурилишининг ўзига хос томонлари ҳақида батафсилроқ маълумотга эга бўламиз.

Синтактика бўйича олиб борилган тадқиқотларнинг муҳим жиҳатларидан бири ҳам аксарият ҳолларда гап қурилишининг мантиқийлиги билан боғланганлигининг кўрсатиб берилишидир. С. Аширбоевнинг мазкур тадқиқоти шу жиҳатдан ҳам қимматлики, бу илмий иш фақат амалий синтактик тадқиқот даражасида қолиб кетмайди, балки синтактика билан мантиқийлик боғлиқлигининг ўрни-ўрни билан ёритилишидир.

Муаллиф ёйиқ эга, мураккаб эга, ёйиқ аниқловчи, содда кесим, таркибли кесим, ёйиқ кесим, ёйиқ тўлдирувчи каби атамаларни қўллаганда ва уларни илмий истифодада олиб кирганда, мавжуд дарслик ва қўлланмаларда кўрсатилганидек, фақат унинг таркибига, шакл томонида эътибор бермай, балки ўша бўлак ифодалаган мазмунини биринчи ўринга қўяди. Бундай ҳолда синтактик алоқанинг маъно ва мазмун муносабатларини таҳлил қилишда бундан кейин антаъвий доирадан чиқиш кераклиги англашилади.

С. Аширбоев Навоийнинг насрий асарларидаги содда гап бўлакларини таҳлил ва тадқиқ қилар экан, қийёлаш усулидан фойдаланиб, Бобурнинг «Бобурнома»сидаги содда гапларга солиштирди ва шу йўл билан Навоийда қўллаган содда гапларнинг мавқеини, ўзига хос томонларини очига ҳаракат қилади. Зотан, ҳар бир нарсанинг моҳияти қийёлашда очилади.

Умуман, мазкур масала ўзбек тилишунослида муҳим тадқиқотлардан бири ҳисобланади, ўзбек тили тарихи соҳасида кейинги йиллардаги салмоқли ишлардан бири сифатида муҳим қўлланма бўлиб қолади.

Сабохон ҲАМРОҚУЛОВА,
Насимхон РАҲМОНОВ,
Муҳаммаджон АҲМЕДОВ

ИМОН, ЭЪТИҚОДИНГ БУТУН БЎЛСИН

Шарқона ҳаёга, шарқона ибоба, ҳамияту инсофга, имону эътиқодга қай вақтдан бошлаб дарз кетди? Мусулмон бандасининг илкидаги бундай бетимсол бойликларга қай бир шайтон, қай пайтда ғаддор панжасини чўзди экан?! Бундан роппа-роса 60—70 йиллар бурун бегонага тўпигини ҳам кўрсатмаган шарқ аёллари бугун ярим ялонғоч, қирқта кокили соллона-соллона тавонини ўпадиган жононлар калта соч. Бошқа яна қанча-қанча қусурлар, ғайри одатлар уларга йўлдош. Нима бўлаётир сенга, она Шарқ? Қачон йўлдош бўлди сенга бу сариқ иблис — Шайтону Лайини? Мен энди қай сўз билан уни ланатлайин. Ўтмишни қўмсаётганим йўқ, паранжини ҳавас қилмаяман. Фақатгина шарқ аёлига яратгандан ҳаё, ибо, инсоф, имон-эътиқод тилаяпман холос.

Ҳаёлларга чўмаман, изтироб чекаман. Яна қандай кўргиликлар, жабру жафолар, кўзга кўринмас, сувга чўкмас, ўтда ёнмас балолар кезиниб юрипти Шарқ осмонида. Улур бобоколониимиз Ибн Сино руҳи ёр бўлиб, янги бало-қазо, йигирманчи аср вабоси, давосиз дард — СПИД шарқ аёлининг илкидан тутмаган бўлсин, дейман куйиниб.

Азиз юртдошлар, илтижо қиламан ҳар бирингиз, эркагу аёл, ёшу қари юртимизга келиб кетгучи яхши-ёмон меҳмону келгиндига бағрингизни унча кенг очаверманг. Хусусан азим шаҳар, шарқ дарвозаси, гўзал Тошкентга иттифоқ шаҳарларидан, ҳатто чет эллардан юзлаб, минглаб одамлар ҳар куни келиб-кечиб туришибди. Уларнинг орасида соғи ҳам, носоғи ҳам топилади. Шундай экан, эҳтиёт бўлинг, азизлар! Азиз дўғоналар!..

Ана шундай мулоҳаза ва ташвишларга ғарқ бўлиб Тошкент шаҳридаги қайноқ нуқта — талабалар шаҳарчасига йўл олдим. Ҳар ҳолда бу шаҳарчада чет эллик талабалар, аспирантлар, кўпроқ истиқомат қилади. СПИД вирусларини ташувчилар эса асосан чет эллардан ташриф бузурвчилар деб тан олинмоқда. Хўш, шаҳарчадаги 32-касаликни аниқлаб даволовчи муассаса (поликлиника) ходимлари бу борада қандай ишларни амалга оширмоқдалар.

Шифо масканининг юқумли касалликлар бўйича табиби Дилдора Ирисмухамедова билан шу хусусда суҳбатлашдик:

— Дилдора опа, СПИД билан хасталаниш қай йўсинда бошланади? У қандай ҳолатда юқиши мумкин?

— Бу хасталикнинг вируслари инсон танасига қон орқали тар-

қалади. Чамаси бир ойлар хасталикнинг биринчи даври ҳисобланади. Кейин иккинчи даври гриппга ўхшаш тарзда кечади. У соғлом кишига уч хил йўл билан юқиши мумкин. Жумладан жинсий алоқа қилганда, қон орқали, қон қуйиш пайтида ёки укол қилганда шприц ва игна орқали ўтади. Очигини айтганда, енгил-елпи ҳаёт кечирувчилар, тасодифий кишилар (талабалар шаҳарчаси ҳудудида кўпинча чет эллик студентлар, чет элга бориб келганлар) билан жинсий алоқада бўлиши натижасида СПИДни ўзларига оладилар ва бошқаларга «совга» қиладилар. Бу касалликнинг тарқалишида гомосексуалистларнинг ҳам ҳиссаси катта.

— СПИД тўппа-тўғри ўлимга олиб борадими ёки бемор бирор касаллик билан оғриб кейин тўзаладими? У қандай кечади? — У кишида ўпка яллиғланиши, хатарли ўсмалар ривожланиши миянинг жароҳатланишига шароит яратади. Биринчидан, беморнинг лимфа безлари шишади (томоқ, қўлтиқ ости, бўйиндаги безлар), иккинчидан, доим иссиғи чиқиб юради, ичкерма бўлиши мумкин, тез-тез қўнғили айниди. Бу, бир жиҳатдан, зотилтамга ҳам ўхшаб кетади. Ҳеч қандай дори-дармон таъсир қилмайди. Организм турли инфекцияга қарши кураша олмай қолади. Ўпканинг яллиғланиши, турли ўсмаларнинг ривожланиши, миянинг жароҳатланиши учун шароит яратади. Бемор озиб-тўзиб кетади, бу киши ҳаётининг тугашига олиб келади.

— Студентлар шаҳарчасига келиб кетувчилар кўп. Шу сабабли бу касаллик билан оғриган беморлар сизларда рўйхатга олинганми?

— Ҳа, эфипиялик бир талабадан вирус топилди, у ўз юртига жўнатиб юборилди. Лекин мен бу билан бизнинг ҳудудда СПИД билан оғриган бошқа киши йўқ, деб айтаолмайман. Сабаби, диспансердан қочиб юрган қанча чет эллик ва шу ерлик кишилар бор, бўлиши мумкин. Улар тезда инсофга келиб, ҳузуримизга келишлари лозим. Биз ҳам қараб турганимиз йўқ. Чет элликлар ва ўқишга келган хорижий студентларни, хорижга бориб келган кишиларни зудлик билан кўридан ўтказамиз. Бу тadbир йилда икки марта амалга оширилади. Ташвиқот ишларини авж олдириш лозим. Кўпгина ётоқхоналарга тасвирлар осамиз. Толиб ўқишга бориш ва қайтиш вақтида ҳар куни ҳеч бўлмаганда икки марта кўради-ку ўша рангли тасвирларни. Ундан кейин диспансер кўригини ҳар ойда ёки

ҳар уч ойда ўтказиб туриш керак. Биз кўпроқ эмлаш масаласида қийналамиз.

— Ишлаш учун шароитлар етарлими? СПИДни текширишлар олиб бориш учун алоҳида хоналар ажратилганми?

— Махсус текширув учун алоҳида хона ажратилган. Лекин, барибир хоналар етишмайди. Қон олинadиган хонада дори-дармонларга тўла совутгич туради. Кичкина артиш, ювиш бинтлари етишмайди. Мана, ўзингиз қаранг, қандай қилиб бу хонада текширилган бемордан кейин бошқа бировга юқмайди, деб кафолат бера оламан. Марказдаги каби бизнинг хонамизни ҳам яхшилаб жиҳозлаб, тартибга солиб берилса, мақсадга мувофиқ

бўлур эди. Иккинчидан, кўпгина кишилар маъсулиятни ҳис қилмаган ҳолда диспансер кўригидан ўтмай қочиб юрибди. Биз уларни ахтариб юрамиз, ётоқхоналарда ташвиқот ишлари қўчайтирилиши шарт. СПИДнинг олдини олиш учун ҳар бир эркак ва аёл шу касалликнинг келиб чиқиш сабаблари ва оқибатларини англаб етиши, шунга яраша иш тутиши лозим.

Огоҳ бўлинг, СПИД эшик ҳатламоқда... Тиловат қиламан, ёлвориб сўрайман, мусулмон бандасининг илкни имону эътиқод, инсофу адолат ҳеч қачон тарк этмасин.

Суҳбатдош Саодат ҲАКИМОВА,
ТошДД талабаси

Чияли бозорида ҳамма нарса топилади...

Суратқаш Р. Нурибоев

Ғаштлардадир Мажнун излари

Алишер Навоий ўз салафлари Низомий Ганжавий ва Хусрав Деҳлавий ёзган «Лайли ва Мажнун» дoston анъаналарини туркий тилда давом эттирар экан, унга ўзгача ёндошди: дoston воқеаларини ўз она юрти заминига кўчирди. Асарда тасвирланган табиат манзаралари, мева, ўсимлик, уй-рўзгор, ҳайвонот оламига оид жуда кўп сўзларни она юртидан излади. Дostonда тасвирланган турли расм-русумларни она халқидан олди.

Бизнинг «Лайли ва Мажнун» дostonи бўйича астойдил кузатишларимиз, асарда тасвирланган воқеалар, ҳодисалар, расм-русумлар жанубий Ўзбекистон билан боғлиқ, деган фикрга олиб келди. Ушбу маълумотномада ҳурматли муштарийларга шу ҳақда ҳикоя қилмоқчимиз. Маълумки, дostonдаги воқалар арабларнинг хай қабилиси орасида бўлиб ўтади. Араб қабилаларини Алишер Навоий Хиротдан Самарқандга ўқишга бораётганида ва қайтаётганида Қашқадарё, Сурхондарё ҳудудларидан ўтадиган йўлларида кўрган, улар билан муомалада бўлган. Ўзбек совет қомусининг кўрсатишича, бу элат Қашқадарё вилоятининг Қарши, Бешкент, Косон ҳудудларида яшайди. Улар шунингдек Женов қишлоғи атрофида истиқомат қиладилар. Ҳозир бу ерда совет араблари миллий-маданий маркази ишлаб турибди.

Бу қабила Алишер Навоий асарларида кўп учрайди. Жумладан, «Фавоид-ул-кибар» девонидида «ж» ҳарфларга келтирилган ғазаллар таркибиди:

Навоий, уста мазохирда
чеҳраи мақсуд,
Араб ва гар чигатой, йўқса
туркману халаж.

«Ғаройиб-ус-сиғар»да «б» ҳарфи ичидаги ғазалларда:

Зинда дил Мажнуннинг йлмиш
кўнгли чун Лайлига ҳай,
Бас не осиг они қайдин
қовламоғлиг, эй араб.

Қисқаси, Алишер Навоий араб қабилиси ҳақида ёзар экан, уни қаердандир изламади, бевосита ўзи юрган карвон йўлларида кўрган-билганларига таянди.

«Лайли ва Мажнун»даги воқеалар жанубий Ўзбекистон ҳудудларида бўлганлигини исботловчи далиллардан яна бири дostonда тасвирланган никоҳ маросимидир. Унда кеч

ган ҳолатлар ўзбек қипчоқларининг тўйини эслатади. Шоир «Лайли ва Мажнун»да Ибн Салом ва Лайли никоҳини қуйидагича тасвирлайди:

Ҳам Ибни Салом иттифоқи,
Соз айлади уйланур яроқи.
Ҳар неки керак қилиб муруттаб,
Лайли ҳашамага сурди марқаб.
Чиктилар алар дағи топиб ком,
Бердилар анга уй ичра ором.
Хайлини дағи тушурдилар бот,
Базм ичра қадаҳ кетурдилар бот.
Ул навки расм эрур зиёфат,
Айлаб анга доғи кўп изоҳат.
Айш айладилар неча туну кун,
Ким не кунни майсиз эрди, не тун.
Чун бўлди маҳалки ақди тазвиж,
Бергай бу нишод ишига тарвиж.
Бўлмиш эди соат ихтиёри,
Жамъ ўлди қабиоа аҳли бори.
Тил чекти хатиби ҳарзапайванд,
Ақд ичра куёвни айлади банд.
Чун топди никоҳ иши саранжом,
Лайли ҳарамига урдилар гом.
Ким майл этибон туман жафога,
Бергайлар ул ойни аждаҳога.
Ер илги чу илгиза ёвушти,
Мускинга ғариб қисса тушти.

Ушбу парчадан кўриниб турибдики, никоҳ тўйи қондасига биноан, Ибн Салом, яъни куёв тараф вакиллари Лайли, яъни келинникига борадилар. Бу ерда бир неча кун давомида базм бўлади. Сўнгра куёв қавмлари иштирокида хатиб (никоҳ ўқувчи) келин ва куёвни никоҳлайди. Никоҳдан сўнгра Ибн Салом, Лайли ҳарамига йўл олади. Ҳарамда Ибн Салом Лайлига қўлини яқинлаштирганда юраги уриб, касал бўлиб қолади.

Бу ерда тасвирланган никоҳ тўйини ҳозирги ўзбек тўйлари билан солиштириш шуни кўрсатадики, у Қашқа ва Сурхон водийларидаги қипчоқ ўзбекларининг никоҳ тўйини эслатади. Бу ҳудудларда яшовчи қипчоқ ўзбекларининг никоҳ тўйлари ҳам юқорида тасвирланганга ўхшаш қизнинг уйида бўлади. Куёв тараф вакиллари: қавм оқсоқоллари, қариндош-уруғлар келин уйига борадилар. Никоҳ ҳам имом тарафидан келиннинг уйида ўқилади. Имом никоҳ ўқиб бўлгач, дostonда тасвирлангандек келин ва куёв чимилдиқ ичига ўтадилар.

Дostonдаги расм-русумларга эътибор берилса, улар ҳам Ўзбекистон жанубига хос одатлардир. Масалан, уйланиш, никоҳ маросимида куёв олдига тўққиз табақда тўққиз хил овқат қўйилиши фикримизнинг далилидир.

Тўққиз табақ ибораси «Лайли ва Мажнун» дostonида Мажнун билан Навфал қизининг никоҳ кечасига бағишланган бўлимида учрайди:

Ой бирла куёвини айлади ақд,
Боши узра сочдилар басе нақд.
Чун меҳр келин киби ёшунди,
Тун ерга куёв киби юкунди.
Гардун кўрубон бу иш мувофиқ,
Келтирди тўқуз табақда сочқ.

Бу ердаги тўққиз табақ ибораси асосида қадимда куёвнинг келин уйига борганда унинг олдида қўйиладиган тўққиз хил совғаси назарда тутилмоқда. Бу одат ҳозир ҳам Қашқадарё, Сурхондарёдаги тўйларида бор. Бу ердаги тўйларида шу кеча-кундузда ҳам куёв олдида тўққиз товоқда тўққиз хил овқат келтирилади: 1. ширбиринч; 2. моёк (туҳум); 3. ғилвинди; 4. холвайтар; 5. қарижилик (ошиқли илик); 6. наввот; 7. калла-пойча; 8 қат патир; 9 қатлама.

Дostonдаги табиат манзаралари, жумладан саҳро ва дашт тасвири айнан Ўзбекистон жанубини эслатади:

Ҳар хайлки рафъ этиб надамни,
Саҳро сари қўйсалар қадамни.
Чун азми шароби ноб этарлар,
Жайрон қўзисин кабоб этарлар. (646)

Тинмай югуриб қуюн тағидин,
Қум узра аёғи қуймағидин. (2366)

Дашт узра югурди бесару пой,
Ғаҳ тортиб ҳўю, ғаҳ чекиб вой. (3096)

Дашт узра бириси қолди ёлғуз,
Қўйди бириси қабилага юз. (3566)

Асарда қаламга олинган ўсимлик дунёсига оид сўзлар асосан Қашқа ва Сурхон воҳаларида ўсади. Биз улардан айримларини келтирамиз:

Қўзикаулоқ:

Меҳр устади чун ҳамал фароғи,
Дашт узра бутар қўзи қулоғи. (606)

Жавшан:
Марз узра кияр себарга жавшан,
Шашпар кўгарур бошига савсан. (626)

Асарда учровчи бағри қаро қуши фақат Қашқадарё ва Сурхондарёга хос:

Чун барги тушарга майл қилди,
Бағри қаро дашт уза ёйилди.
Дашт узракси сайр ўлур сабога,
Бағри қаролар учар ҳавога. (626)

Мисоллар дostonнинг 1958 йил ЎзССР Давлат бадиий адабиёт нашриёти нашридан олинди.

Шевашунос олим Болта Жўраев маълумотларига қараганда, юқори Қашқадарёда бойқушни бум, бум қуш деб атайдилар. Бу сўз «Лайли ва Мажнун» достонига ҳам хос:

*Ҳам чўғз қўнуб қўлида ғустох,
Ҳам бум бошига суртубон шох. (2866)*

Достонда учрайдиган ўй-рўзгор асбобларидан бири осмоқ (қозон осиб қўйиладиган асбоб)дир:

*Осмоқдин онинг қозони тушмай,
Тун-кун ўти ўчғали ёвушмайш (306)*

Бу сўз ҳам Ўзбекистон жанубидаги шеваларга хос. Ҳозир маҳаллий аҳоли қаймоқ қилиш учун қосани осиб қўядиган асбобга нисбатан ишлатишади:

Дастаси синган кўзани Қашқадарёда мўнду дейишади. Алишер Навоий достонда худди шу сўзни ишлатади

*Дема бу силаҳни хайли ҳинду,
Чин дашти кийикларига мўнду. (446)*

Хотин-қизларнинг безанишида керак бўлувчи нараса ўзбек тилида ўсма дейилади. Ўзбекистон жанубидаги шеваларда у вўсма деб аталади.

Худди шу ҳолни «Лайли ва Мажнун»да кўрамыз:

*Машшоти қилурда вўсмани пок,
Қошингиму айламас гириҳнок? (2726)*

Достон тилидаги диққатга сазовор нарсалардан бири шуки, асар тилидаги жуда кўп сўзлар жанубий Ўзбекистон шеваларида ҳозир ҳам ишлатилади. Биз улардан айримларини келтирамыз.

том — девор

«Лайли ва Мажнун»да Мажнуннинг даштда девонавор бўлиб юришига бағишланган лавҳада унинг вайронадаги хатти-ҳаракати шундай баён қилинади:

*Хушроқ бузғ анга хонумондин,
Лекин ўзи кўп бузғроқ ондин.
Ошуфталиги гумондин ортуғ,
Не келса, гумонга ондин ортуғ.
Гоҳи тутуб ўлтурур эди мўр,
Гоҳ туфроқ ила ясар эди гўр.
Гоҳ шугли кесак тоширға тағжил,
Ясар эди ул кесак била мил.
Гоҳ сочар эди бошига туфроғ,
Гоҳ тиш била олур эди тирноғ.
Гоҳ томга қўнуб минар эди чўст,
Ҳар сори аёғларин этиб руст.*

Ушбу парча Амин Умарий ва Ҳусайнзода тарафидан насрий қуйидагича изоҳланган: Мажнун учун бу вайрона ер, хонумондан ҳам яхшироқ эди, лекин ўзи бу вайронадан ҳам хароброқ эди. Унинг кайғу ва аламлари ҳаддан ташқари, ақлга сигмас даражада кўп эди. Гоҳи чумолилар тутиб ва гоҳи тупроқдан гўрлар ясаб ўтирарди. Гоҳи шошилиб кесак ташиш билан машғул бўлар ва у кесаклардан тепаликлар ясашга уринар эди. Гоҳ бошига тупроқ сочар ва гоҳ тишлари билан тирноқ олар эди. Гоҳ оёқларини дадил кўтариб, ихчамлик билан деворга минар эди.

Насрий изоҳдан кўриниб турибдики, бу шеърий парчадаги том сўзи девор маъносига ишлатилган. Ҳозирги ўзбек шеваларини ўрганиш шунини кўрсатадики, бу сўз Қашқадарё вилояти, Баҳористон туманидаги Помук қишлоғида ҳозир ҳам ишлатилар экан. Бу қишлоқ аҳолиси ҳақиқатан ҳам том сўзи ўрнида девор калимасини ишлатадилар. Помук тепасига жойлашган Ниязхон қишлоғида Қирмиз том деган жой бор. Бу ердаги девор кизғиш лойдан ясалгани, қурилгани учун уни маҳаллий аҳоли шундай атайди.

Шу манзил вакиллари ўртаси нураб, айрига ўхшаб қолган эски деворни «Айритом» деб айтишади. Ўзбекистон тарихига оид адабиётларда кўп учрайдиган Айритом топоними эҳтимол шу атама билан алоқадордир.

иттик — ўткир:

*Итик қилич истаб эл ҳалоки,
Бош қирқар учун кечукки поки. (2086)*

қўл — тоғ йўли:

*Тоғдин кўнуб айлади қўйи майл,
Ҳар қўлга тўқуб сиришқидин сайл. (3746)*

жўқ-йўқ:

*Олингда не сўз де олғамен жўқ,
Гар бўлса, жавобим ул дағи йўқ. (2966)*

жоруб — сўпурғи:

*Гисуки бўлуб йўлуга жоруб,
Оламга сочиб губору ошуб. (3146)*

бигламоқ — сўймоқ:

*Ўз қатлини айламиш эди биг,
Пинҳон қилиб эрди захрлик тиг. (3406)*

кирпик — киприк:

*Кўз қўйди тобони узра йиглаб,
Ўйготғали кирпики қичиглаб (4106)*

иттурмак — йўқотмоқ:

*Яъни итуруб ҳазонда бўғи,
Гул бирла бинафша, сабза доғи. (4026)*

жўлида — йўлида:

*Ул гоҳ мунга аён қилиб дард,
Жўлида сочидин оритиб гард. (3506)*

Хуллас «Лайли ва Мажнун» тили бўйича кузатишлар асардаги воқеалар шоирнинг она замини Ўзбекистон жанубида бўлиб ўтганлигини кўрсатади. Шоир ўз асарига ҳаётий материални ана шу она юртидан олган. Зеро бунинг ҳеч таажубланадиган жойи йўқ. Чунки шоирнинг ўзи ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида яшаётган барлослар уруғидан чиққан. Табиийки у ота-она юртини севган, эъозлаган, шунинг учун ўз асарларида бу юрт табиятини ажиб бир тарзда тасвирлаган.

Эргаш УМАРОВ

Жума ШОМАТ

Дилбар қиз

(ИГНАДА ЕЗИЛГАН ШЕЪР)

Сенга айтиб кўнглимни бир очолмайман, дилбар қиз,
Хаёлларинг оғушидан қочолмайман, дилбар қиз.

Юрагимни ўртамоқда севги муаммолари,
Кўмагингиз асло уни ечолмайман, дилбар қиз.

Элга хизмат қилсам-да мен сенсиз билдим, дилором,
Ўз ишимдан катта зафар қучолмайман, дилбар қиз.

Умидворинг бўлиб тушдим гўзал ишқинг йўлига,
Йўл бошига чиқмасдан мен қололмайман, дилбар қиз.

Сенга умрин бахш этибдур зоринг, Жума ўргилиб,
То тирикман бу аҳдимдан кечолмайман, дилбар қиз.

Бахтиёрлик.

Сураткаш Е. Хўжамбердиев

«Мозийга қайтиб иш кўриш» хайрли», деб ёзганлар улуг адиб Абдулла Қодирий. Зеро, мозийни ўрганиш ёруғ истиқболга адашмай бориш имконини яратади. Буюк донишманд Мирзо Улугбекнинг номи мангу барҳаёт. Ҳазрат умрини, илмини, бошлаган ишларини барҳаёт авлодлар ўз фаолиятларида давом эттиратирлар. Кўплаб шеърлари достонларда, киссага романларда Улугбекнинг умр шами порлаб турибди.

Олмон ёзувчиси Отто Эмерслебен ўзининг «Зижи Гўрагоний» киссасини яратиб, хорижа Улугбек номини оламга ёйганлиги қувончли ҳодиса бўлди. Биз адабни ҳақли равишда бобоколониимиз ҳаётидан кичик бир парчани бўлса-да бадий инкишоф этган хорижий ижодкорларнинг илк қалдирғочи, деб айта оламиз.

Олмониянинг Грайфсвалд шаҳрида яшаб ижод қилаётган Эмерслебен қатор асарларида турли минтақалардаги жугрофий кашфиётлар ёки тарихий шахслар ҳақида ҳикоя қилинади.

Ёзувчининг Урта Осиё тарихига оид «Зижи Гўрагоний», «Улим минораси», «Шамолдаги Ялов каби» киссалари 1976—1977 йилларда «Нойес Лебен» нашриётида алоҳида ҳолда чоп этилиб, кейинчалик адибнинг 1985 ва 1987 йилларда нашр этилган сайланма китобларига ҳам киритилган. «Улим минораси» ва «Шамолдаги Ялов каби» киссаларида 1238 йил Вухорда бўлган халқ кўзғолони ҳамда унинг бошлиги Маҳмуд Торобий ҳақида ҳикоя қилинса, «Зижи Гўрагоний» киссасида улуг аллома Мирзо Улугбек ҳаётининг сўнгги кунлари қаламга олинган.

Этиборга молик жойи шундаки, адиб «Зижи Гўрагоний» асарини яратар экан, ўзи билими ёки билмасдан Одил Ёқубов «панжасига панжа» урган. Чунончи «Зижи Гўрагоний» киссасида ҳам воқеалар қурилиши «Улугбек хазинаси» романидаги каби ўткир драматизм асосига қурилган бўлиб, Мирзо Улугбек ҳаётининг энг қалтис фожиавий нуқталари, унинг бебаҳо асари «Зиж»ни ақли қосир гурмоҳлар чангалидан омон сақлаб қолиш учун садоқатли кишилар томонидан қилинган сўйиш-ҳаракатлар кескин воқеалар уйғунлигида тасвирланади. Тўғри, олмон ёзувчининг асарида фақат бир китобни асраб қолиш хусусида гап бориб, бунда асосий қаҳрамон Муҳаммад Хусрав бўлса, Одил Ёқубовнинг романида бутун бошли кутубхона тақдир ирилтилиб, Али Қўшчи образи асар марказида туради. Шунинг ўзиёқ ҳар иккала асарнинг рамазий ўхшаш жиҳатлари мавжудлигидан далолат беради.

Аммо биз Эмерслебеннинг «Зижи Гўрагоний» киссасини ўзбек тарихий романчилигида ҳодиса деб саналиб дунёнинг кўп-бад тилларида таржима қилинган Одил Ёқубовнинг «Улугбек хазинаси» романига тенглаштириш эмасми. Зеро, ҳар иккала асарнинг мавзу ва гоёсида умумий муштаракликлар мавжуд бўлса-да, бироқ уларда воқеалар қурилишида, тасвир кўламида катта фарқ ётади.

Биз, олмон ёзувчиси асарини

ЎЧМАС ЮЛДУЗ ШУЪЛАСИ

Улугбек тижсоли олмон
адабиётда

ёзишдан олдин «Улугбек хазинаси» романи билан таниш бўлган, деган фикрдан ҳам йироқмиз. Чунки, «Улугбек хазинаси» 1974 йилда нашр этилиб, 1983 йилда олмон тилига ўтирилган. «Зижи Гўрагоний» киссаси 1976 йилда чоп этилган. Демак, иккала ёзувчи ҳам бир вақтда бир хил мавзуга қўл уришган.

Албатта, ёзувчини ўша мавзуга мурожаат этишга ундаган нарса, ёзувчи нияти асарнинг яратилишидаги муҳим омиллардан саналади. Одил Ёқубов дастлаб ушбу мавзуда кисса ёзишни режалаштиради. Зарур тарихий манбаларни ўрганиб, сўнгга Самарқандга борган адиб Гўри Амир, Улугбек мадрасаларида тарих изларини излайди, мозийга қўлоқ тутайди. Инчунун, бир неча бор Қўҳак тепалигидаги Улугбек расадхонасининг вайроналарида бўлганида, доимо уни «Улугбек образи — унинг юзи, кўзлари, имо-ишоралари ҳаёлидан кетмай таъкиб» этади. Адиб бу ерда қийнаган саволларга жавоб излайди. У кисса ёзиш фикридан воз кечиб, йirik тарихий роман устида иш бошлайди.

О. Эмерслебеннинг ҳам ижодида хос характерли хусусиятлардан бири шундаки, у ҳам фақат манбаларга таяниб қолмасдан, балки асар «хом ашёси»ни тайёрлаш жараёнида воқеалар кечган жойлар билан бориб танишади. Ёзувчи 1971 йил Ўзбекистонга қилган илк сафари чоғида (у иккинчи бор 1977 йилда келади) Самарқандда бўлиб, қадимий обидаларни кўздан кечиради. Айниқса, расадхона қолдиқлари унда чуқур таасурот қолдиради ва Улугбек ҳақида бирор нарса ёзиш нияти пайдо бўлади. «Ушанда Самарқандда бўлиб, расадхона харобаларини бориб кўрдим ва касбим физик бўлгани учунми, буюк мунажжимнинг тақдир ҳаёлими бутунлай банд этди», дейди ёзувчи.

О. Эмерслебен Ватанига қайтганидан сўнг шарқшуносликка оид манбаларни ўрганади, ҳатто 1901 йилда Макс Хеннинг томонидан олмон тилига ўтирилиб нашр қилинган «Куръон» дан ҳам фойдаланганини таъкидлайди. Кисса Мирзо Улугбекнинг Самарқанддан қувғин қилиниб, Муҳаммад Хусрав ҳамроҳлигида ҳаж сафарига жўнаши билан бошланади. Йўлда уларнинг орқаларидан чопар қувиб этади-да, яқиндаги бир кишлоққа қўниш-

лари кераклигини айтади. Бу кишлоқда Аббоснинг одамлари Улугбек ва унинг ҳамроҳларини хибса оладилар. Улугбек бир амаллаб Муҳаммад Хусравга Самарқандга қочишини ва юлдузлар китоби «Зижи»ни ғанимлари қўлидан сақлаб қолишини васият қилади.

Улугбек қатл этилгандан сўнг Муҳаммад Хусрав хизматкори Маҳмуд билан Самарқандга қайтиб келади. Лекин соқчилар уларни расадхонага яқин йўлатмайдилар. Шунда Маҳмуд расадхонага олиб борадиган ер ости йўли ҳақида эслатади. Иккаласи кўп машаққатлар билан лаҳим орқали расадхонага киришади ва у ерда Али Қўшчининг юз берган фожиадан хабардор қилиб, устоз васиятини айтадилар. Хуллас, асар эзгулик йўлида бел боғлаб, маърифат машъалини баланд кўтарган Улугбекка садоқатли кишиларнинг ғалабаси билан тугайди. «Зиж» Самарқанддан олиб чиқиб кетилади.

Умуман олганда, тарихий мавзуда асар ёзишнинг ўзига хос мураккабликлари мавжуд. Улар ичида энг машаққатлиси ва айна пайтда энг қимматлиси, узоқ ўтмиш ҳужжатлари бўлакларидан ўша давр руҳини яратишдир. Айниқса, бошқа бир халқ тарихи ҳақида бадий асар ёзиш учун фақат тарихий манбаларни ўрганиш камлик қилади. Бу ерда ёзувчидан мазкур халқ урф-одатлари, диний эътиқодлари, келиб чиқиши улар руҳиятидаги миллий ўзига хос хусусиятлар қирралари билан маълум даражада таниш бўлишини талаб қилади. Ёзувчи бу борада ҳам муайян тушунчага эга эканлигини кўрсата олган.

Отто Эмерслебен тарихий фактларини бадий тўқима, ҳаёлий тафсилотлар билан уйғунлаштириб, буюк аллома қалбидаги огриқни, уни ўртаётган изтиробларни англашга интилади. натижада қаҳрамон ботиний дунёсидаги ўзгаришлар унинг зоҳирий кўринишида ўз аксини топаган. «Самарқанддан бирор фарсах узоқлашганларидан сўнг Улугбек тепалик устида ўзини қўриқлаб келётган кичкина тўдага биринчи бор тўхташни амр қилди.

— Юртимиз билан хайрлашиш пайти келди, ҳожим, ким билди, шахримиз бирла яна дийдор кўришиш насиб этармикан.

— Кимки оллоҳга инонса,

анинг қалбига эзгулик йўл кўрсатур, давлатпаноҳ, зеро тангри ҳар нарсадан воқифдур!

Ҳожидан Муҳаммад Хусрав Улугбекнинг ёнига келди. У отининг жиловини қалта ушлаб олганди. Бир силташ билан бегоҳат типирчилаётган отни тинчлантирди ва Улугбекнинг ён томонидан озгин кўринган қиёфасига, бир тутам қора чўққи соқолига, кирғи бурнига қўз ташлади. Унинг ҳаракатидаги хотиржамлик чекинган, кўзларининг четигади ажинлар асабий титрар эди.

...Ҳожидан Улугбекдан кўзини узмай, унинг тепалик сўнгига келганича, воҳадаги шахарга қараб, ўз шахрига қараб қўлоқ ёганини кўриб турди. Улугбек гўё охириги маротаба шахарни кучиб олмоқчидек эди.

— Самарқанд!..»

Бу буюк инсоннинг чўнг изтироби, қалб қатидан сизиб чиққан мунгли нидоси. Унинг бирдан-бир орузси яна Самарқандга қайтиб келиш, қолган умрини илм-фанга бағишлаш эди. Аммо Улугбек ёвуз кучлар, қора гуруҳлар томонидан ўз тақдир хунхўр Аббос қўлига топиширилгандан беҳабар эди. Ҳатто пушти камаридан бўлган фарзанди Абдуллатифни, бу қадар қабиҳликка бориб, разилона ишга йўл қўяди, деб ўйламаганди. Уни йўл четигади кишлоққа алдаб олиб кетаётганларида, ширин туйғуллар оғушида болалик йилларини хотирлайди, бобоси Амир Темурни эсга олади, ўғли Абдуллатиф билан учрашиш истаги пайдо бўлади.

«Улугбекнинг кўнгли меҳр-шафқат, мурувват туйғуларига тўлди. Абдуллатифни кўриши шарт, у шунчалар иштиёқманд бўлган салтанат энди қанчалар шодмонлигу, қанчалар ташвиш келтирди экан. Лекин ўғлини йўлдан қайтариш нияти йўқ. Уни фақат бир ўй эзарди. Маккаю Мадинадан Самарқандга, ўзининг юлдузлар жадалига, расадхонасига қайта олармикан?!».

Афсус, улуг инсон ниятлари саробга айланади. Давр зиддиятлари, жаҳолат ботқоғи уни ўз қомига тортиди. Лекин у ҳаётнинг энг фожиавий дақиқаларида ҳам буюклигича қолади, ғанимларидан шафқат талаб ялнммайди. Улугбекнинг танг ҳолатда совуққонлик билан ҳаракат қилиши, умрининг сўнгги лаҳзаларида ҳам бебаҳо асари — «Зиж» ҳақида қайғуриши уни мутафаккир инсон, фидойи олим сифатидан китобхон кўз ўнгига намоён қилади.

Асарда қатор ютуқлар билан бирга тарихга зид яратилган ўринлар ҳам мавжуд. Жумладан, киссаддаги Хўжа Аҳрор образи. «Улугбек хазинаси» романидаги сингари Эмерслебен ҳам ўз асарида Хўжа Аҳрор Мирзо Улугбек ўлимига дахлдор этиб тасвирлайди. Бу ҳатодир.

Тарихий тараққиёти, маданий ривожги бир-биридан кескин фарқ қиладиган бошқа бир халқ ўтмиши ҳақида асар битиш осон иш эмас. Одатда бунга жасоратга тенглаштирилади. Жасорат кўрсатишга ҳар ким ҳам журъат эта олмайдиган.

Мавлон ЖОВБЎРИЕВ,
илмий ҳодим

ҚУРБОНИ

Уша окшом Тохиржоннинг хонадонига Бекободдан сингиллари меҳмонга келишган эди. Меҳмонлар билан суҳбат анча маҳалгача чўзилди. У сингилларини анча йиллардан буён кўрмагани учун улар билан юрак-юракдан дийдорлашди. Тохиржон негандир сингилларидан меҳрини, калбини сира узолмай бокарди. Баъзан шундай бўладики, инсон сўнги сафарга отланса янада меҳрибон, дилкаш бўлиб қолади.

Суҳбатлари ширингина эди. Шунда кўчада енгил машина устима-уст сигнал берди. Гулчехранинг кўзлари олазирак бўлиб, ўтирган жойида безовталаниб қолди. Сўнг ўрнидан турди-да, бошқа хонага ўтди. Тохиржоннинг ҳам юраги ниманидир сезгандай у ҳам хотинни ўтган хонага борди.

— Гулчехра, сенга нима бўлди? Е тобинг кочиб қолдими? — деди.

Гулчехра кўзларини эрига тикиб, шундай бегона қараш қилдики, Тохиржон шу ёшга кириб бу қадар довдираб қолмаган эди. Хотиннинг кийимлари унинг қалбига нина каби санчилди.

— Лўкиллаб орқамдан чиқингизга бало борми? — деди Гулчехра қаҳр билан.

Бу сўздан Тохиржоннинг баданлари жўнжикиб кетди.

— Нима дединг, яна бир қайтар?! Нега энди мен сенинг орқамдан чиқмаслигим керак? Тушунмайман!..

— Хо-о, тушунмайсиз-а, сиз ҳамма балога тушунасиз.

Арак таъсир қилганиданми, Гулчехра тинмасдан бидирлай бошлади. Тохиржон эса ўзини босди ва хотинини ҳам шунга ундади.

— Гулчехра, ўзингни бос! Ахир, бугун уйда меҳмонлар борку! Юрагингда неки дардлар бўлса, улар кетгандан кейин айтасан. Унгача тишингни тишингга қўйиб тур. Биз ҳеч нарса тўғрисида гаплашмадик, ҳеч нарса бўлгани йўқ тушундингми? Сен меҳмонларни хурсанд қилиб ўтир, мен болаларни кинога обчикиб ўйнатиб келай.

— Болалар ҳеч қачон бормайди. Улар сиздан эмас!

Гулчехранинг бу гапидан сўнг Тохиржон ўзини тутиб туролмади, ранги бўздай оқариб танасини титроқ босди.

— А... Яна бир қайтарчи. — деди Тохиржон азои-бадани титраб.

— Бакирманг менга, — дея дўк урди Гулчехра.

— Шунча йил эрлик қилиб энди... Нега ўша пайтлар шу гапингни айтмадинг. Номус қилдингми?! Агар сенда орият, ифбат бўлганида бунчалар паст кетмас эдинг!

Тохиржон зўрга ўзини тутиб турди. Е раб! Нахот ўз хотини эрни хурмат-иззатини ер билан битта қилса? Бу не кўргилик? Бундан ортик ҳақорат бормикан дунёда? Гулчехранинг бунчалар паст кетишининг сабаби нимада? Еки бир-бирларини севмасмидилар. Улар қачонлардир севишишган, висол онларини орзиқиб кутишган. Нахотки инсон тақдир, мухаббат, севгиси шунчалар ўткинчи бўлиб қолса? Унинг айби нимада? Нега у Гулчехранинг ҳақоратига қолди? У энди топталган йигитлик ориятлари учун аламини нимадан, қимдан олиши керак? Дунёда инсонлар учун бир-бирини алдаб яшашдан ортик бадбахтлик йўқ. Бунга ҳеч ким ҳеч қачон кечирмайди...

Бағри қонга тўлган Тохиржон ошхонага ўтди-да буфетда турган шиша-идишдаги сирка кислотасини ичди. Буни кузатиб турган Гулчехра ҳатто лом-лум демади ҳам. Эрини бу йўлдан қайтариш ўрнига унга зарда билан шундай деди:

— Йигит бўлсанг сўзингдан қайтмай ич-да!

Тохиржон бўлса: Сендек бағри тош аёл билан яшагандан кўра, бу номусдан ўлганим яхши, дея шиша идишини даст кўтарди!..

Дилозорлик, инсоний туйғуларнинг топталиши ҳаммасидан устун келди. Жон талвасаси Тохиржонни анча қийнади. Сингиллари югуриб чиқиди. Гишт қолипдан кўчиб Тохиржон бутун борлик олам, мовий тун осмони, сон-саноксиз юлдузлар, ҳамма-ҳаммаси билан абад хайрлашмоқда эди. Вақт эса ўтган эди. Шунинг учун врачлар ҳам унга ёрдам беролмадилар.

Уни сўнги йўлга кўзлари нурсизланган падари бузрукворни, ғам қаритган онаси, сингиллари, қариндош-уруғлари, кўни-қўшнилари, ёри-биродарлари, кузатишди. Ушанда Гулчехра шунчаки «азали» қийим кийди холос.

— Гулчехранинг хато йўлга тушиб қолганини олдиндан билардик. Аммо инсофга келарми деб юзига солмагандик, — деди ҳамқасабаларидан бири.

— Мен Тохиржонни яхши танир эдим. У Қурилиш ташкилотиде механик бўлиб ишларди. Хуш табиат, меҳнатсевар, яшашга, севишга ишончи юксак йигитлар тоифасидан эди. Аёл макри, фиску фасодга тўлган инсонлар дилозорлиги уни бу ҳаёт бўсағасидан олиб кетди!

Биз ҳозир иқтисодий инқироз ҳақида айюҳаннос солаётимиз. Лекин маънавий таназулимизнинг оғир оқибатларига хали ҳам жиддий қарамаётимиз. Юзлаб онлалар бузилиши, минглаб болалар тирик етим бўлиб қолаётганини сабабларини чуқурроқ

мушоҳада қилмаётимиз. Ҳаётга енгил-елпи қарашлар оқибатида кейинги 15—20 йил ичида нафакат иттифоқимизда, ҳатто жумҳуриятимизда фоҳишалар сони ортиб кетди. Шунинг оқибатида турли хавфли касалликлар, XX асрнинг ўлати бўлмиш СПИД хасталиги тарқалди. У хозирда минг-минг одамларнинг ёстиғини қуритмоқда. Фоҳишалар кўчасига кириб қолган, ўз ёрларини ғафлатда қолдириб пул, қимматбаҳо тақинчоқлар орзу қилиб ўзга эркаклар кўксини китикловчи «аёл»лар талайлашиб қолди. Биз илгарилари уят деб билган фазилатларимиз саробга айланди. Ҳатто 5—9 талаб фарзандларини ташлаб ўзга эркаклар қўйинини кўмсаган аёллар сони кўпаймоқда.

Аёлларимиздан ва қизларимиздан ибод ва ифбат, одамлардан ҳалоллик, поклик, меҳр-оқибат кетса, билингки, замонанинг охир бўлгани шу! Ойла бирлиги жамият бирлиги, ойла тинч бўлса жамият тинч. Одамлар ўртасида меҳр-оқибатга дарз кетса жамиятга дарз кетади. Манишй бузуки аёллар илгарилари каттик таъқибга олинган. Агар фоҳишалар сали кулоққа чалиниб қолса борми, эл уни қопга солиб бигизлаб ўлдирган. Лекин бизда ҳам, чет элларда ҳам фоҳиша аёллар сийловда. Улар учун темирдек жазо бирорта қонунда йўқ. Агар темир қонунлар амалда исботини кўрсатмас экан, уларнинг «бозор»и янада чакқон бўлаверади. Вақти келиб жамият ундан катта зарар кўради.

Мисол учун Сарносиёда иккита Тўполон ва Обизаран дарёлари бор. Ёз маҳаллари бўлгани, дарё бўйларида айши-ишратлар бошланади. Дарё атрофларида минг-минглаб инсонлар истикомат қилишади, ичимлик сувлари ҳам шу дарёлардан. Бунга биров макруҳ деб тан олгиси келмайди. Дарё бўйларида номуносиб ишларга қўл урилиши табиатга, кишлоқ одамларига ҳурматсизлик эмасми?!

Сир эмас, Гулчехрага ўхшаб ўзга эркаклар бағрини қумсаган қиз-жувонларимиз жумҳуриятимизнинг турли бурчакларида иснодди ном орттирмоқдалар. Бундай ҳолни марказ шаҳарларида кўплаб учратаман. Ҳатто ўзлари учун нарх ҳам пичиб қўйишган. Тошкентимизнинг меҳмонхоналари меҳмонхона эмас, ишратхона! Дилозорлик, ойлада эрхотин бир-бирини ҳурмат қилмасди, фоҳишаларнинг илдиз отиши оқибатида бахтсизликлар, тинч оилаларнинг бузилишига, жажжигина гўдакларнинг тирик етим қилиб қўйилишига олиб келмоқда. Хозирга келиб бу каби кўнгилсиз ҳодисалар, янада кўпайиб кетди. Ҳам иқтисодий, ҳам маънавий тушқунликда яшайётган бир пайтимизда юқоридаги қатор исқирт иллатларга тоқат қилиб бўладими?! Бас, шундай экан, ўзлгинизни, чин инсонийликка доғ тушуришдан ўзимизни тияйлик.

Турсун МАҲМАДАЛИЕВ
Сарносиё райони.

ЭКСТРАСЕНС- ЛАР ТАДҚИ- КОТ МАРКА- ЗИДА

Кейинги пайтларда дунё олимлари экстра-сенсларнинг иқтидорларини ўрганишга катта эътибор бермоқдалар. СССР Фанлар академия-

сининг Сибирдаги клиник тажрибалар ўтказиш таъбот марказида ҳам инсон вужудидаги бундай ғайритабиий имкониятларни ўрганишга киришди.

Тадқиқот мақсадида сибирликлар АКШнинг Филадельфия дорилфунунларидан бири билан ҳамкорлики йўлга қўйишган эди. Шартномага кўра, навбатдаги тажриба давомида китъалараро руҳий алоқа кўприги ўтказилди — экстра-сенс оператор Новосибирскдан туриб дунёнинг нариги бурчагига ўз тасаввурини узатди. Бунга қарангки, мазкур узатилган фикрий тасаввур Филадельфияда ўз аксини аниқ топди.

ДАРАХТЛАР ТИЛГА КИРГАНДА

АКАС (Ватан тупроғини кўмсаб): — Ўзга ерларга ҳоким бўлгандан кўра ўз юртинда ўтин бўлсин экан...

АНЖИР (мевасини кўз-кўз қилиб): — Бобомдан бир ривоят эшитгандим. Эмишки, бир косиб дардга чабини қолибди. Учрамаган табии қолмабди, лекин наф топмабди. Шунда шифо истаб ўзга юртларга равона бўлибди. Излаб-излаб зўр бир табиға йўлиқибди. Табиб беморни обдон текшириб, оқ рўмолга доривор ўраб берибди-да дебди:

— Бунни эсон-омон юрtingга қайтгач, наҳорда биттадан, уйқу олтидан биттадан эзгилаб чайнайсан. Худо шифосини берса, қирқ кун деганда касални кўрмагандай бўлиб кетасан.

Бемор ўйга қайтиб келиб рўмолни очиб қараса, оддийгина анжир қоқи эмиш. Ваҳоланки, ўз томорқасида тўрт туп анжир бўлиб, негадир қаровини келтирилмас экан. Косиб шу баҳонада уста богбонлардан маслаҳат олиб, анжирзорни кенгайтирган, кейинроқ бориб эса ўзи ҳатто оз-моз табиблик ҳам қилган экан...

Қиссадан ҳиссам? Аввало, олдингиздан оққан сувени қадрланг, демоқчиман-да.

АНОР (қобилини ёриб): — Қизик, бир анорнинг доналари кўпмикан, ўзбекнинг уруғ-аймоғими?

БЕҲИ васияти: — Пишар бўлсам пишдим. Энди шундайин ейсизларми, ошга босасизларми, қиём ёпасизларми, шарбат қилиб ичасизларми — менга барибир. Фақат уруғларим шу тупроқда қолишини истайман, холос.

ГИЛОС (сирини фоти айлаб): — Тиллоранг тусда етилсам ҳам бўларди аслида. Аммо шу рангни атайлаб танлаганман — одамларга гоҳ-гоҳида қизармоқ ҳам зарурлигини эслатиб турмоқ учун.

ДҲЛАНА (хайратда): — Хўш, тоққа чиқиб, дўлана ҳам единг. Жон койитиб, жононалик ҳам бўлдинг. Яна нега тоғларга тармашасан? Нега яна бўлак жононаларга ўғриқараш қиласан? Е нафс деганлари шунчалар бежировми?

ЕНҒОҚ (насихатомуз): — Биров кимнингдир бошида ёнғоқ чақса, билингки, ҳар иккиси ҳам мағизидан бенасиб қолгай...

ЖИИДА (ўз қадрига йиғлаб): — Нонга зор одам тушига нонжийда кирармиш. Бемор — жилонжийдага зор.

МАЖНУНТОЛ (ширин хаёллар сура бошлаган қизларга): — Бошинг эгик. Елканг қисик. Қўлларинг беҳол. Нигоҳларинг ерга қадалган. Юрайми, юрмайми, деб қадам босасан. Отангни ўйлапсанми шу топда? Е онанг-нимми? Кеннойинг-у яқинда қўшни қишлоққа келин бўлиб тушган сирдош опажонинг хаёлигдан бирров ўтдики ё? Нима қилмоқчисан? Қайга бормоқчисан? Кел, соямга ўтир. Бир пасгина менинг новдаларимни, баргларимни эркалаб ўйна... Хаёлларингни жамлаб ол, қизгина.

НАВНИҲОЛ (атрофга синчиклаб назар соларкан): — Қаерга келиб тушдим? Ери, суви, ҳавоси яхшимикан бу жойларнинг? Одамлари-чи? Улар мени кўкартиришармикан?

ОЛМА (ўйланиб): — Дарахтинг бўшини кўрт ейди, эмиш. Бекор гап — бўш богбоннинг белбоғини кўрт ейди аслида.

ТЕРАК (дурадгорга): — Буванг бувамни, отанг отамни обдон тарашилаган экан. Менинг танамга сен пойтеша урайсан. Лекин ўғлингни ўйламаганинг чакки бўлди-да: ахир, теразордаги охириги дарахт мен эдим-ку...

ТОК (хайрон бўлиб): — Туяқуш — на туя, на қуш экан. Мен-чи? Дарахтманми ё бутаманми?

ТУТ (қариллини тан олиб): — Халқим асрлар бўйи қўйлаб келган қўшиқлар тан-танамга, вужуд-вужудимга сингиб кетган. Уларнинг барини қўлоқ-қўлоғингизга, юрак-юрагингизга қўйишга ҳам қолдираман. Фақат уста мenden жарангдор соз ясаб берса бас.

ЎРИК армони: — Бағзилар мевамизни силкитиб, бошқалари узун хода билан уриб қоқишади. Ҳадеб шунақа қийнайверишмасин, зарблардан новдаларимизни зада қилишавермасин деб дув-дув тўкилиб қўя қоламиз.

ШАФТОЛИ (соддаларча): — Маржондай тизилган меваларим билан ҳаммани лол қолдиргим келганидан шигил ҳосил тугиб қўйяман-да, кейин шохларимга оғирлик қилиб, қирс-қирс синганим-синган.

Дарахтлар дилидагини оққа кўчирувчи: Турғун СОБИТОВ

Розик РҲЗИЕВ

ОШКОРА ЗАМОН БҲЛДИ

Келинг, изҳор этай қалбимни, ошкора замон бўлди, Эсиб янгилаиш субҳи кўнгиллар шодмон бўлди, Яқин ўтмишда иллатлар аёнки беомон бўлди, Лоқайдлик домида гулгунчалар умри хазон бўлди, Адолат бир томон бўлди, разолат бир томон бўлди.

Бағзи худбин, мутақаббир мансабдорликка сайланди, Совуқ ҳар бир нигоҳидан оқар сув музга айланди, Қовоғидан ёғиб қор қанча дўстлар бағри доғланди, Истеъдод шуўласи сўнди, истиқбол йўли боғланди, Қураш тўлкинида эрк излаган ранги сомон бўлди.

Бировни тўғри йўлга бошладим, у билмади ҳаргиз, Юракдан сўйласам-да, тўғри сўз қор қилмади ҳаргиз, Тузатмоқ истадим, ҳеч бир гапимни илмади ҳаргиз, Тузалмоқ қайда дейсиз, ўрнидан жилмади ҳаргиз, Шағнимни булғамоққа интилиб захри чаён бўлди.

Баногоҳ бир кавакдан бўлди пайдо битта тирранча, Туширди кенг жамоа шағнига иснод бир қанча, Очилмай бу бадахлоқ кўлида сўлди нафис гунча, Қувилди шармисор бу она тупроқдан йироқ анча, Хўрозман, деб қафасга тушди-ю, чин мокиён бўлди.

Хайратдан ёқа ушлайсан бировларнинг саломига, Қўшар бир нохуш оҳанг бу саломининг мақомига, На жило бор, на маъно бор унинг ҳар бир каломига, Юрар у гердайиб, инсон эрурман, деб номига, Унга танбеҳ берувчи ёру дўстлар бағри қон бўлди.

Ҳануз ҳам учрагай элда ўшал нопок акамлардан, Бировнинг ҳаққига кўз ташлаган нафси қарамлардан, Бас энди, Розик, сўз очма кўп ўтган у дамлардан, Ёғилсин нур ҳамиша қўлдаги тоза қаламлардан, Ҳаёт бўстонида ушбу замон дориломон бўлди.

Шеробод туманидаги кулолчилик корхонасининг расоми Зарифа Ҳроқова.

ЗАВҚИИ

ذوقی

ЮЗИНГНИ КЎРСАТИБ

Юзингни кўрсатиб аввал ўзингга бандалар қилдинг,
Яна кўнглум олиб юз ноз бирла хандалар қилдинг,
Жамолинг партавин солиб, ажойиб жилвалар қилдинг,
«Сенга мен то қиёмат ошно», деб ваъдалар қилдинг.

Қани менга вафои аҳд қилғонинг, тули ғунча,
Қани булбул сифат олдингга турғоним очилғунча,
Қани бизларга ҳамсухбат рақиблардек тонг отқунча,
Сани дарди фироқнинг айтиб-айтиб йиғлай ўлғунча,
На деб эй меҳри йўқ, мени хаста қулҳа гамзалар қилдинг.

Деб эрдинг: кеча-кундуз мен сени ёринг бўлурман деб,
Тикандек суҳбатингда бир гули норинг бўлурман деб,
Ўфони сенга оз айлаб, вафодоринг бўлурман деб,
Умидим кўп эди, ёлғиз харидоринг бўлурман деб,
Ажабким халқ ичинда булҳавас деб шиквалар қилдинг.

Манга мардумлар айди: берма кўнгул бевафо ёра,
Сени овора айлар, аҳди ёлғонлар, ситамқора,
Вафоси йўқ, ишонма сўзига, шўхи жафокора,
Дедимким: носихо, инъом кўпдур ошиқи зора,
Нетай, эй бемурувват, охири шармандалар қилдинг.

Тариқи ошнолиқни бузуб номехрибон бўлдинг.
Мени жононим эрдинг, эмди кимга жонажон бўлдинг,
Неча кун менга улфатлик қилиб ороми жон бўлдинг,
Кўзимни мардумида неча соат меҳмон бўлдинг.
Қаландардек танимга ғам ҳарирни жандалар қилдинг.

Кима айтиб, ким йиғлай бу золим ёр жафосини,
Ҳақиқат қилмаса маъшук деган ошиқ хатосини,
Ҳамиша фурқатин тортсам, рақиб кўрса вафосини,
Қаю Лайли сифат мундоғ қилур Мажнун гадосини,
Юзингни бир кўрай десам қўлингни пардалар қилдинг.

Агар билсам эди бегона бўлмоқ ихтиёрингни.
Бошимга солмас эрдим беҳуда савдойи корингни,
Ҳам айтур нечук қилдинг, ўшал мастона ёрингни,
Кўнгулда гинаси бор, арз қил аҳволи зорингни,
Солиб бўйнуғга ҳажринг занжирин бадкардалар қилдинг.

Юрагим раҳна бўлди, бас қил истирнони, жононим,
Фироқинг тарта-тарта ёшлигимда кетти дармоним,
Аразингни кўюб, лутф айласанг ҳеч йўқтур армоним,
Кўзим нури, танимнинг қувватисан, эй дилоромим,
На ҳўб бир неча кун Завқий қулингга шевалар қилдинг.

يوزينگنى كورسە تىب

يوزينگنى كورسە تىب اول اوزونگگا يندەر قىلدينگ
ينه كونگلوم آليپ يوز ناز بيرلە خندەر قىلدينگ
جمالينگ پرتوين ساليپ عجايب جلوهر قىلدينگ
مسيحديك بير باقىشده مرده جسيم زندهر قىلدينگ
سينگه مين تا قيامت آشنا ديب وعدهلر قىلدينگ

قنى مينگه وفائى عهد قىلغانينگ گل غنچه
قنى بلبل صفت آلدينگده تورگانيم آچيلغونچه
قنى بيزلرغه همصاحبت رقيبيلردىك تانگ آقونچه
سيني درد فراقينگ ايتىپ ايتىپ يىغلای اولگونچه
نى ديب اى مهرى يوق مين خسته قولغه غمزهلر قىلدينگ

ديب ايردينگ كيچه كوندوز مين سيني يارينگ بولورمن ديب
تيكانيك صحبتينگده بير گل تارينگ بولورمن ديب
جفا ئنى سينگه آز ايلب وفادارينگ بولورمن ديب
اميديم كوپ ايدى يالغيز خريدارينگ بولورمن ديب
عجبكم خلق ايچينده بولوس ديب شكوهلر قىلدينگ

منگه مردملر ايدى بىرمه كونگل بى وفاء ياره
سيني اواره ايلر عهدي يالغانلر ستم كاره
وفائى يوق ايشانمه سوزيگه شوخى جفا كاره
ديديم كيم ناصحا انعام كويدور عاشق زاره
نيتاى اى بى مروت آخىرى شرمندهلر قىلدينگ

طريقه آشناليقنى يوزوب نامهربان بولدينگ
مىنى جانانيم ايردينگ امدى كيچه جانجان بولدينگ
نيچه كون مينگه الفتليك قىليب آرام جان بولدينگ
كوزيمنى مردميده نيچه ساعت مهمان بولدينگ
قلندردىك تنيغمه غم حيريرين جندهلر قىلدينگ

كيچه ايتىپ كيچه يىغلای بو ظالم يار جفا سيني
حقيقت قىلمسه مشوق ديگن عاشق خطاسيني
هميشه فرقتين تارتسم رقيب كورسه وفائى سيني
قيو لىلى صفت مونداع قيلور مجنون گداسيني
يوزينگنى بير كورى ديسم قولينگنى بردهلر قىلدينگ

اگر بيلسم ايدى بيگانه بولماق اختيارينگنى
باشيغمه سالمس ايرديم بيهوده سوداى كارينگنى
همه ايتور نيجوك قىلدينگ اوشل مستانه يارينگنى
كونگولده كينه سى يار عرض قيل احوال زارينگنى
ساليپ بوينومگه هجرينگ زنجيرين بدكردهلر قىلدينگ

يوراگيم رخنه بولدى بس قيل استغنائى جانانيم
فراقينگ تارته تارته ياشليگيمده كيتتى درمانيم
ارزينگنى قويوب لطف ايله سنگ هيچ يوقتور ارمانيم
كوزيم نورى تنيغم نينگ قوتيسن اى دلارام
نى خوب بىير نيچه كون ذوقى قولينگكه شيوهر قىلدينگ

مشق معلمى حميد عبدالله جانوف

Асримиз бошларида Туркистонда биринчи марта қишлоқ хўжалик экинларида учровчи касалликларга ҳамда уларнинг зараркундаларига қарши курашувчи илмий марказ иш бошлади. Айниқса ўша йилларда халққа катта мусибатлар келтирган чигирткага қарши кураш, уни тезда йўқотиш муаммоси кўндаланг турарди. Дастлаб эч кишидан иборат бўлган жамоа ҳозирги меҳнат Қизил Байроқ орденли ўсимликларни ҳимоя қилиш илмгоҳига тамал тошини қўйганди. Аввало ўсимликларда учрайдиган касалликларни, зараркундалар ҳамда ҳашаротларни аниқлаб, ҳисобини олдилар. Бу ишларда деҳқонлар, қишлоқ хўжалик ходимлари уларга ҳамкорлик қилишди. Мўри-малаҳдек ёпирилиб, йўлида учраган наботот оламини еб битириб келаётган чигирткани бартараф қилишда ҳам шу илмгоҳ олимларининг хизмати катта бўлди. Шу-шу атроф муҳитни муҳофаза қилиш мазкур илмгоҳнинг бош вазифасига айланиб қолди.

Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, ҳосил чўғини ошириш, деҳқонлар меҳнатини энгиллатиш жамоанинг асосий мақсади эди. Ўрта Осиёда ягона бўлган бу илмий марказ қишлоқ хўжалик экинларининг барча турларини, ҳусусан, пахтачиликни бекаму-қўст ривожлантириш йўлида талайгина ишларни амалга оширди. Ўрта Осиё ҳудудидаги барча жумҳуриятларга шу илмгоҳ олимлари, илмий ходимлари, ишчи-хизматчиларининг қадами етган. Набототни сақлаб қолиш, зараркундаларга киргин келтириш, ҳосилга-ҳосил қўшиш, халқ фаровонлигини ошириш учун кураш уларнинг асосий ишлари бўлган.

Кўп йиллик изланишлар, қарама-қаршиликлар, ютуқлар ушбу жамоани йилдан-йилга шакллантирди, улғайтирди, элга танитди. Баъзан фойда кетидан қувиб, буйруқбоз тўралар қўтқусига учиб эл-юрт саломатлигига зарар келтирадиган ўта захарли кимёвий дориларни кўплаб қўллаб юборишгача борилди. Хайриятчи эркинлик, мустақиллик экинлари эса бошлаган 1986 йиллардан эътиборан бундай бошбошдоқликларнинг олди олинди.

Айни кунларда илмгоҳда ўн тўққизта бўлим ва тажрибахоналар мавжуд. Унда 100 дан зиёд илмий ходимлар, шу жумладан 62 нафар фан доктори ва фан номзодлари самарали фаолият кўрсатмоқдалар. Катта илмий қудратга эга бўлган жамоа гўза ва у билан алмашиб экиладиган беда, маккажўхори, сабзавот экинларини ҳар хил касалликлардан, бегона ўтлардан асраш чора-тадбирларни излаб топмоқдалар. Бевосита ўзлари яратган ҳимоя воситаларини ишлаб чиқаришга тadbқиқ қилмоқдалар. Шунингдек илмгоҳимиз илмий ҳайъати Ўрта Осиёнинг барча жумҳуриятларидаги ўқув юрлари ва тармоқ илмий муассасаларининг ўсимликларни ҳимоя қилиш иш услубини бошқариб боради. Жумладан, ўсимликларни муҳофаза қилиш бўйича тadbқиқотлар олиб бораётган чет эл илмий жамоалари ва фирмалари билан ҳам мустаҳкам алоқа

ЎСИМЛИК ҲАМ, ИНСОН ҲАМ...

ўрнатилган. Шу сабабли ҳам Тошкентда илмгоҳ ташаббуси билан турли-туман халқорав илмий анжуманлар ўтказиш анъанага айланган.

Давр шиддати, замон талаби илмий тараққиётни ҳам жадаллаштирди. Кейинги йилларда экологик ҳолатнинг издан чиқаётгани ҳисоба олинди, янгича тadbқиқотлар яратиш лозим бўлиб қолди. Эндиликда асосий мақсад, ўсимликларни зараркундалардан халос қилиш билан бир қаторда бошқа экинларга, атроф муҳитга зарар етказмасликдан ҳам иборат. Натижада кўп йиллардан бери қўлланиб келинган ўткир кимёвий воситалар миқдорини жуда камайтиришга эришилди.

Шуни мамнуният билан қайд этиш керакки, Ўзбекистон ва бошқа жумҳуриятларда 1980—1985 йиллардан кейин қишлоқ хўжалигида қўлланадиган пестицидлар миқдори кескин камайди. Мисол учун 1980 йилда Хоразм вилоятида ҳар гектар ерга 25 килограммдан ортиқ пестицид (сунъий барг тўктирувчи дорилардан ташқари) ишлатилган бўлса, 1990 йилга келиб 0,5 килограммни ташкил қилди. Хўш, бунга нималар туртки бўлди. Энг аввало шуни таъкидлаш жоизки, қишлоқ хўжалик экинларини зараркундалардан

ҳимоя қилишда мувозанатдан чиқиб кетмаслик мезон қилиб олинди. Бундай пайтда асосий жавобгарлик мутахассислар ва раҳбарлар зиммасига тушади. Уларни ўз шуҳратларидан, халқ саломатлигини, табиат мусавволигини устун қўяр экан, демак шундай чекланишларга, ютуқларга эришилди.

Иккинчидан, Ўзбекистон шароитида кўсак қуртига қарши курашишда истеъдодли олим З. Одилов билан унинг шогирдлари янгича биологик усулни тadbқиқ қилдилар. Улар тажрибахона ва биофабрика шароитида митти тухумхўр трихограммаларни кўплаб етиштирдилар ва амалда қўллаб бошладилар. Шундай трихограммалар 1975 йилда 223 минг гектар ерда қўллانган бўлса, 1991 йилга келиб 3 миллион гектарда қўлланди. Бу усул зараркундаларга қарши курашда яхши самаралар берди. Натижада бир гуруҳ олимларимиз, кашфиётчилар 1983 йилда Давлат мукофотига сазовор бўлишди.

Илмгоҳимизда янги техникаларни ишлаб чиқариш ҳам яхши йўлга қўйилган. Техника фанлари номзоди А. А. Сахта бош бўлган тажрибахонада пуркагич машинанинг икки янги тури яратилди. «ОШХ-12» ҳамда «ОШХ-630» маркали бу машиналар

барг остига ёпишган сўрувчи зараркундаларга қарши курашда қўл келаётир. Иккинчи томондан, улар ихчам ва тежамли. Бу пуркагич машиналар шу кунларда кўплаб ишлаб чиқарилмоқда.

Кейинги йилларда Ўзбекистонда ва бошқа жумҳуриятларда зарарли ҳашаротлар: оққанот ва коларадо кўнғизи ривожлана бошлагани аниқланди. Бу эса янги тажрибахоналар ташкил этишни тақозо этади. Оққанотлар ва коларадо кўнғизи энг хавфли зараркундалар ҳисобланади. Буларга қарши курашининг ўз қийинчиликлари мавжуд. Масалан, баҳорда ипак қурти учун тут барглари етилган пайтда бу ҳашаротларга қарши кимёвий дориларни ишлатиб бўлмайди. Зараркундалар эса айнан ўша пайтда урчибди. Биз қандай бўлмасин бу зараркундаларни йўқотиш чора-тадбирларини кўрмоқдамиз.

Маълумки, жумҳуриятимизда пахта яккахоқимлигига барҳам берилмоқда. Алмашлаб экишга кенг йўл очилмоқда. Бу эса гўза ва бошқа экинларни зарарли ҳашаротлар ва касалликлардан ҳимоя қилишга яхши шароит яратади. Бундай йўл тутиш илмгоҳимиз яралгандан буён ўтган саксон йил давомидаги уринишларнинг яхши самарасидир.

Шундай қилинганда ўсимликлар ҳам, инсонлар ҳам том маънода ҳимояланган ҳисобланади.

Илгор ЎРИНОВ.

Ўрта Осиё ўсимликларни ҳимоя қилиш илмий-тadbқиқот институт директори ўринбосари:

Шомил ХУЖАЕВ.

Тажрибахона мудир, қишлоқ хўжалик фанлари номзоди

Самарқанд вилояти Самарқанд тумани «Комсомол» жамоа хўжалигида янги қурилиб йишга туширилган «Ситора» боғлари богчасида барча шарт-шароитлар мавжуд. Махфуза Абдуллаева, Музаам Жўраева, Шоҳсанам Алимдирева, Ноира Қобилова, Манула Абдулхайрова сингари тарбиячилар болаларни ўз фарзандларидек суюб-ардоқлашади.

Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

ҲАЖВИЯ

Наҳот, тушимда кўрган маликам шул паривашнинг ўзи бўлса: қомати «идеал» имдагидек, қорамағиз юзининг пастроғида чиройли холи бор, кўзалари ял-ял! Ортидан соядек эргашиб троллейбусга чиқдим, кейин секин биргаликда орқароқдаги бўш ўриндикка жойлашдик. Танишув учун энг қулай жой — троллейбус: узатган паттангни чакича тешириб бергач раҳмат айтсанг, беихтиёр ширин табассум-ла «арзаймайди» дейиши турган гап. У ёғини бизга қўйиб бераверинг.

Битта ўн беш тийинликини паттачига узатворишини илтимос қилгандим, қиз сумкачасидан учта беш тийинлик патта олиб бериб, тангамга эътибор ҳам қилмади.

— Олмайсизми? — дедим қис-таган бўлиб.

— ...
— Одамни хижолатга қўйдин-гиз-да.

— ...
— Унда, ўн беш карра раҳ-мат!

— ...
Хм, анойилардан эмасга ўх-шайди. Садо чиқариш у ёқда турсин, киприк ҳам қокмайди-я. Барибор бўш келмадим. Навбатдаги режа ҳам бисёр эди:

— Кечирасиз, шу троллейбус дорилфунун томонга борадимиз?

— ...
— Яхши эмас, оппоқ қиз... — беихтиёр билагига қўлим тегиб кетди. Сесканиб тушган қизгина чарос кўзаларини менга қадади-да, кескин ҳаракат билан: «Қулоғу забондан мутлоқ маҳрумман», деган маънода ишора қилди. Оббо?! Вой, бечора-ей. Шундай гўзал қиз... Наҳотки... Аммо бари-бир қўлдан чикаргим келмади. Севиб қолдим! Вир илож қилиб исм-шарифи, қаерда ўқиш ё иш-лашини суриштирганимда қиз сумкачасидан тўқимачилик фаб-рикаси ҳужжатини чиқариб кўр-сатди. Иسمى Қумри, ўзи фабри-када ишларкан. Камина эса, театр ва рассомлик олийгоҳининг актёрлик қуллиётида тўртинчи курсда ўқишини базўр тушун-тирдим. Негадир либосларимга суқланди қаради: шимим жин-си — Американики, камзулим ҳам ўша матодан, бу ҳам Аме-рика — баҳосини қўйверасиз — тўрт мингча бор. Қўйлагимни айтмайсизми, қўйлагимни — Сурияники — бозордаим йўк!

Қумрихонга ўхшаш «тушун-ган» қизлардан ҳар қанча ўргил-санг арзийди. Мен сўз очишга

журъат эта олмаётган мавзудан ўзи дангал «гап» очди: қошини кўрсатиб «борми?» деса бўлади-ми! Бу «уйланганмисиз?» дегани. Шак-шубҳасиз «йўк» дедим. Йўларда гунг-гарангларнинг бундай «ибора»ларини ўзлаш-тирганим жуда қўл келди. Қум-рихонни секин туртиб мўйловим-га қилган ишорамга ўз навбати-да шундай умидбахш жавоб ол-дим. У ҳам «бўйдоқ» экан!

Пешонага ёзилганини ўчириб бўлмайди, деганлари шу бўлса керак: тушимда кўриб, ҳушимда учратган гўзалим билан келгуси якшанба куни қоқ туш пайти шу олийгоҳ олдидаги бекатда учра-шишга ахду-паймон қилдик. Учрашув жойи ва вақтини унга тўғри тушунтира олган бўлсам бас: ошиқ-маъшуклар бафуржа яйрайдиган сўлим боққа ўша бекат орқали бориш қулайроқ-да. Жаннатмақон жойда Қумри-хон билан бўлажак ҳар дақиқа асрга тенг бўлиши тайин!..

Бечора юрагим олти кун орзиқ-ди. Ниҳоят... Бекат тўла одам, боз устига 14-троллейбусдан туш-ган ўн чоғли қиз ҳам шу ерда туриб қолишди. Илк учратган кишининг афт-ангорини эслаб қолиш бобида хотирам нўноқли-га панд бермаса гўрга эди... Йя, ана, жонгинам менга илҳақ турибди-ю! Капронсимон қора гулли қўйлак кийган, қўлидаги сумкачаси бошқа (учрашувга олиб бориш учун шуниеси маъ-қул тушгандир-да!) Шошма, у Қумрига унчалик ўхшамайди-ку. Йўк, ўша. Фақат, қорамағиз юзидаги холи иккита бўп қопти-ми-ей... Қатъий қарорга келгач, «маъшуқам»га яқинлашдим-да, беихтиёр юмшоқ билакларидан тутиб ўзимга қаратдим.

— Вай, қўйвор, торт қўлинг-ни, шилқим! — Қиз жонҳолатда юлқиниб тўрт одимча тисарил-ди-да, қўйлаги ичига туфлади. — Ўзини гунг қилиб кўрсатишини қаранг, боя булбулдек қуддираб турганини кошки кўрмаган бўл-сам!..

— Епирай?! К-к-кечиринг. Б-бир гунг танишимга ў-ўхша-тиб...

— Нима?! Гунгларга ўхшаб-манми ҳали!

— Йў-йўк... — Томоғимга ни-мадир тикилди.

— Унда нега ёпишдинг, шил-қим?

— Ў-ўлай агар, бировнинг ки-зига кўз олайтирадиган одатим йўк...

— Шошмай тур ҳали, — де-

ганча тили нақадар бурро қиз троллейбусга чиқаётганида эшиттириб тупурди, тагин алла-нималар деб кетди.

Мени ким деб ўйлапти бу қиз? Ана, айтмадимми — Қум-рихоним бир четгинада кутиб турибди!!! Шошма, бу қорамағиз сал семизроқми? Балки, тўлиш-гандир! Холи ҳам ўша! Туси мутлақо ўзгармаган. Барибир, судтан оғзи куйган, қатқини пуф-лаб ичармиш, деганларидек, бу гал ул гўзалнинг забонини аниқ-лашга аҳд қилдим:

— Кечирасиз, 14-троллейбус шу ерда тўхтайдими?

— Албатта! — Милтиқнинг ўқидек жавоб берди қиз.

— Раҳмат...

— Арзаймайди!

...Яна кўзим олма-кесак тераяп-ти. Серқуёш ўлкамизда қорама-ғиз қизлар мунча кўп? Ҳаммаси ҳам кўз илғамас томонлари билан Қумрихонга ўхшашига қуяйми? Ўлп-тўп жононлар орасидан ёлғиз уни излаяпман. Йе, анов қиз кўзимга иссиқроқ кўринаяп-тими? Бир гапи бор-ов. Забони бор-йўқлигини билай-чи:

— Айтинг-чи, 14-троллейбус...

— Тўртинчи марта сўрадин-гиз, яхши йигит. — Бурунчасини жийиради қиз. — Ахир, ўша троллейбус кўз олдингиздан ол-тинчи марта ўтганини наҳот кўрмаган бўлсангиз?!

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

ЯНГИ БЎЙИНТУРУҚ

МАСАЛ

«Вой бечора, менинг ювош ҳўкизгинам-ей, Бунчалигам абор бўпсан, жонинг рамақда, Қалт-қалт қилиб қалтирайсан зўрга оёқда, Йикиласан тегиб кетса бирорта билмай... Бир бор тўйиб ем емадинг дунёга келиб, Баҳору ёз — қўш судрайсан икки букилиб, Боз устига қамчи ейсан бекордан-бекор, Ўз қўрангга лойга ботиб бўлдинг доим хор. Юракларим ачиб кетди аҳволинг кўриб, Лозим топдим сенга шундай кўмак — йўриқни», Дея эга кўп ачиниб, бош чайкаб туриб — Янгилари бўйнидаги бўйинтуруқни.

«ДЕМОКРАТИЯ»

МАСАЛ

Мажлисни Ҳўкиз қисқача кириш сўзи билан очди:

— Кун тартибда битта масала: сайлов... Маълумки, собиқ бошли-гимиз Шер ўз нафсининг куйига ки-риб, қўлга тушганлиги туфайли иш-дан четлатилди ва ҳайвонот боғига топширилди. Энди янги бошлиқ сайлашимиз керак.

Биринчи сўзни Қўчқор олди: — Уртоқлар! Бўри бутунлай ўз-гарган. У энди қўйларга кўз олай-тирмайди. Мен, Бўрининг номзо-дини кўрсатаман.

Таклиф бир овоздан маъқуллан-ди — Бўри бошлиқ бўлди.

Мажлис раиси Ҳўкиз сўзида да-вом этди:

— К-кечиринг...
— Майнавозчилик ҳам эви би-лан-да. Кечирмайман! Билмасан-гиз билиб қўйинг, мени аллақа-чон унаштиришган!..
— Б-бахтли бў-ўлинг!.. — Тир-жайишга ҳаракат қилдим.

— Сиздақалардан сўраб бахт-ли бўлмайман, — жазаваси тутди қизгининг. — Нарӣ туринг, нари тур, дейман!..

Жаҳл отига минган қизни узун сочли дугонаси тинчитган бўл-ди:

— Қўявер, Гули, бошидан офтоб ўтганга ўхшайди...

Бир маҳал қақувват қўл била-гимдан тутди. Омбурдек қисди. Жон ҳолатда ўгирилиб қарасам, давангирдек уч барзанги йигит ўпшайиб турибди. Тилим кали-мага келмай, титрай бошладим, охири унга «жавобан» ишора қилаётгандим... кўзимдан олов чиқиб кетди.

— Бу шапалоқ кам унга, ҳозир тили бурро бўп қолади, — деб дўриллаганча барзанги каминани бир четга судрай бошлади. — Қани, шимни еч, камзулни ҳам...

Талвасага тушганча бекат орти-га нажот излаб қарасам, Қумри-хон қотиб-қотиб кулаётган, ё алҳазар, у дугоналарига баки-риб-чакириб алланималар дейёт-ган эди...

Тўлқин ЭШБЕК

— Энди бошлиқ муовинини сай-лаб олишимиз керак.

Сўзга Товуқ чиқди:

— Уртоқлар! Тулки хушмуо-ла меҳрибон... унинг найрангларидан асар ҳам қолмаган.

Ҳамма бир овоздан қўллаб-қув-ватлашди. Бўри — бошлиқ, Тул-ки — муовинликка тасдиқланиб, қарорлаштирилди. Қарсақлар узоқ вақт давом этди.

Ҳамма тарқалгач, Тулки думини қисиб, Бўрига деди:

— Жоним, пешинга овқатга қай-си бирини еймиз?

Пахтаобод

Жўрахон АВЛИЕХОН ўғли

ҲАЖВИЯ

— Бу қанақа беъманилик ахир! Ёзиш керак! Ҳа, барча камчилик ва нуқсонларни рўй-рост кўрсатиб ёзиш керак. Давр, виждон, қолаверса, вазият шуни талаб этади! Дам олиш уйи бўлса-ю, «пароит»идан нақ асабларинг уйнайди-я! Сенлар ҳам имзо чекасанлар! — Янги келган хонадош салом-аликни ҳам унутиб, атрофидаги дам олувчиларга кўрсаткич бармогини нуқди. — Билиб қўйинглар, мен ҳамма учун жон куйдираяпман. Кўпчиликнинг талаби тез қондирилади.

Ен чўнтагидан қоғоз-қалам олиб, оёқлари ликиллаб турган курсига омонатгина ўтирди. Ҳаш-паш дегунча қоғоз бетини қоралаб чиқди. «Кўпдан қолсанг ҳам тўпдан қолма», деганларидек, ҳамхоналар ҳам бирин-кетин имзо чекишди.

— Мана бу бошқа гап, — у мамнун ҳолда маъмурият биноси томон юрди. У чиқиб кетгач, хонада шивир-шивир бошланди.

— Киройи қўшнинг ўлса, шунақа бўлсин-да, кўпчилик учун жон куйдираяпти-я.

— Йўл-йўригини билади-да, саводи бор. Сўзларини айтмай-сизми, сўзларини: топиб-топиб гапирди-я.

— Бундай кишилар ҳамма нарсасга адолат кўзи билан қарайдилар. Асли биз шундайларга эргашшимиз керак...

Дам олувчилар ҳам шу кунгача аҳамият беришмаган экан: пол тахталари анчадан бери мойбўёк кўрмаганига қовжираб кетган,

шифтнинг шувоклари эса кафтдек-кафтдек бўлиб тушган... Бунинг устига хона музхонадай зах, намчил.

Орадан ҳеч қанча ўтмай янги хонадош оғзи қулоғида, иш-шайиб кириб келди.

— Иш ўнгидан келибди-да, — дейишди ҳамхоналар юзларига табассум олиб. — Айтувдиг-а, ўзиям...

Хонадош эса лаб-лунжини аранг йиғиштириб:

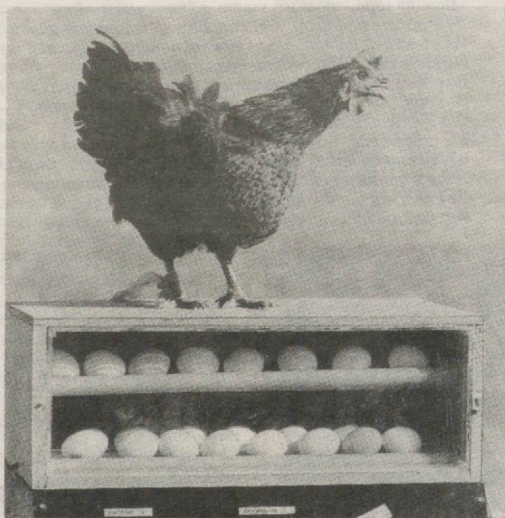
— Бу ердаги ишбошилар шунақанги ширинсухан, одамохун, ажойиб кишилар эканки, тезда тил топишиб олдик, — деди-да, уларни лолу хайрон қолдириб, пойтақдаги жомадонини кўтариб, хонадан чиқиб кетди.

Ҳамхоналар қизиқишиб, қайсидир салобатли идоранинг махсус ходими, яъни «янги ҳамхоналари»нинг қандай яшаётганини бориб кўришиб, хайратдан ёқа ушлаб қолишди: икки кишилик шинамгина хона, ванна, телефон, ойнаижаҳон, чўғдай гилам, хуллас, ҳамма нарса муҳайё, шароит зўр...

Аммо дам олувчилар уй-уйларига жўнаш олдида яна бир қизиқ воқеага гувоҳ бўлишди: «собиқ хонадош»лари дам олиш уйининг «Таклиф ва истаклар» дафтарига маъмурият шаънига ҳаммалари номида каттақон ташаккурнома ёзиб қолдирган экан.

Абдураҳим ПРАТОВ.

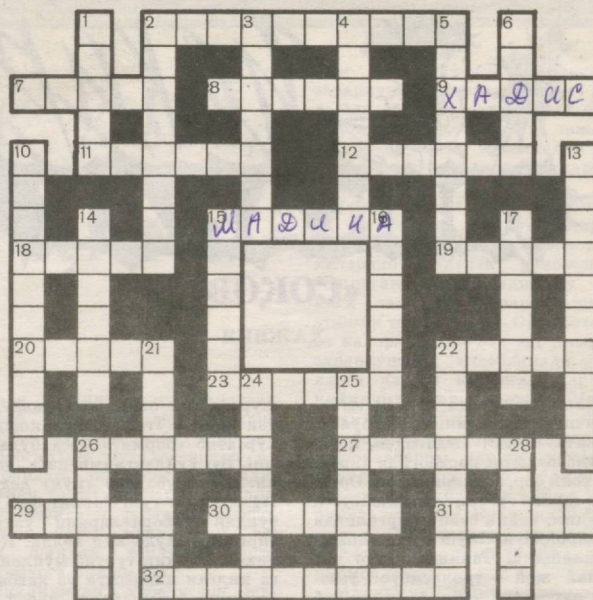
Чимкент

ТОВУҚ: — Бизга иш қолмапти, инкубаторияси бир бало бўлди! Ишқилиб, кўчада ярим яланғоч юрадиган расво жўжалар чиқмасин-да!

Сураткаш Р. Шагаев (ЎзТАГ)

ТИЛСИМ

ЭНИГА: 2. Ҳар бир инсонни омма билан чамбарчас боғлайдиган ноёб фазилат. 7. Қадимда деҳқонлардан олинган солиқ, ўлпон. 8. Моддалар қорилимаси. 9. Муҳаммад пайғамбарнинг насихатлари жамланган китоб номи. 11. Савдонинг бир тури. 12. Ёғочдан ишланган товоқ. 15. Саудия Арабистонидаги муқаддас шаҳар. 18. Тасвирий санъат асари. 19. Тиниш белги. 20. Жанубда пишиб етиладиган мева тури. 22. Зарли ипак мато. 23. Ҳашаматли кўркем бино. 26. Туркман ҳажвчиси ва шоири. 27. Ўзбекистондаги ашула ва рақс дастаси. 29. Тошкент яқинидаги ўрта асрга мансуб шаҳар. 30. Маърифатпарвар ўзбек шоири. 31. Барра ўсимлик. 32. Ҳисоб-китоб амалларидан бири.

БҮЙИГА: 1. Қадимий узунлик ўлчови. 2. Чирчиқ дарёсининг ўрта қисмидаги нурхона. 3. Узуноеқ ботқоқлик. қуши. 4. Маконсиз сўзининг маънодоши. 5. Эрондаги тоғли ўлка. 6. Африканинг шимоли-шарқидаги давлат. 10. Таниқли ўзбек манзарачи мусаввири. 13. Урта аср луғатшуноси ва адиби, «Лунда сўзлар манбаи» изоҳли сўзлар китоби муаллифи. 14. Хоразмдаги тарихий шаҳар. 15. Ўсимликнинг илк ривожланиш давридаги номи. 16. Авлоддан-авлодга ўтиб келаётган урф-одатлар. 17. Қирғизистон ва Ўзбекистондаги дарё. 21. Атиргулнинг ёввойи тури. 22. Ипак қўртидан ҳосил олувчи мутахассис. 24. Шўрадошларга мансуб манзарали ўсимлик. 25. Нок нави. 26. Тошкентнинг қадимий даҳаларидан бири. 28. Галлазорларда ўсадиган бегона ўсимлик.

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ

11-СОНДАГИ
ТИЛСИМНИНГ ЖАВОБИ

ЭНИГА: 3. Қувасой. 6. Қалай. 7. Укпар. 10. Уруғ. 12. Ранг. 14. Арава. 16. Қизилқум. 18. Рабғузй. 20. Қорақарағай. 23. Қораўзан. 26. Ўртаовул. 28. Адлер. 29. Назм. 30. Қавс. 31. Бахши. 32. Оқтоғ. 33. «Тўмарис».

БҮЙИГА: 1. Муҳаррам. 2. Чоркесар. 4. Сайғоқ. 5. Машраб. 8. Ерлик. 9. Анзур. 11. Хамсачилик. 13. Чигатой. 15. Пиёзгул. 17. Уюрма. 19. Айғир. 21. Палах. 22. Чорва. 24. Зумрад. 25. Кавушдўз. 26. Ўртоқлик. 27. Тўқмоқ.

МУҚОВАДА

Биринчи бет:

Ёзда тилими тилни ёради... қишда эса, қовун қоқи ёйиш роҳати ҳам ундан кам эмас...

Сураткаш Р. Нуриноев

Редакцияга келган бир босма тобоқчада бўлган материаллар муаллифга қайтариқмайди.

Журналдан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Босмахонага туширилди 17.10.91. Босишга рухсат этилди 18.11.91.

Қоғоз формати 70×108/8. Офсет усулида босилди. Қоғоз тури босма №1.

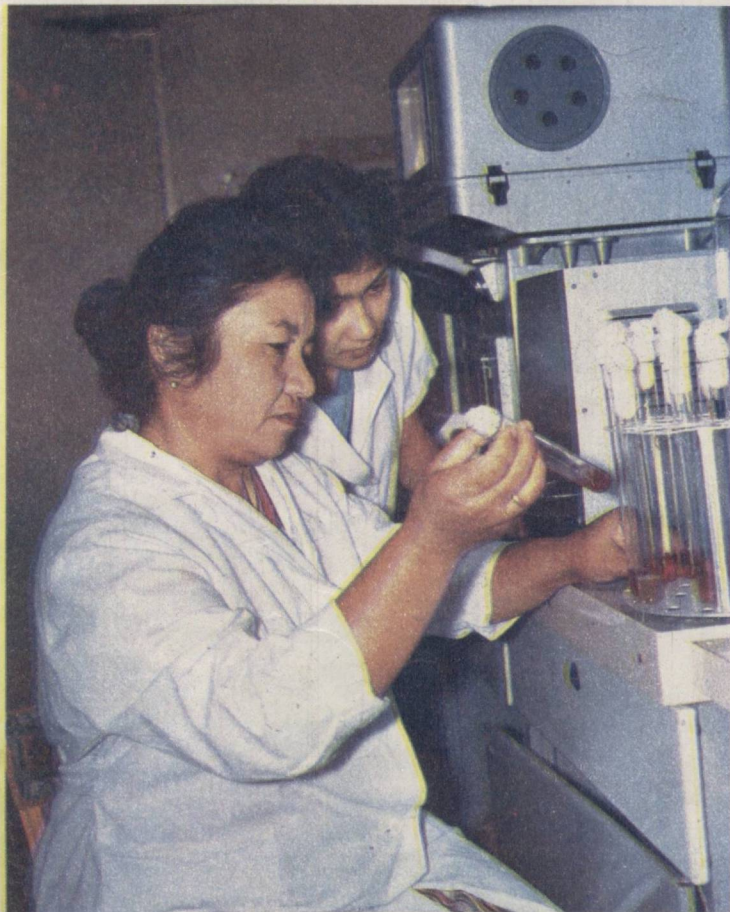
Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли раиғли намуналар 16,8. Тиражи 57921. Буюртма 5950. А—137. Баҳоси 90 т.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси. 700000, Тошкент—П. «Правда» рўзномаси кўчаси, 41.

Ўрта Осиё ўсимликларни муҳофаза қилиш
илмгоҳининг заҳарли моддаларни ўрганиш таж-
рибахонасида мутахассис олим — Бахтиёр Султо-
нов, илмий ходимлар — Шойсмоил Шомуталов,
Фарида Солиҳова кимёвий ўғитлар таркибини
ўрганаётирлар.

Шу илмгоҳнинг тажрибали ходимлари — та-
биатшунослик фанлари номзоди Ҳикоят Азимова
ҳамда катта тадқиқотчи Мавлуда Алимова..

Сураткаш Р. Нуриёбоев

Бахоси 90 тийин.
Индекс 75283

Шундай улкани севмай буладими...

Сураткаш С. Канак